د افغان او انګرېز دوهمه جګړه

لیکونکي: پوهاند حسن کاکړ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زه د هندوستان کوم راجا نه یم، چې هغه تر سره کړم .))[30] امیر ته د دې وینا نسبت ورکول د هغه د رقیب سردار ولي محمد خان له قوله، ښایي شك رامنځ ته کړي؛ خو سردار یحیا خان حتا د بریتانوي وکیل په حضور کې د جولای پر لسمه په یوه دربار کې دا په ډاګه کړې وه، چې ((د هندوستان راجه ګان او پاچاهان، چې د هغوی سیمه د برتانیې د قلمرو په مرکز کې قرار لري، دا واك لري، چې په خپله خوښه څوك وستایې او څوك سپك کړي . دلته په افغانستان کې موږ څنګه د معاهدې دویمه ماده ذکر کړو .))[31]

له دې اختلاف نه وروسته د امیر په سلوك کې د معاهدې د منلو او د هغې له عملي کولو نه څرګندیږي، چې امیر اصلاً د هغې د عملي کولو توان او قدرت، د هغه مخالفت پر وړاندې چې له ده سره ښوول کېده، نه درلوده . او د افغان مشرانو پر وینا د امیر له دې کمزورۍ نه حتا((برتانوي چارواکي هم خبر وو .))[32] او څنګه چې امیر قاطع او ځواکمن شخصیت نه درلود، له هغه نه عاجز و، چې په پوره زړورتیا سره په ښکاره توګه یوه لار غوره کړي او پر هغې په پوره ځواك او کلك ایمان سره عمل وکړي. په دې اساس امیرد پېښو د انکشاف په تمه پاته شو . د دې پر ځای چې پر او ضاع او شرایطو اغېزه وشیندي، پخپله د هغه پلوی شو او هیله من و، چې ښایي د عامه مخالفتونو له مخې د ده د دغې معاهدې د موادو په اړه ((سفیر له وېرې پخپله خوښه ښار پرېږدي؛ مګر هغه (امیر) هیله من و ، دا فشار د خپلواکو قبایلو له خوا وارد شي، نه د هغه د خپل لښکر له خوا .))[33] په کابل کې عمومي نظر هم همداسې و او د واترفیلد په وینا ((دلته هم عمومي نظر داسې دی، چې خپل پلاوي ته نجات ورکړي؛ خو اوس چې پېښه دا ډول شوې، متاسف دی . هغه نه خلك په واك کې لري او نه لښکر او ښایي اړ شي خپل ځان د هغوی په سر کې راولي او دا به د هغه د ساتنې یواځېنی چانس وي ...)) ځکه چې ((د خلکو عمومي غوښتنه دا ده، چې پاما (انګرېزان) مخالف وکړي .))[34] خو امیر دا هیله او قدرت هم بایلی و او په داسې حال کې، چې پلار یې د وروستي مقاومت په هیله له تزاري روسیې څخه د مرستې په تمه له یرغلګرو ځواکونو نه تېښته وکړه، امیر یعقوب خان پخپله یرغلګرو ځاکواکونو ته پناه وروړه او له هغوی څخه یې د ناامنیو په له منځه وړلو کې مرسته وغوښته .

<u>دویم تېری</u> :

لیتن د کوګناري او د هغه د ملګرو د مرګ د خبر په اورېدلو سره، هغه خوشحالي او بریالیتوب، چې د ګندمك د تړون په پایله کې په برخه شوی و، له لاسه ورکړ او د دسمبر پر څلورمه یې پر کابل د پوځونو د مارش امر صادر کړ . رابرتس هغه مهال په سمله کې و په ۲۴ ساعتونو کې کرم ته ورسېد او هلته له پیوار غاښي (کوتل) څخه له پوځ سره، چې شمېر یې د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ وسله والو ترمنځ و، د کابل په لور روان شو . په کندهار کې ستیورات ته لاربښوونه وشوه . هغه ښار چې تاکل شوې وه خالي کړي، بېرته د پخواپه څېر په خپل اشغال کې ولري . د خیبر مقیمه قوه تقویه شوه او زیات احتیاطي پوځونه شا ته آماده شول .

په عین حال کې لیتن امیر ته خبر ورکړ، چې ((د برتانیې یو قوي پوځ به له شترګردن څخه د هغه مرستې ته په ډېره چټکۍ سره ورشي او د هغه د پرمختګ لپاره به هر څه، چې په وس او توان کې وي، دریغ نه کړي .))[35] په هغه لیکونو کې چې هماغه ورځ یې د برتانیې صدراعظم ته ولیږل، څرګنده کړه، چې ((د سیاست هغه شبکه، چې په څومره دقت او حوصلې سره جوړه شوې وه، په څومره بې پروایۍ له منځه لاړه ...)) اوس به اړ اوسو، چې د افغانستان د جوړښت تل پاته تجزیه په لاس کې واخلو، چې زموږ موخه د هغه استحکام و...سره له دې هم هغه نوې او ښایي پراخه شوې هڅې، چې اوس پر موږ تحمیل شوي؛ په هغه صروت کې، چې په سمه توګه تعقیب شي، بله پایله نه شي درلودلای؛ خو پرته له سند نه تر آمو پورې د برتانیې د بلامنازعې کلك او لوړ، له استقرار څخه... او دا د هغه دهېواد(کوګناري) دنده ده، چې د هغه د مرګ غچ دې

---

[30] - پخوانی یاد شوی راپور ،651.مخ
[31] - ایضاً
[32] - رابرتس ته افغان مشران، در رابرتس به لایل، ۳۰ دسمبر 1879 ، م ض س س هـ ، ج 24 ، 624مخ .
[33]- د علی حسن خان قزلباش پخوانی یاده شوه وینا ، 720 مخ.
[34] - واتر فیلد، ۱۴ سپتمبر ۱۸۷۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ټوك، 721 مخ.
[35]- بالفور ، ص ۳۵۸ ــ ۳۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر او رابرټس ترمنځ اړیکې (مراودت) :

امیر د کوګناري د وژنې پر لومړۍ او دویمه ورځ د رابرټس په نامه دوه مکتوبونه کرم ته ولېږل او په دویم هغه کې یې د پېښې له شرحې وروسته څرګنده کړه، چې ((زه له خدای وروسته د حکومت د ساتنې لپاره ستا مرستې اوسلا (مشورې) ته په تمه یم . زما صمیمي دوسته زما پر موخه په ښه توګه ورسېږې . ما په دې بد چانس سره خپل صمیمي دوست، سفیر او خپل سلطنت له لاسه ورکړ .))[37] له دې نه وروسته په یوه ځانګړې ګړنې (شفاهي) پیغام کې چې د خپل یوه نوکر په واسطه یې رابرټس ته واستاوه د هند له حکومت نه مشوره وغوښتله .[38] په عین حال کې امیر د ځینو راپورنو له مخې د ځینو نظامي قطعو په لېږدولو لاس پورې کړ. زرمت، ګردېز،سپېګه یې په سوارو او پیاده قطعو پیاوړې کړې، څو د هغې سیمې غلجي او منګل د انګرېزانو د پرمختګ پر وړاندې چمتو کړي . ویل کېږي چې امیر په دې فرصت کې خپل باور د انګرېزانو پر وړاندې له لاسه ورکړی و او په فعاله توګه یې د خپلو خلکو په جلب او ملاتړ لاس پورې کاوه[39] همدارنګه ویل کېږي امیر د مهمندو خلك، چې ماماخېل یې وو، د انګرېزانو پر وړاندې مقابلې ته راوبلل. له بله پلوه رابرټس د سپتمبر پر ۱۳ مه امیر ته د یوه لیك په ترڅ کې څرګنده کړه، چې حتا په مرکز کې یې هم قدرت بایللی دی ((دبرتانیې پوځ ستاسې جلالتماب د قدرت د ملاتړ په موخه افغانستان ته درځي او ستاسې جلالتماب څخه هیله کېږي، چې یو باصلاحیته استازی د لیدنې کتنې په موخه دلته راولېږئ .))[40] رابرټس د سپتمبر پر ۱۶ مه په پارسي ژبه د یوې اعلامیې په ترڅ کې د افغانستان خلکو ته اعلام وکړ، څنګه چې د امیر واك او قدرت کمزوری شوی ((... د برتانیې پوځ له وژونکیو (قاتلانو) څخه د غچ اخیستنې په موخه او همدارنګه د معاهدې د موادو د استحکام لپاره ګام پورته کوي . برتانوي پوځونه په دې موخه افغانستان ته ننوځي، چې د ولاحضرت شاهي واك (قدرت) ته قوت ورکړي، چې نوموړی ولاحضرت له

دغه قدرت څخه، د برتانیې له حکومت سره د دوستۍ د دوام لپاره ګټه واخلي . د برتانیې پوځ به پرته له هغو کسانو څخه چې د سفارت د غړیو په وژنه کې یې لاس درلود، نه چاته سزا ورکړي او نه به یې زخمي کړي .))[41]

له هغه وروسته نور په افغانستان کې د نظامي لېږدونو خبره وا نه ورېدل شوه او امیر یو پلاوی (مستوفي حبیب الله وردګ او د بهرنیو چارو وزیر شاه محمد) له رابرټس سره د کتنې _ لیدنې په موخه ولېږه، چې د دسمبر پر ۱۳ مه د کرم علي خېلو ته ورسېد . مستوفي له رابرټس نه وغوښتل، چې خپل وړاندې تګ (پرمختګ) د یو څه وخت لپاره وځنډوي او امیر ته اجازه ورکړي، چې د پېښې مرتکبینو ته سزا ورکړي او خپل واك (قدرت) دخپل پلار د وخت د پوځ په ترخیضولو او یوه نوي پوځ پر جوړولو د دویم ځل لپاره پر پښو ودروي . مستوفي وویل، څرنګه چې ((یاغي پوځ له ټول قومونو څخه جوړ دی؛ که د برتانیې پوځونه هغه له منځه وړي او د مقابلې په صورت کې همداسې وکړي، ښایي ټول هېواد یو موټی شي او د برتانیې او امیر پر وړاندې پاڅون وکړي .)) هغه زیاته کړه، چې یاغي پوځ ((په غالب احتمال سره دلته او هلته تیت شي او ښایي ټول هېوادوال پاڅون ته اړ باسي... او امیر په هر حال تیار دی، چې د برتانیې د حکومت پر خوښه کار وکړي.)) رابرټس په داسې حال کې، چې د امیر له دې توصیې نه مننه وکړه، له مستوفي یې وغوښتل، چې که نور څه ویل غواړئ !؟ هغه یې په ځواب کې وویل ((خو که د برتانیې پوځ غواړي د کابل خواته مخه وکړي، یو څه باید ووایم، پرېږده چې دا پوځ په دومره قدرت سره وخوځېږي، چې د شرارت ټولې هیلې له منځه یوسي او په ټول

---

36 _ لیتن سیکیفیلد ته، ۴ سپتمبر ۱۸۷۹، بالفور کې، ۳۵۸ – ۳۶۰ مخونه.

37 - امیر رابرتس ته ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۴۸۴ مخ .

38 - لیتن کرین بروك ته، ۵ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۴۴۴مخ.

39- ایضاً ، ۴۴۴ مخ.

40 - رابرتس امیر ته، ۱۲ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك ، ۷۱۷مخ .

41 - له علي خیل څخه صادره شوې اعلامیه، ۱۶ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۶۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چې کابل ته د پرمختګ لپاره د رابرټس عزم پیاوړی شو ، په کابل کې د انګرېز د خپلولو او باور لپاره د امیر یعقوب خان او ((کوګناري زیو)) تر منځ یو ډول سیالي پیل شوه . لومړی سردار ولي محمد خان له سردار عبدالله خان او نورو سردارانو سره په زرغون ښار کې له رابرټس سره یوځای شول . ځنګه چې امیر له هغه نه خبر شو، د امیر دوست محمد خان غونډې، چې له دې نه ځلوېښنت کاله وړاندې، په داسې حال کې چې د کابل ګاونډ ډېری خلك له دوښمن سره په جګړو کې ښکېل وو، په ناڅاپي توګه د مکناټن پر وړاندې راڅرګند شو ((په پټه توګه یې کابل پرېښود، په خوښۍ او بېړه سره لاړ، پرته له دې چې کومه خیمه یې له ځان سره وړې وي.))[44] ځنګه چې امیر د سپتمبر پر ۲۵ مه د جنرال بیکر په کامپ کې ځای پر ځای شو، په واقعیت کې نور امیر نه و . سره له دې هم هغه غلجیان او د پوځ صاحب مصبان له یرغلګر پوځ سره د مقابلې له فکر څخه منع کړل، چې خلك هغه پر ځای راوړي او انګرېزانو ته یې د لېږد رالېږد وسایلو او اذوقه **د مرستې ژمنه وکړه[45] له دې نه وروسته د عمومي پاڅون او مقاومت هیلې کمزورې شوې، سره له دې چې غلجیو او منګلو د دسمبر پر ۱۷ مه د شترګردن په لور دتګ پر مهال د رابرټس پر پوځونو یرغل وکړ، خو کومه ګټه یې ونه کړه.[46] د مهمندو خلك هم د دکه په شاوخوا کې تیت شول . امیر د رابرټس له راتګ وروسته په خوښۍ سره خپله پخوانۍ غوښتنه پخپله تکرار کړه، ویې ویل چې ښایي په بالاحصار کې ځای پرځای شوی پوځ د انګرېزانو د تېري له امله پاڅون وکړي او د هغه کورنۍ له منځه یوسي .[47] خو رابرټس و نه منله او هغه داسې فکر وکړ، چې پر دوباره ځنډ(معطل) باندې د ټینګار موضوع ښایي یوه پلمه وي . د امیر اصلي موخه ښایي له انګېزانو سره د مخالفت د کوم پلان طرحه کول وي[48] د امیر دا هیله، چې غوښتل یې له ((کوګناري زیو)) روغه جوړه (مصالحه) وکړي، هم تر سره نه شوه او رابرټس ((د داسې روغې جوړې لپاره وخت او موقع ناموزون وبلل .))[49] امیریعقوب خان په خپل هېواد کې په خپله خوښه د یرغلګر پوځ سردار (مېلمه) وګرځېد او انګرېزي ساتونکي د هغه د خیمې چارچاپېر دېره شول . رابرټس د لوګر له خوشي څخه یوه بله اعلامیه صادره کړه او په هغې کې یې خپل پخوانی مطلب په دې ټکو کې څرګند کړ، چې ((د هندوستان حکومت پرېکړه کړې ده، چې په کرم کې ځای پرځای شوی پوځ په پوره او ممکنه چټکتیا سره د امیر د غوښتې په ځواب کې د مرستې لپاره کابل ته ولېږل شي .))[50] دا مطلب د احمدزیو او غلجیو سرلاري پاچاخان ته لا هم څرګند افاده شوی و، چې کابل ته د پوځ له لېږلو څخه مطلب دادی، چې ((له علا حضرت امیر سره د دوستۍ مرسته وشي او له هغو یاغیانو څخه غچ واخیستل شي، چې سفارت یې نړولی دی .))[51] حقیقت داو، چې امیر اصلاً د یرغلګرو ځواکونو د ځنډ (معطل) غوښتنه کړې وه او رابرټس هغه شمېر افغانان، چې د لوګر په بېلابېلو برخو کې یې شبخون کاوه او د یرغلګرو ځواکونو لاسونو ته ورتلل، په دې نامه یې په نظامي نیاوتون (محکمه) کې په دار کول، چې ((د خپل پاچا پر وړاندې یې په ناقانونه بغاوت لاس پورې کړی دی .))[52]**

د چاراسیاب جګړه :

---

[42]- له مستوفي سره د رابرتس مرکه، ۲۳ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۷ مخ .
[43]- په علي خېلو کې له مستوفي سره د رابرتس مرکه، ۲۵ سپتمبر ۱۸۹۷، م ض س س هـ، ۲۳ټوك، ۸۰۳ مخ. هنا، ۳ ټوك، ۵۲مخ .
[44] - د رابرتس نقل قول له بالفور ، ۳۶۲ مخ.
[45] - لیتن کرین بروك ته ، ۱- ۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س، ۲۴ ټوك ، ۶۸۸ مخ.
[46]- ایضاً
[47] - بالفور، ۳۶۱مخ
[48]- هانا ، ۳ټوك، ۵۸ مخ.
[49]- بالفور، ۳۶۲ مخ
[50]- نقل قول در هنسمین،۱۷ مخ
[51]- رابرتس پادشاه خان غلجي ته، ۱۹ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۰ مخ .
[52]- هنسمین، ۲۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یرغلګر پوځونه په داسې حال کې، چې د افغان زړورو خلکو له خوا له چریکي (ګوریلایي) بریدونو سره مخ وو، د اکتوبر پر ۲ مه سفیدسنګ ته ورسېدل او دهغو اعلامیو په لړ کې یوه ځانګړې اعلامیه د کابل د خلکو په نامه صادره کړه، چې هغه وخت یې نفوس (۷۰۰۰۰) و [53] په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې ((برتانوي لښکر د کابل د نیولو په موخه پر هغه ښار تېرې کړی، که غواړئ دا کار په آرامۍ تر سره شي، ښه به وي او که نه، نو د پوځ په زور به ونیول شي ... د برتانیي حکومت غواړي له ټولو طبقو سره په عدالت وچلیږي. د هغوی مذهب، احساساتو، دودونو ته درناوی ولري، په داسې حال کې چې له یرغلګرو څخه به غچ واخیستل شي ... په دې اساس د دغې اعلامیې تر خپرېدو وروسته، هغه کسان چې په کابل ښار کې د وسلې سره ولیدل شي، د برتانوي حکومت د دوښمنانو په توګه به وپېژندل شي .)) [54] همدارنګه په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې د جلالتماب امیریعقوب خان پر وړاندې مقاومت کوونکي به هم خپله سزا ووینې . رابرتس لا هم په ظاهر کې د برتانیي حکومت د امیر دوست باله . د دغه ځرګند منافقت موخه یواځې د خلکو د مقاومت د ځواك کمزوري کول وو، سره له دې هم د اکتوبر پر ۶ مه په چاراسیاب کې خلکو خپل ټینګ مقاومت وښود .

عجیبه ده، چې په چاراسیاب کې خلك د هغه امیر په نامه جنګېدل، چې ځان یې د هغوی دغوښتنې پر خلاف یرغلګرو پوځونو ته سپارلی و . د امیر دوست محمد خان زوی سردار نېك محمد خان د اکتوبر پر ۵ مه په چاراسیاب کې له امیر سره لیدنه _ کتنه وکړه او بېرته ژر ښار ته راستون شو او له ځنډ پرته یې ((کوتوال راوغوښت او امر یې ورته وکړ، چې په ښار کې اعلام وکړي چې دا د امیر امر دی ، چې هرڅوك باید له انګریزانو سره جګړې ته تیار وي . بله ورځ خپله نېك محمد خان د انګریزانو پر وړاندې د پوځ د سر په لیکه کې راڅرګند شو او د امیر ډېرو نژدې ملګرو او د باور کسانو د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته.)) [55] د کوتوال له قوله محمد اسلم خان ((هغوی په ښار کې ګرځېدل او خلکو ته یې چیغې وهلې، چې امیر بندي دی او باید ټول مسلمانان لاړ شي او د هغه د راخوشې کېدلو لپاره وجنګیږي . دا اعلامیه د نېك محمد په امر ټولو خلکو ته ورسېدله او د ښار خلکو باور وکړ او داسې فکر یې وکړ، چې هغه اعلامیه اصلاً له کوم لوړ مقام څخه صادره شوې ده .)) [56] کوتوال د ښار ډوډۍ پخوونکیو (نانوایانو) ته پیسې ورکړې، چې غازیانو ته ډوډۍ تیاره کړي او پولیس یې وګومارل، چې خلك د جګړې په لور راوکاږي . له جنګ نه یوه ورځ مخکې د پوځ جنرالانو (جنرال غلام حیدرخان چرخي، جنرال سیف الدین خان، جنرال عبدالکریم خان...) او هغو سردارانو (سردارنېك محمد خان او سردارخوشدل خان او نور) چې د چاراسیاب په جګړه کې یې برخه اخیستې وه ، لومړی جرګه وکړه او وروسته یې چاراسیاب ته پوځ ولېږه، چې لوړ ځایونه (مواضع) ونیسي . پخپله ده هم په بله ورځ په جګړه کې ګډون وکړ او په کابل کې یواځې جنرال سیف الدین خان پاتې شو او جنګیالیو ته یې د وسلو د توزیع کولو دنده پر غاړه واخیسته . [57] رابرتس حتا په دې فکر و، چې امیر محمد یعقوب مخکې له دې چې له کابل نه د یرغلګرو پوځونو په لور راوخوځېږي، خپل تره سردار نېك محمد خان ته لارښوونه کړې وه، چې د (رابرتس په وینا) ((پوځ او خلك زموږ پر وړاندې مقاومت ته وهڅوي او د شېرمې ورځې جګړه مستقیماً د هغه د اطاعت او امر پایله وه .)) [58] رابتس د چاراسیاب تر جګړې وروسته له سردار ولي محمد خان سره له لیدنې _ کتنې څخه دې پایلې ته رسېدلی و، چې دچاراسیاب په جګړه کې ((امیر او دهغه ټول ورسره پلاوي، په دسیسه کې ګډون درلود او له هغه څه نه چې تېرېدل، په بشپړه توګه خبر وو .)) [59] خو څرنګه چې د امیر په اړه د رابرتس ذهن د سردارولي محمد خان له خوا مغشوش شوی و، په جنګ کې د امیر په برخې اخیستې پوره ډاډه نه و او ښایي هغه له دې امله په جنګ کې د امیر دبرخې اخیستنې په فکر کې شوی وي، چې په چاراسیاب کې کلك خو لنډمهاله مقاومت سره مخ شو، خو په دې کې هېڅ شك نشته، چې سردار((نېك محمدخان د ښار خلك او پوځ د امیر په نامه سپېڅلي جهاد ته راوبلل .)) [60] په هر حال څرنګه چې یرغلګرو ځواکونو غوره او پرمختللي وسلې په واك درلودلې (په داسې حال کې له افغان توپونو څخه هېڅ کار وا نه خیستل شو) په هغه جګړه کې چې د اکتوبر پر

53- هنسمین ، ۶۶ مخ .
54- هنا ، ج ۳ ، ص ۶۴ .
55- د برتانیې د سفارت د نړولو په اړوند، په کابل کې د وروستیو پېښو دلاملونو په اړه څېړنیز راپور، ۱۵ نوامبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۷۹ مخ
56- ایضاً
57- د سردار خوشدل خان نقل قول ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۷۲۱ مخ.
58- رابرتس به لایل _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ. هنا ، ۳ ټوك، ۸۸ مخ .
59- وایسرای کرین بروك ته _ (تلګرم) ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۹۰۹ مخ .
60- رابرتس لایل ته _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی
په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت

سریزه :

په دې څپرکي کې د امیریعقوب خان استعفا، په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت، د افغان جنګیالیو اعدامول، د پردي حکومت کړنې، چې بالاخره د دسمبر په میاشت کې په شېرپور کې په سختو جګړو او د یرغلګرو ځواکونو په محاصرې سره پای ته ورسېدې، تر بحث لاندې نیول کېږي .

د امیر استعفا :

د چاراسیاب تر جګړې وروسته افغان جنګیالیو د (چل ستون) د هندکی له لارې په شا تګ وکړ او ښاریانو د یرغلګرو له وېرې ښار پرېښود . جنرال محمدجان وردګ، چې د کوګناري له وژنې له وروسته د سپاهیانو له خوا د (غټ) مشر په توګه ټاکل شوی و، ښار ته راوګرځېد او له خپل پوځ سره یې د اسمایي په غره کې موضع ونیوله او له انګرېزانو سره، چې د شېرپور دروازه یې نیولې وه، سنګر ونیو، خو نوموړي جنرال خان د مقاومت جوګه ونه باله او د شپې له خوایې د تېښتې لار غوره کړه، خو د قرق غره ته نژدې د یرغلګرو ځواکو یوه ټولي، چې د هغه په تعقیب پسې روان وو نتچزم وکړ او خپله د غزني او وردګو خواته لاړ . [62]

یرغلګرو ځواکونو د مرنجان پر غونډۍ خیمه ووهله او امیر ته یې هم یوه ځانګړې خیمه، چې په دقت سره یې څارنه کېده، ورکړل شوه . د اکتوبر د ۱۱ مې پر ماښام څرګنده شوه، چې جنرال فریدرك رابرتس، چې اوس د انګرېزانو تر منځ ((د شمالي افغانستان د پوځ قوماندان)) بلل کېده، سبا د کابل بالاحصار ته ننوځي او هغه حصار، چې له ۱۷۶۷ نه تر هغې ورځې د افغانستان د پاچاهانو ځای و او د لوړو او ښکلیو ودانیو په درلودلو سره یې پر ښار باندې یوه حاکمه منظره جوړوله، د ختیځو واکمنانو د یوه دربار په توګه لاس ته راوړي او د برتانیې توغ پرې پورته کېږي، ټاکل شوې وه، چې د ښار لویان او د محمدزیو سرداران د امیر په ګډون په هغه کې ګډون وکړي .

له هغه مخکې یو شمېر انګرېزپلوو په چاراسیاب کې د رابرتس هرکلي ته را دانګلي وو . امیر پخپله په هغه غونډه کې ګډون نه درلود . د اکتوبر پر ۱۲ مه د سهار په شپږو بجو د رابرتس خیمې ته ورننوت او هغه ته خپله استعفا وړاندې کړه او څرګنده یې کړه، چې ((دا غوره بولم، چې ژرترژره د انګرېزانو په یوه کمپ کې باغوان شم، نه دا چې په کابل کې د امیر په توګه پاتې شم .)) [63] **د رابرتس په وینا امیر غوښتل د لوګر په خوشي کې خپله استعفا وړاندې کړي، خو هغه وخت د خپلو وزیرانو په غوښتنه له هغه کار نه راوګرځېد. امیر د خپلې استعفا لامل داسې بیانوي : ((برتانوي کمپ ته زما د راتګ له امله، ټول خلك ما کافر بولي او زما خپل ملازمان هره ورځ له ما تېښتي، هېڅوك زما امر نه مني او نور ماته د امیر په سترګه نه ګوري .))** [64] **باید وویل شي، چې د دې خبر سرچینه یواځې او یواځې پخپله رابرتس دی . دا هم ویل کېږي، چې امیر له دې امله نه غوښتل، په دربار کې شتون ولري، چې ښایي د رقیبانو (کوګناري زیو) پر وړاندې سپك شي . په داسې حال کې چې وروسته یعقوب خان په هند کې څرګنده کړه،چې دا استعفا د ظالمانه او ناعادلانه فشار له امله ورڅخه واخیستل شوه . او د برتانیا حکومت دا حق نه درلود، چې هغه یې دې کار ته اړ ایستلی وای .** [65] **لکه پخوا چې ذکر شول**

---

[61]- سراج التواریخ –۳۵۳ مخ.
[62]- سراج التواریخ –۳۵۴مخ .
[63]- هنسمین –۱۰۵ مخ.
[64]- ۳۹ نمبر ضمیمه – م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۱۸۱ مخ.
[65]- هنا –۳ ټوك–۹۲ مخ. بالفور –۳۹۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابرتس امیر ته وویل، چې د وایسرای له خوا د استعفا د منلو تر وخته په تمه شي .

((رایت کل)) په بالاحصار کې :

رابرتس داکتوبر پر ۱۲ مه د سردار موسی جان او انګرېز منصبدارانو او د پوځ د یوې قطعې په ملتیا د ځانګړو تشریفاتي مراسمو په ترڅ کې بالاحصار ته ننوت، خو (کوګناري زیو) پرته دېښار نور مهم خلك حاضر نه وو، مستوفي حبیب الله، سرار یحي خان او دبهرنیو چارو وزیر، سره له دې چې رابلل شوي وو، پخپله رانغلل، تر څو چې احضار شول . له ښار څخه خیني ننداراچیان هم راغلي وو. هغوی چې د یرغلګرو پوځونو د قوماندان لنډه ونه (قد) لغړ سر ، ګڼ اوږده برېتونه ولیدل، له هماغې شېبې نه یې هغه (راپت کل) وباله . د همدغه (راپت کل) دا اعلامیه په دري ژبه ولوستل شوه ((زه جنرال رابرتس د برتانیې دحکومت له خوا په دې توګه اعلام کوم، چې امیر پخپله خوښه استعفا ورکړې ده او افغانستان یې پرته له یوه حکومت څخه پرې اېښی دی .

د برتانیې حکومت اوس امر کوي، چې ټول افغان ملت مقامات سرلاري او سرداران دې د امنیت د ساتنې په برخه کې خپلو دندو ته ادامه ورکړي او د اړتیا په صورت کې دې ماته مراجعه وکړي . د برتانیې حکومت هیله لري، له خلکو سره په عدالت چلند وشي . د خلکو مذهبي دودونو او احساساتو ته درناوی وشي . د هغو سردارانو او سرلارو خدمتونه، چې د امنیت په ساتنه کې مرسته کوي، بالاستحقاق وګڼل شي، خو هغه کسان چې امنیت ګډوډي او هغه چې پر برتانوي مقاماتو باندې بریدونه کوي، سخته سزا ورکړل شي . د برتانیې حکومت به خپله اراده د راتلونکې دتل پاتې ترتیباتو په اړه، چې د خلکو د غوره حکومت لپاره به ونیول شي، دعمده قومونو له مشرانو او سردارانو او هغه چې د ښارونو او ولایتونو ګټې او هیلې تمثیلوي تر مشورې وروسته اعلام کړي . [66] د مستعفا امیر د ستر حکومت تر ختمېدو وروسته ، څنګه چې مستوفي حبیب الله ، سرداریحي خان، وزیر شاه محمد او سردار زکریا خان بندي شول او لامل یې څرګند شو، چې هغوی د حکومت مقتدر خلك او د رابرتس په وینا هغوی له خپل دریځ څخه د انګلیس پر ضد ګټه پورته کړې ده . [67] په عین حال کې نظامي حکومت د لس کیلو مترۍ په واټن سره له بالاحصار څخه اعلان شو او میجر جیمز هلتر د نظامي ګورنر په توګه وټاکل شو او نواب غلام حسن خان یې نایب وبلل شو . خلکو ته دا ابلاغ شوه، چې هغو کسانو، چې د کوګناري او د هغه د ملګرو په وژنه کې یې برخه اخیستې وه، سزا به ورکړل شي او له یوې اونۍ وروسته که له هر چاسره وسله وموندل شوه ، پر اعدام به محکوم شي . همدارنګه په اعلامیه کې راغلي وو، هر هغه چاته به ۵۰ روپۍ انعام ورکړل شي، چې د هغه چا په باره کې معلومات ورکړي ، چې پر سفارت یې یرغل کړي وي او د هغه معلومات د هغه شخص پر نیولو منجر شي . [68] خو خلك په ټولیزه توګه بې تفاوته پاتې شول .داسې فکر کېده چې دغه غچ اخیستونکې پوځ به هم لکه د ۱۸۴۲ کال غونډې تېردونکې او لنډمهاله وي، خو په څنګه چې په ښار کې په دې وخت کې د خوراك اساسي توکو په کافي اندازه بسنه نه کوله او کوم به چې وو، هغه به د زیاتو پیسو په مقابل کې انګرېزانو مصرفول،بیې ډېرې لوړې شوې .

---

[66]- بالفور –۳۶۸ مخ. هنسمین ۱۰۷۰ مخ. رابرتس ، یوڅلوېښت کاله په هندوستان کې، لندن، ۱۹۷ ۴۲۲ مخ.
[67]- بالفور ، ۳۶۷ مخ.
[68]- رابرتس سکرتر خارجه ته، (تیلګرام) ، ۱۴ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۰۴۷ مخ. هنا ، ۳ ټوك ، ۹۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عين حال کې دوه کمېسيونه، يو نظامي او بل سياسي،چې هر يوه يې درې غړي دلودل، تشکيل شول . لومړی پر دې دنده ګومارل شوی و، دهغو اشخاصو په اړه، چې د اعلاميې پر اساس ، د انګرېزانو په اصطلاح (تورن) ګڼل کېږي، شواهد راټول کړي او دويم پر دې مامور شوی و، هغه کسان محاکمه کړي، چې د څېړنې کميسيون د هغوی په اړه شواهد لاس ته راوړي وي .

سياسي کمېسيون له (کولونل چارلز، کريګر، هنري بيليو او محمد حيات خان د هندي مسلمانو سياسي مرستيال، چې پر پښتو او دري ښه پوهېده ، تشکيل شوی و. په نظامي کمېسيون کې جنرال مسي او نور غړي وو. **له دې وروسته دغو دواړو کمېسيونونو داسې کړنې، چې د رابرټس د تاييد وړ وې ترسره کولې او همدارنګه په کابل کې يې د نظامي حکومت له کړنو سره سره يوه د انسان وژنې، ترور او وېرې ډکه دوره منځ ته راوړه . خو مخکې له دې چې هغوی په کار پيل وکړي؛ د اکتوبر پر ۱۶ او ۱۷ مه دبالاحصار په جبه خانه کې دوې چاودنې وشوې، عاملين يې ونه نيول شول، خو په پايله کې يې څو تنه يرغلګر پوځونه هلاك شول او ګڼ شمېر جنګي توکي له منځه لاړل، چې له هغو څخه د افغانانو پر وړاندې کار اخيستل کېده . دغو چاودنو په بالاحصار کې د يرغلګرو پوځونو استوګنه له ګواښ سره مخ کړه . رابرټس د نومبر پر نهمه ځان او خپل پوځونه شيرپور (شيرآباد) ته ولېږدول، چې د بي بي مهرو د غونډۍ جنوب او لوېديځ په دوه ميلۍ کې پرته سيمه ده .**

رابرټس د دغه پراخ نظامي استحکام د نابشپړو ودانيو د بشپړولو لپاره ډېر مواد او لرګي د بالاحصار له ودانيو څخه لاس ته راوړل او بالاحصار يې په ډېره چټکتيا سره له اساسي موادو نه تش او په ويرانه بدل کړ .

په کابل کې د انګرېزانو بلواګرۍ او انسان وژنه :

د اعدام او ترور دوره، چې د نظامي حکومت له اعلام وروسته په کابل کې پيل شوه، د ليټن او لندن له لارښوونو څخه يې سرچينه اخيستې وه او د رابرټس د ځناورۍ او انسان ضد څېرې نښانه پکې ښکارېده . ليټن د سپټمبر پر ۲۹ مه رابرټس ته لارښوونه کړې وه، چې ((د دغه ډول جرم لپاره (کوګنارۍ وژنه) له امله بايد ټول افغان ملت ته سزا ورکړل شي .)) او د دغه عمل سزا بايد هم افغان ملت ته او هم هغو کسانو ته، چې په دغه پېښه کې يې برخه اخيستې وه، ورکړل شي . عمومي مجازات د افغانستان پر تجزيې تجويز شول، چې وروسته به بحث پرې وشي او خلکو ته د سزا دورکولو په برخه کې د ليټن لارښوونه داسې وه، چې سزا بايد ((تېزه، سخته او اغېزناکه وي، پرته له دې چې افراط اوتفريط پکې وشي .)) او ((په ډېره چټکتيا سره پلې شي؛ ځکه ښايي ستاسې نامعينې کړنې د تمديد پر اساس په بهر کې د خطر زنګ وکړنګېږي .))[69]

په دې اساس لکه څنګه چې هنا وايي، د ليټن د لارښوونو روحيه پر دې فريضه ولاړه وه، چې ((ښايي هر افغان د برتانيې د سفارت په نړولو کې مسوول وګڼل شي .))[70]

په کابل کې د ښکېلاك دعاملينو لپاره يوه لويه معضله دا وه، چې څه ډول د قانوني کار بڼه او روحيه، معولاً په برتانيه کې له هغو وحشيانه اعمالو سره موافقه کړي، چې هغوی يې په کابل کې د ترور په دوره کې د غچ اخيستنې د حيواني حس د تسکين لپاره په قصدي توګه مرتکب کېدل او له امله يې بې ګناه او بې دفاع انسان په دار ځړېدل . حتا ځينو نظامي منصب لرونکيو لکه مسي (massy) په ډاګه ويل ((څرنګه چې موږ يو غچ اخيستونکی پوځ يو، بايد د قوانينو دقيق رعايت ته پام ونه کړو .))[71] په عين حال کې د څېړنې د کمېسيون په کار کې اساسي نيمګړتيا ليدل کېده، هغوی چې د څېړنې په ماموريت ګومارل شوي وو، ونه توانېدل (تورن کسان) په مستقيم ډول تر څېړنې لاندې ونيسي. هغوی يواځې پر هغو شواهدو عمل کاوه، چې حيات خان د هغوی په اړه له جاسوسانو څخه لاس ته راوړل . دا کړنه د دې لامل کېدله، چې ((تورن له هغه چانه، چې تور يې پرې لګولی وي ،بې خبره وبولي او دايې نه شوای کولای د ردولو لپاره خپل شواهد وړاندې کړي .))[72] يواځې ځينې وختونه چارلزمك ګريګريك د سياسي کمېسيون غړي د مستقيمې مداخلې له امله، هغه تورن کسان چې د دسمبر د

[69]- نقل قول له بالفورنه ، ۳۷۲ ــ ۳۷۴ مخونه.
[70]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰ مخ.
[71]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰.مخ
[72]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۳۹مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي کمېسيون د اکتوبر پر ۱۶ مه پر کار پيل وکړ او د نومبر تر ۱۲ مې يې د ۲۶ ورځو لپاره په ډېره چټکۍ سره خپل کار ته ادامه ورکړه او په همغه ورځ منحل شو . رسمي اعلان داو، چې د اعدام سزا په دوو صورتونو ورکول کېږي، د سفارت د غړيو په وژنه او خيانت سره، د امير پر وړاندې په بغاوت سره .)) [75] **د امير په برخه کې بايد ووايم، چې هغه د دسمبر له ۲۷ مې وروسته د رابرتس په کمپ کې د بندي په توګه ژوند کاوه او د اکتوبر پر ۱۲ مه يې استعفا ورکړه او په دې وخت کې د هغه پر وړاندې بغاوت په عملي او قانوني توګه بې مفهومه و . خلك په بېلا بېلو نومونو اعدام شول. د بېلګې په توګه يو سړی يواځې په دې نامه، چې په دار وځړول شو، چې يوه چاقو وسره و موندل شوه چې په کاليوکې يې پټه کړې وه .** [76] **نور خلك په دې غرغره شول، چې يا د سفارت مالونه ورسره وموندل شول او يا يې د يرغلګرو پر ضد خلك هڅول .** [77] **يو شمېر هغه خلك چې ياغي بلل شوي وو او په دار وځړول شول، هغه څوك وو، چې د چاراسياب په جګړه کې يې ګډون کړی و او يا يې نور خلك له انګرېزانو سره جګړې ته هڅولي وو، د هغوی په منځ کې کوتوال، محمد اسلم خان، خواجه محمد نظر او يو روحاني سړی، چې صاحب زاده فرح نومېده، شامل وو .** [78] **هغوی په حقيقت کې د يوه بهرني يرغلګر پوځ پر ضد د انساني ژوند له عزيزو ارزښتونو، لکه هېواد، خپلواکي او دين څخه دفاع کوله . د خلکو ممثلينو او استازو د هغوی په هڅونه خپلې دندې په ښه توګه تر سره کړې، په داسې حال کې چې له يوه دولت سره په جګړه کې هېچاته حق نه ورکول کېږي، چې د ملي مقاومت مشران په دار وځروي . افغان عسکر چې په چاراسياب کې جنګېدل او امير يې د يرغلګرو پوځونو په نزد چې د يوه بندي په توګه يې قرار درلود اوهغه د رابرتس په باور هغوی (افغاني عسکر) له انګرېزانو سره مقابلې ته مامور کړي وو او يرغلګرو پوځونو د هغوی دوه واکمن بې وسلې کړي وو او دوو قانوني حکومتونو ته يې سقوط ورکړی و .** [79] **هنا بناييي د همدې کسانو په پام کې نيولو سره وايي، چې يو شمېر افغانان له کوم دليل پرته نه؛ بلکې د دې لپاره غرغره شول، چې پر خپل هېواد باندې د تېري پر ضد يې مقاومت ته لاسونه بډوهلي وو .** [80]

رابرتس د ټول اعدام شويو شمېره له هغې ورځې چې له علي خېلو يې حرکت کړی و، په کابل کې د دسمبر تر ۲۶ مې پورې ټول ۹۷ کسه ښيي [81] **په داسې حال کې د فرېډرك هري سن د احصاييې له مخې چې په يوه جامع مقاله (په کابل کې نظامي حکومت) کې دا شمېره، پرته له هغو کسانو، چې له انګرېزانو سره په جګړه کې وژل کېدل د ۱۸۸۰ د جنورۍ تر ۲ مې پورې ۱۲۲ کسه ښيي .** [82] **رابرتس په خپل راپوټ کې اعدام شوي کسان تر بېلابېلو سرليکونو لاندې ذکر کړي دي او په يو بل ځای کې يې داسې خلاصه کوي : ((هغه کسان**

---

[73]- نقل قول له هنا، ۳ ټوك، ۱۴۱ مخ.
[74]-هنسمين، ۸۸ مخ .
[75] - هنسمين، ۸۳ مخ .
[76] - رابرتس لايل ته، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۹ مه ، م ض س س هـ، ټ ۲۳ ، ۱۵۸۹ مخ .
[77] - هري مس، (په کابل کې نظامي حکومت دويمه برخه) پنځه لس ورځنۍ مجله ، د ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، ۴۴۵ مخ .
[78]- ستياو غبار له جنرال خسرو خان او سردار سلطان عزيزخان بن نواب، زمان خان هم ورکې شامل بلل کېږي خو په پټو او رسمي راپورنو او نوروناجاپوانکليسي اثارو کې يې نومونه نه دي ليدل شوي .
[79] د هري سن مخکينۍ ياده شوه مقاله، لومړۍ برخه ، ۷۷۴ مخ .
[80] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۳ مخ .
[81] - رابرتس خارجه سکرتر ته، تيلګرام، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۳ مخ .
[82] د هري سن ياده شوې مقاله، دويمه برخه، ۴۵۷ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو طرحه :

تر دې ځایه د وګړو په اړه د انګرېزانو له وحشیانه کړنو څخه بحث وشو. اوس د افغانستان په اړه د هغوی د غچ اخیستنې طرحه څېړو. لیتن لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته شوې ده، د کوګناري له وژنې څخه تر خبرېدو وروسته د نورو اقداماتو له جملې څخه، چې لاس یې پرې پورې کاوه، یو هم د افغانستان وېشلو طرحې ته اشاره ده . دا طرحه د ده او نورو انګرېزانو په اند دامیر تر استعفا وروسته جدي تره او عملي کېدونکې و برېښېده، په ځانګړې توګه هغه وخت، چې د کابل د شاوخوا سیمو اوضاع څه ناڅه د ترور په دوره کې آرامه وه . رابرتس د اکتوبر پر ۲۲ مه خبر ورکړ ((اوس دلته بل څوك سیاسي نفوذ نه لري. زه د مرکزي حکومت د تاسیس لپاره کومه څېره او شخص نه وینم، پرته له هغو کسانو، چې د برتانیې د پوځ ملاتړ ورسره دی. دا څرګندېږي چې هر څه د وېشل کېدو په لور اشاره کوي .))[89] لیتن البته مخکې له دې دا فغانستان د وېشلو فکر په سر کې درلود او له تفصیل څخه یې د اکتوبر پر ۱۹ مه کرین بروك ته، چې د هند چارو وزیر و، خبر ورکړ((د خصوصي کرښـو د امیر دفوري لرې کولو پرېکړه راتلونکی سیاست اساسي کوي . دغه اټکل چې د هغه جرم به ثابت شي دومره پیاوړی او په هر حال د ده په لاس راتلونکې واکمني تر دې حده ناشونې برېښېده، چې اټکل کېده د غه استعفا به د یو لړ وروستیو ترتیباتو نیول اسانه کړي . هر تردد او کمزوري په زموږ له خوا اوسمهال خطرناکه ثابته شي . موږ باید هرو مرو د افغانستان خلك ژرترژره قانع کړو، چې موږ مطلق صاحبان یو، مخالفت به تحمل نه کړو او زموږ پر وړاندې مقاومت به تباهي رامنځ ته کړي او اطاعت او معاضدت به یقیناً جایزه له ځان سره ولري .))

((کندهار او شاوخوا سیمې یې باید ژرترژره په تل پاتې توګه د برتانیې په امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سیمه په اسانۍ سره ساتلای شو .))

---

[83]- د رابرتس یادښت، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه ، م ض س س هــ، ۲۴ ټوك ، ۸۵۲ مخ .
[84]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۴ مخ .
[85]-هنسمین ، ۸۷ مخ .
[86]- د هري سن مخکینۍ یاده سوې مقاله ، لومړۍ برخه، ۷۷۹ مخ .
[87]- هنسمین، ۸۶ مخ .
[88]- د هري سن مقاله ، لومړۍ برخه ، ۷۸۳ مخ .
[89]- رابرتس خارجه سکرتر ته، تیلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۶۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تر هندكوشه پورې دسميو مستقيم پيوستون (الحاق) غير مطلوب دی ، خو لازمه ده په كابل او نورو مهمو عسكري نقطو كې نظامي پوستونه تاسيس شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهيه كړي . تر هندوكش اخوا په يقين سره موږ كوم حكومتي قدرت نشو درلودلای . موږ يواځې سياسي علويت ټينګولای شو .)) [90]

سراربوټ ناټ (sir arbut nat) د هند دولتي شورا غړی پر دې تجويز سخت اعتراض وكړ او په ضمن كې يې يو مفصل يادښت داسې استدلال كړ، چې د دغه تجويز مانا داسې كېږي چې امير ګويا په خپلې استعفا سره، خپل هېواد برتانيې ته لېږدولی دی ، په داسې حال كې ((هېڅ واكمن واك نه لري، په خپله خوښه او عمل خپل خلك د يوه بهرني قدرت قلمرو ته ولېږدوي .)) اربوټ ناټ د خپل يادښت په پای كې هغو اصلاحي او خيرخواهي نقطو ته چې ټاكل شوې وه رابرتس د ليټن دتجويز له مخې د افغانستان خلكو ته وښيي او په هغه كې له هغه ظلم او زيښناك څخه، چې باركزايي واكمنو پخوا پر خلكو باندې رواه باله ، ژمنه وكړي، په سمه توګه وړاندوينه وكړه، چې آيا دا ډول د عدالت او خيرخواهۍ څرګندونه ((د قدرت د واكمن عمل پر وړاندې د پوچو او تشو تمرينونو په توګه محكوم نشي ؟ ايا د خلكو هغه غوسه، چې مخكې له هغه زموږ سره مخالفت لري او د هند نيول يې زموږ له خوا په عبوسيت سره مشاهده كړي دي، راتلونكو نسلونو ته ، پرته له دې كتلو څخه به په بل نظر وګوري ، چې موږ د يوه غير نژاد داسې منفور فاتحان يو، چې د ملك نيولو شهرت موږ اړ كړي يو د هغوی بې حاصله او بې سرپناه هېواد ونيسو؟)) [91] ممكن د اربوټ ناټ د همدې مستدلل اعتراض له امله وي، چې ليټن لندن ته په خپلو څو وروستيو يادښتونو كې د خپل لومړني تجويز قاطعيت كې تعديل راوست او خپل تجفاويز يې د هغه څه په اړه، چې د شمالي افغانستان په نامه ورندې كړ، لنډ مهاله وباله، خو دا يې څرګنده كړه، د امير مقام چې د استعفا له امله تش شوی و، د انګرېزانو له خوا سره له دې چې موقتي هم دي بايد ډك او اشغال شي او هغوی د قدرت په كړنو (اعمالو) كې ((څرګند، چټك او ډېر باثباته وي .)) يواځې د كندهار په نامه چې لوېديځ افغانستان بلل كېده، ليټن صراحت كاوه چې بايد يو د ((خراج وركوونكيو هېوادونو او د هندوستان د امپراتورۍ تابع)) په توګه د افغانستان د ټولې ادارې په آيده كې د يوه واحد واكمن تر واك لاندې ناممكن وبلل شو .

ليټن په خپل دغه يادښت كې حتا د افغانستان له تخليې څخه، وروسته له هغه ،پخپل لاس راوستلي چاواكي تابع واكمنان په بېلابېلو سيمو كې وټاكل شول، خبرې وكړې، خو د پوځونو وتل يې د راتلونكي كال تر منې پورې وځنډول، چې تر هغه وخته د پرلپسې لښكر كشيو په واسطه دبرتانيې زور او قدرت، د هغه په عقيده، د افغانستان خلكو ته مسلم شوی وي . [92] دبرتانيا حكومت د ليټن له نظرياتو سره همغږي وښووه او د دسمبر پر ۱۱ مه يې ليټن ته خبر وركړ، چې (۹ د افغانستان د ټول پخواني سلطنت لپاره نور ديوه واحد حكومت تاسيسول ناشوني دي او دپايښت هيله ترې نه كېږي . [93]

د امير تبعيد:

عجيبه ده ، يا لږترلږه افغانانو ته دا معلومه وه، چې امير يعقوب خان د افغانستان حكمران و ، خو هغه خپله استعفا د پرديو پوځونو يوه قوماندان ته وسپارله . امير وروسته تر هغه پوځ او د كابل خلك د برتانيې د سفارت په نړولو، د انګليس حكومت د ځان دښمن وګرځاوه . د خلكو د غوښتنې پر خلاف يې له هغوی سره اړيكې ټينګې كړې او د ځان د ساتنې او احياناً د قدرت ساتنې په هيله يې پر يرغلګرو پوځو تكيه وكړه . داكار د هغه د واكمنۍ په اعادې (راګرځېدو) سره ګټور ثابت نه شو، خو د هغه د شخصي ژوندانه تضمين يې وكړ. ليټن نه غوښتل د امير شيرعلي خان د كورنۍ هېڅ غړی هم نور د افغانستان او يا يې د يوې برخې واكمن شي او هغه وروسته له دې، چې د څېړنې كمېټې خپلې پايلې اعلان كړې، د تاج او تخت بېرته وركول يې اميرته ناممكن وبلل . د څېړنې د كمېټې پايله دا وه چې ((امير او د هغه نژدې مشاورين) په دې سره چې پر سفارت باندې په تېري كې د ځان سپيناوی وكړي، هغوی هغه وخت چې بريد پيل شو او لايې دوام درلود، موقع كې درلودله، چې د سفارت د نجات او ساتنې لپاره په اغېزمنه توګه كار وكړي او هغوی لږترلږه د سفير او د هغه د ملګرو په برخليك كې بې پروا پاتې شول . [94] بې وسلې شوی امير په خپل آريايي هېواد كې تر يوې مياشتې زيات نور هم د رابرتس (مېلمه)

[90]- ليټن كرين بروك ته ، تلګرام، ۱۸۷۹ د اكتوبر ۱۹ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۷ مخ .
[91] - د سراربوټ ناټ يادښت، ۱۸۷۹ د اكتوبر ۲۲مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۹ مخ .
[92]- په بالفور كې نقل قول ، ۳۷۶- ۳۸۱ مخونه .
[93]- په بالفور كې نقل قول ، ۳۸۷ مخ .
[94] - په كابل كې د برتانيې پر سفارت دبريد راپور ، ۱۸۷۹ نومبر، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۲۵ مخ . بالفور ، ۳۷۶ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>د انګرېزانو د واکمنۍ د ټينګښت لپاره ناکامې هڅې</u> :

د رابرټس له راتګ سره سم د کابل ښار واقعي واکمني د هغه په لاس کې وه؛ خو د امير د استعفا تر منلو (د اکتوبر تر ۲۸ مې) پورې لا هم د امير محمد يعقوب خان د واکمنۍ تمه کېدله او د افغانستان خلکو لا هم ځانونه د يوه اسلام پال واکمن تر سيورې لاندې بلل او داسې فکر يې کاوه، چې دا استيلا به د ۱۸۴۲ د غچ اخيستنې د لښکر کشۍ غوندې لنډ مهاله او تېرېدونکې وي .

رابرټس د کابل د ادارې د امارت په برخه کې د يرغلګرو پوځونو د ستر قوماندان په توګه د يوه پرېکنده او وروستي تصميم تر نيولو پورې د امارت واګې په خپل لاس کې واخيستې او وېټپيل شوه، چې د محمد زايي سردارانو ، د ښار د اماميانو او ميرزايانو په مرسته به، چې ځان يې د ټولو انګرېزي چارواکو واکمن باله، اداره شي او د ځمکې د عوايدو او مالياتو لاس ته راوړنې او د عامه شتمنيو لګښت به د هغه له خوا تنظيمېږي او هغه کسان به سزا ويني، چې د مالياتو په ورکړه او په هغو پورې له اړوندو موضوع ګانو سرغړاوی وکړي او يا پکې خنډ راولي . په عين حال کې لکه څنګه چې ژمی راتلونکی و، د خوراکي توکيو د رانيولو او حتا د سون د توکيو لپاره د نغدو پيسو لپاره ډېرې هڅې کېدلې .

د دغه پروګرام د پلي کولو لپاره دوې لارې په کار واچول شوې ، د کابل په ګاونډ سيمو کې د انګرېز پلويو واکمنو ګومارل او د هغوی د ساتنې او د خلکو د کرارولو او تابع لپاره د ډېرو چټکو سورو قطعو لېږل . البته د دغه پروګرام برياليتوب په نهايت کې د انګرېزانو د واکمنۍ پر ټينګښت او پاتېدوباندې تمامېده . د ((کوګناري زيو)) په منځ کې يو شمېر خلك له رابرټس سره مرستې کولو ته تيار وو . دا به بې ځايه نه وي، ووايو چې د دغو سردارانو لوی امتياز دا و، چې واکمنې کورنۍ (حاکم خاندان) ته منسوب وو . هغوی چندان شخصي لياقت نه درلود او په قومي او ولسي خلکو کې يې اعتبار له لاسه ورکړی و؛ په ځانګړې توګه وروسته له هغه چې د پرديو يرغلګرو، خو واکمنو پوځونو سره يې په ډاګه معاضدت پيل کړ. بدبختانه د دغو سردارانو په اړوند او د دوی د دريځ په اړه معلومات زموږ په لاس کې نشته او ښايي د دوی عمده محرك شخصي ګټې وبللای شو. خو په بشپړه توګه ثابته شوه چې هغوی د رسمي مقاماتو په لټه او د امتياز مستحق وو او د نيل بان لپاره يې انګرېزي مقاماتو ته واسطې او شکايتونه کول او هغه وخت چې په کابل، غزني، وردګو، تګاو، لوګر او ننګرهار کې د پرديو د تسلط پر وړاندې د مقاومت طرحه جوړېدله، دغو سردارانو به له پرديو پوځونو سره مرسته کوله .

رابرټس د نومبر په مياشت کې د کوهدامن، ميدان او لوګر لپاره واکمنان د نومونو په ترتيب سردار شهباز خان [95]، سردار محمد حسن خان [96] او سردار عبدالله خان [97] وټاکل . د امير دوست محمد خان زوی سردار ولي محمدخان، چې په ((لاټي)) سره مشهور و، د ترکستان د ولايت د واکمن په توګه ونومول شو؛ خو هغه لاهم د سفير سرشته نيوله، چې په کابل کې د ((سپتمبر توپان)) پېښ شو . رابرټس د سردارمحمد شريف

---

[95] - سردار شهباز خان د سردار محمد اکرم زوی او د امير دوست محمد خان لمسی و . مور يې د پروان له سيدانو څخه وه . پر ۱۸۷۹ کال له سردار ولي محمد خان سره يوځای د رابرټس سره دليدنې کتنې په موخه زرغون ښار ته لاړ . د خبرو کلالت يې درلود . حتا د خبرو کولو دوام ورسره ناممکن و (ش ز س س ، ۱۸۰ – ۱۸۲ مخونه .

[96] - سردار محمد حسن خان د امير دوست محمد خان زوی و . د غه سرادر د دې لپاره، چې د امير شيرعلي په خدمت کې داخل شي خپل ورور يې چې د امير مخالف و، پر ۱۸۷۱ کال يې په زندان کې وواژه . د امير شيرعلي خان په وينا ((د هغوی مور يوه کشميرۍ فاحشه وه، چې له هغوی څخه داسې چارې تر سره کېدلې .)) سردار محمد حسن خان د يوه افغان لپاره له حد نه زيات غوښن و. (افغانستان د مشرانو ، سر دارانو او نور مخکښانو د ژوندانه شرحه) (له دې وروسته ش ز س س ، دبرتانوي هند خپرونه ۱۸۸۸، ۹۵ – ۹۶ مخونه .

[97] - دا څرګنده نه ده ، چې دا مير کومې کورنۍ ته منسوب و . په دې نامه يو بل سردار د هرات د پخواني والي سردار سلطان جان زوی و؛ خو دا سردار د انګرېزنو ډېر سخت دوښمن و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې نوي حاکمان وټاکل شول، سربېره د څمکې د مالیاتو له راټولو یې دا هم ومنله، چې اضافي خوراکي توکي او مهمات د پیسو په مقابل کې له خلکو څخه په لاس راوړي . د هغوی په تعقیب پسې نظامي قطعې ولیږل شوې ، لومړی یوه د سپرو قطعه د بېکر تر کوماندانۍ لاندې میدان ته ننوته، چې د هغه ځای خلکو د جنرال محمدجان خان وردګ او ملا مشك عالم د پیروانو د بهرني ضد فعالیت له امله د مخالفت لومړی نښې راښکاره شوې. بېکر د امنیت دکلي د مشرانو د نیولو ادعا وکړه ؛ خو بهادرخان امرخېل غلجي په نرخ کې د هغه مقابلې ته ودرېد او د بېکر قطعه د بسیارمتین خان موصوف له قلعې څخه د سختو توغوندیو تر برید لاندې راغله او بېرته ناکام راوګرځېدل .[98] بله ورځ په داسې حال کې چې فردریك پخپله میدان ته لاړ ، د سوارو یوه قطعه یې چې په ټانکونو سمبال وه، د بهادر خان مقابلې ته واستول ؛ خلکو خپل پټنځایونه (مواضع) تش کړل او د دوښمن پوځونو لس کلي ، چې خلك پکې نه وو، ونړول او خوراکي توکیو، لرګیو او هر څه یې ته اور ورته کړ او حیوانات یې ټول چور کړل .[99] د نومبر پر ۲۷ مه بېکر د وردګو بیني بادم ته ورسېد، د کلي خلکو مېلمستیا ورته وکړه؛ وروسته چې د ملا مشك عالم پیروان نوموړي کلي ته ننوتل، له یرغلګر پوځ سره ونښتل؛ خو په شاتګ ته اړ شول ، یرغلګرو پوځونو دغه لوی کلی ټول وسوځاوه .[100] بېکر د نومبر پر ۳۰ کابل ته راوګرځېد. له هغه وروسته د ملا مشك عالم پیروانو سردارمحمد حسن خان ته له یرغلګرو پوځونو سره د لاس لرلو په تور د مرګ سزا واوروله . سردار شهباز خان په پروان کې له ۲۰ تر ۳۰ نامهم ملکان وهځول، چې له رابرتس سره کابل ته لاړ شي؛ خو نورو خلکو هغه ((فرنګی)) وباله او ویې ګواښه، چې له پروان نه ووځي او که نه نو ژوند به یې له خطر سره مخ شي[101] سردار عبدالله خان هم دسله والو پوځونو د تېریو له امله لوګر پرېښود او کابل ته یې پناه یوړه .

په عمومي توګه د دسمبر تر ۴ مې پورې د کابل ګاونډیو سیمو کې د انګرېزانو د واکمنۍ د پایښت او ټینګښت لپاره د رابرتس هڅې نه یواځې ناکامې شوې؛ بلکې له هغه وروسته یو عمومي پاڅون راپورته شو او پر کابل یې هجوم وکړ . هنسمین د دغه پروګرام ناکامی ته په دوو دلیلونو سره نسبت ورکوي ((لومړی دا چې په ټول هېواد کې یو افغان هم دا روحیه نه لري، چې موږ دې دلته پاته شو او دویم له دې نه هم جدي تر دی، چې موږ ځانونه د یوه داسې واکمن ساتونکي بولو او هغه مو تر لاس لاندې دی او هېڅ واك او قدرت نه لري .))[102] د هنسمین تشخیص سم دی؛ خو هغه یواځې پر کابل باندې د انګرېزانو د ولکې پر وړاندې د عمومي عکس العمل یو جز و، چې د راتلونکي څپرکي موضوع جوړوي .

پینځم څپرکی
د دسمبر عمومي پاڅون

سریزه : هغه خت چې د کابل ښار د انګرېزانو تر واکمنۍ لاندې آرام و او درباري خلکو او ځینو نورو ښاري اوبیوروکراتانو د پردیو واکمنۍ ته د تسلیم سرونه ایښي وو؛ د مقاومت زنګونه د کابل په شاوخوا سیمو کې د ولسي خلکو له خوا وکړنګول شول او د یرغلګرو نظامي قطعې یې د کابل په شاوخوا سیمو او خپله کابل کې تر سختو جګړو وروسته په شا وتمبولې او بلاخره په شیرپور کې محاصره شوې . په دغه څپرکي کې هم دا موضوع ګاني څېړل کېږي .

---

98 - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
99 - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
100- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .
101 - هنسمین، ۳ ټوك ، ۱۸۲ ــ ۱۸۳ مخونه .
102 - هنسمین ، ۹۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وسله والو خلکو د مقاومت لپاره هڅونې :

دا به ستونزمنه وي وواېو، چې د پردیو یرغلګرو پر وړاندې د مقاومت ولولې له کومې سیمې او د کوموخلکو په منځ کې راپورته شوې؛ خو په دې نهضت کې درې مرحلې (پړاوونه) لیدل کېږي . لومړۍ مرحله یې د دوښمن د پوځونو، له دویم یرغل څخه پیلېږي، دویمه هغه یې د امیر د استعفا په منلو او دریېمه یې د هغه په تعبید سره پیلېږي . د لومړۍ مرحلې ځانګړنې عمدتاً د بهرنیو پر ضد احساساتو څرګندونه او له هغه وروسته په عمومي پاڅون کې د همدغو احساساتو افاده کول وو . کله چې د انګرېزاو د دویمې لښکر کشۍ اوازه خپره شوه. د کابل پټوشویو استازو د ختیځ افغانستان په قومي سیمو کې خلك هڅول، چې وسله راواخلي او د بهرنیو پوځونو په مقابل کې مقاومت وکړي . حتا ویل کېږي چې امیر یعقوب خان د مهمندو، اپریدیو او شینواریو قومونو ته مکتوبونه ولېږل او ترې ویې غوښتل، چې سره راټول شي . رابرتس د سپتمبر پر ۱۷ مه د پکتیا له غلجیانو څخه واورېدل، چې امیر هغوی ته لارښوونه کړې، چې ټول هغه سرکونه پرې کړي، کوم چې د کرم له علي خېلو نه کابل ته غځېدلي دي . په کندهار کې د انګلیس سیاسي استازي سان جان خبر ورکړ، چې خلکو ته لارښوونه شوې وه، چې د انګرېزانو د پوځونو د پرمخیون خنډ ونه ګرځي؛ خو ځانونه د هغوی پر مواصلاتي کرښو د برید لپاره چمتو کړي .[103] دا هڅونې ښایي له هغه وروسته وي، چې ویل کېدل د کوګناري له وژنې وروسته د غلجیانو مشرانو او نورو ((په کابل کې غونډه وکړه او په هغې کې لوړه وشوه، چې د یرغلګرو پوځونو مقابلې ته به درېږي . د محمد زیو د دو سردارانو په قول، چې نومونه یې معلوم نه دي، پخپله امیر په هغې غونډه کې شتون نه درلود او له موضوع څخه د مستوفي حبیب الله وردګ او سپه سلار داوود شاه په وسیله خبر شو .)) لکه څنګه چې ویل کېدل ((هغه موافقه وکړه، له هغوی سره د انګرېزانو پر وړاندې یو ځای شي؛ خو په کابل کې عمومي نظر داسې و، چې امیر په داسې یو حالت کې تر اغېز لاندې و، چې ممکن پر هر څه توافق وکړي .))[104] په هر حال علي خېلو ته رابرتس ته د پلاوي په استولو سره او ورپسې د لوګر په خوشي کې د امیر په تسلیمېدلو سره له بهرنیو پوځونو سره مقاومت ظاهراً پای ته ورسېد او له هغه وروسته قومي مشرانو، مذهبي عالمانو، نظامي جنرالانو، ځینو دولتي چارواکیو او (یعقوب زیو) ته منسوبو سردارانو یا په وګړنیزه (فردي) او یا په ټولیزه توګه عملي هڅې پیل کړې او ډېر شمېر عامو خلکو یې ملاتړ وکړ .

رابرتس د اکتوبر پر ۱۶ مه څرګنده کړه چې له شك پرته د افغانستان د خلکو یوه برخه د انګرېزانو دوښمنان دي؛ خو هغه په دې ناسم فکر و، چې دا دانګلیس ضد احساسات به ښایي د وخت په تېردلو سره له منځه لاړ شي .[105] سان جان له کندهار نه خبر ورکړ، چې جنوبي غلجیان، یانې هغوی چې د کابل او کلات تر منځ پراته دي، ټول د انګرېزانو مخالف دي .[106] په عین حال کې ((... ګڼ شمېر کسان چې ډېری یې د کابل د پخوانیو نظامي قطعو غړي وو، اوسمهال په غرونو او کلیو کې په کمین کې پټ دي . دا خلك یواځې یوه مشر ته اړتیا لري، چې جنجال راپورته کړي .))[107] دا وضع البته د پردیو پر ضد د هڅونو پایله وه، چې مخکې پیل شوې وې . ویل کېدل چې ((افغان عسکرو، چې مخکې په کابل کې وو، د هېواد په ډېری برخو کې یې د پاڅون تخم شیندلی و .[108] منظمې هڅونې د ملامشك عالم اندړي له خوا کېدای شوای، چې خپل استازي یې د همدې موخې لپاره هر لور ته استولي وو. د زابل په کلات کې د هغه یو مخفي استازی، چې هغه پخپله هم ملا و، خلك یې د یرغلګرو پوځونو پروړاندې راپارول او د ملا مشك عالم په وینا د سوات د اخوندصاحب زوی د خپلې سیمې خلك د انګرېزانو پر وړاندې پاڅون ته رابلل او ملا مشك عالم انګرېز پلوي مشران سرادار ولي محمد خان او د غزني واکمن سخت تقبیح کول .[109] خو د جهاد بیرغ مخکې له دې، چې یرغلګر پوځونه د لوګر خوشي ته ورسېږي، د درو پیاده قطعو او په غزني کې د یوه توپچي غونډ له خوا د لومړي ځل لپاره پورته شو او هغوی د غزني له حاکم څخه وغوښتل، چې مشري یې پر غاړه واخلي .[110] ورپسې ملا مشك عالم او د سیمې نورو

---

103 - لیتن کرین بروك ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك ، ۵۹۸ مخ .
104 - سان جان لایل ته، د هند خارجه سکرتر، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۴۲۷ مخ .
105 - رابرتس لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۶ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۹ مخ .
106 -سان جان لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۸ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۱ مخ .
107 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۳ مخ .
108 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۴ مخ .
109 - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۱۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۱ مخ .
110 - د غزني حاکم رابرتس ته، ۱۸۹۷ د نومبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر په تبعید او د یوه پردي او نامسلمان شخص په واسطه د امارت د مقام په نیولو سره ، چې رابرټس نومېده، قومي مشرانو او اسلامي علمانو د جهاد اعلان خپله دنده وګرځوله او جنرال محمد جان خان وردګ چې مخکې ((د الوسي لښکر د برابرولو په موخه د وردګو قوم ته داخل شوی و، د خلکو په زړونو کې يې د جهاد او غزا مينه ورواچوله او غزني ته ننوت او هلته د ملا دين محمد چې په محمد مشکين مشك عالم اندړ سره مشهور و ، ملا عبداغفور لنګري او نورو سپين ږيرو، مشرانو، عالمانو، د وردګو، اندړو، ترکي، سليمان خېلو، وزيرو، خدرانو، خواجه ګانو، تاجيکو او نورو قبيلو سره غونډې وکړې ... له غزني نه يې د جهاد احرامونه وتړل . [113]

هغه چا چې د دغې موضوع په اړوند د افغانستان د مسلمانو خلك احساسات ښه درك کړي وو او د هغه نظر موږ ته رارسېدلی دی، هغه د فراه حاکم سردار مير افضل خان و. نوموړي په یوه مفصل ليك کې خپل د تره زوی سردار شيرعلي خان ته، چې په کندهار کې انګليس پلوی والي و، ليکلي وو چې ((... د مذهب ساتنه پر هر مسلمان وګړي فرض ده ... او د دين ساتنه په يوه حکومت پورې تړلې ده، خو کله چې حکومت له منځه ځي، په هغه صورت کې له شك پرته به زموږ دين باقي پاتې نه شي، لکه همدا اوس چې د اختر د لمانځه اداکول بند شوي دي .)) [114] **(يعقوب زيو) سردارانو، دکابل ښار سوداګرو او د کابل د قزلباشانو مشرانو او نورو درابرټس په نامه په يوه مفصل ليك کې، له هغه وروسته چې د امير په استعفا ورکولو کې يې شك درلود، څرګنده کړه چې ((حتا که چېرې هغه استعفاورکړې وي، ولې د هغه زوی، چې د ټولو افغان مشرانو له خوا د هغه د ځای ناستي په توګه منل شوی و، له امارت نه محروم شي .))** [115]

د دغه اعتراض يوه مانا دا کېدای شوای، چې د يوه مسلمان امير په نه شتون سره د يوه مسلمان هېواد خپلواکي له منځه تللې او دا حالت دخلکو لپاره د منلو وړ نه دی . په هر حال د عمومي جهاد تر اعلان پورې د غزني، وردګو ، لوګر، کوهستان، تګاو نجراب د سيمو خلك د يرغلګرو پروړاندې سره يو موټی شوي وو، حتا د نومبر په منځنيو ورځو کې ملامشك عالم ډېری خلك د دغې موخې لپاره راټول کړي وو . [116] **هغه د نومبر تر وروستيو پورې په وردګو کې و او استازو يې په کوهستان کې د خلکو په هڅولو لاس پورې کړی و، چې له امله يې د کوهستان ، کوهدامن او تګاو خلك چمتو او عمليانو ته تيارشوي وو**[117] **. د کوهستان او کوهدامن خلك د مير بچه او سرورخان پرواني په مشرۍ د نومبر پر ۲۹ مه په شيرپور کې پر يرغلګرو پوځونو باندې تېري ته تيار وو او محمد عثمان خان صافي تګاو له خپلو پيروانو سره په ځان پسې کړی و.** [118]

په عين حال کې د وردګو خلکو د لوګر خلك جهاد ته راوبلل او ويې هڅول .[119] **حتا کله چې د ړوب د سيمې کاکړ د غلجيانو له پاڅون نه خبر شول، له کفارو سره د مقابلې لپاره يې د کندهار له والي سره د ۶۰۰۰ جنګياليو د لېږلو ژمنه وکړه .** [120] **البته د کندهار انګليس پلوي والي هغوی د هڅونې پرځای زړه توري کړل . د نومبر په پای کې د غزني د سيمو ۷۰۰۰ جنګياليو د احمدخان، امين خان او عبدالقادر تر مشرۍ لاندې د غزني انګليس پلوی حاکم حاجي محمد سعيد له محاصرې وروسته له هغه ښار نه تېښتې ته اړ کړ .** [121] **په دې ډول هندوستان**

---

[111] - د غزني حاکم محمد سعید اغاز رابرټس ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۱ مخ .
[112] - سراج التواريخ، ۳۵۳ مخ .
[113]- سراج التواريخ، ۳۵۵ مخ .
[114] - سردار ميرافضل شيرعلي خان ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، ی ك ۱۸۷۹ د دسمبر ۸ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك، ۱۷۹۹ مخ .
[115]- افغان مشران رابرټس ته ، لايل ته درابرټس په راپورکې، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۴۲ مخ .
[116] - ی ك ، ۱۸۷۹د نومبر ۱۵ – ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۵۹۹ مخ .
[117]- رابرټس لايل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
[118]- ی ك ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۰۷ مخ
[119] - رابرټس لايل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړی ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
[120] - رابرټس لايل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۳ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۲ مخ
[121]- د غزني حاکم رابرټس ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۵۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دفاعي لشکر کشي :

د نومبر پر ۲۵ مه له میدان څخه د رابرتس تر راګرځېدلو وروسته اوضاع په کابل کې ظاهراً ارامه، خو کرکېچنه شوه . له هر چا اورېدل کېدل، چې له يرغلګرو سره د مقابلې وخت رارسېدلی دی او د شيرپور مستحکمه چهاوني به د شپې له خوا د افغان جنګياليو تر ګوريلايي بريدونو لاندې راشي . د کابل ښار صرافانو چې ډېری يې اهل هنود وو،ويل چې د تګاو او کوهستان خلک چې په سرای خواجه کې راټول شوي وو، ښايي هره شېبه د شيرپور په مقابل کې راڅرګند شي . جنرال داوودشاه چې په دې وخت کې د انګرېزانو په خدمت کې و، رابرتس يې وېراوه، چې عمومي پاڅون نژدې او دا پاڅون د هغه څه پر خلاف چې ويل کېدل افغانستان له مشرانو څخه محروم شوی، د يو شمېر مشرانو له خوا رهبري کېده .[122]

رابرتس د دفاعي ترتيباتو نيول حتمي وبلل. هغه ته څرګنده وه، چې څلوېښت کاله وړاندې د برتانيې يو قوي پوځ په همدغه غرني هېواد کې له منځه تللی و. په دې اساس يې هڅه وکړه چې د څلوېښت کاله پخوا د يرغلګرو پوځونو قوماندان جنرال الفستن پر خلاف ځان په دې بحراني ورځو کې اغېزناک ثابت کړي . رابرتس لومړی د يوه ستر حکمران په توګه په شير پور کې دربار تشکيل کړ او له هغه مخکې يې وړانديز کړی و، چې خلک خپلواک دي، چې خپل غوښتنليکونه هغه ته وړاندې کړي ، خو داسې يې هېڅ هم ونه کړل .[123]

رابرتس چې څنګه د دسمبر پر ۴ مه خبر تر لاسه کړ، چې کوهستانيانو د هجوم اراده کړې ده او ملا مشك عالم له خپلو جنګياليو سره له بيني بادام څخه ارغندی ته راغلی دی د دفاعي عملياتو د نيولو په اړه يې تصميم ونيو او له خپلو همکارانو سره يې په يوه علمي شورا کې دې پايلې ته ورسېد، چې د افغانستان جنګيالي مخکې له دې، چې کابل او شيرپور له خطر سره مخ کړي ، بايد د توپخانې اوسوارو په اغېزمنو او چټکو عملياتو سره مغلوب شي . په دې اساس د ميکفيرسن تر قوماندانی لاندې يوه نظامي قطعه د ناناچي (د باغ بالا د غاړې) د کوتل له لارې د چهاردهي د وادي په لور او بله قطعه يې د جنرال بېکر تر قوماندانی لاندې د سنګ نوشتې د تنګي او د لوګر د چهل دختران له لارې د ميدان په لوري ولېږله .چې افغانان په ارغندی کې له اړخه او د شا له لوري تر بريد لاندې ونيسي، په عين حال کې يوې قطعې ته، چې په جګدلك کې وه، لاربښوونه وشوه، چې په بېړه کابل ته راشي .

خو ميکفيرسن ته هماغه وخت، چې له افشارو يې حرکت پيل کړ، لاربښوونه وشوه، چې خپله موخه (تګ لاره) بدله کړي او د سره کوتل (خيرخانې د کوتل) له لارې پر کارزمير او کوهستان هجوم وروړي او د هغه ځای جنګيالي مخکې له دې چې د ميدان له جنګياليو سره يو ځای شي ، تيت و پرك کړي . ميکفيرسن هغه کوهستانيان چې په کارزمير کې راټول شوي وو، د لنډ وخت لپاره تيت و پرك کړل، خو له هغه وروسته متصل په بېلابېلو محاذونو کې مجاهدينو په ځانګړې توګه په ارغندی کې کلك مقاومت پيل کړ، چې د رابرتس ټول جنګي پلانونه يې له ماتې او ناکامی سره مخ کړل .

دا ممکنه نه ده، هغه وړې او لويې جګړې چې د دسمبر له ۱۱ – ۱۵ پورې په کابل او شاوخوا نژدې سيمو کې د افغانانو او انګرېزانو ترمنځ پېښې شوې، په دقيقه او مفصله توګه بيان کړو ، خو د دغو جګړو عمومي شرحه حتمي ده . د همدې جنګونو له امله وه، چې وروسته د افغانستان په اړه د برتانيې په تګلاره کې بدلون راغی، چې وروسته به بحث پرې وشي . د دغو جګړو د دقيق بيان د ناممکنوالي عمده لامل د افغاني سرچينو محدود والی او برعکس له حده زيات د انګرېزي سرچينو مفصل والی بلل کېدای شي . د دغو پېښو شرحه له سراج

[122]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۱ مخ .
[123] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۲ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کابل د تېرې پلان:

د ۱۸۷۹ کال د دسمبر په دویمه اونۍ کې، کابل د جنوب، لوېدیځ او شمال له لوري د افغان جنګیالیو تر بریدونو لاندې راغلی، چې پردي یرغلګرو وباسي او یا یې د مقابلې په صورت کې له منځه یوسي. د لوګر، زرمت، منګل او ځدرانو خلك د جنوب له لوري د لوګر له خوا، د کوهدامن، کوهستان، تګاو او نجراب خلك د شمال له لوري او دمیدان وردګو او غزني خلك د لویدیځ له لوري پر یو وخت په کابل ور وخوځېدل[124] په لنډه توګه د میدان جنګیالي د جنرال محمدجان خان وردګ په قوامدانی د ارغندی د چوك له لارې قاضي کلا (قلعه قاضي) ته ننوتل، وروسته له هغه چې یرغلګرو پوځونو ته یې ماتې ورکړه، ځانونه یې په چټکۍ سره دهمزنګ او کابل ته ورسول. د شمالي قواوو د میربچه خان بابه قشقار او محمد سرور خان پرواني په مشرۍ د کاریزمېر او اسمایي غره له لارې او جنوبي قوواوې د غلام حیدرخان چرخي تر مشرۍ لاندې د هندکي، ویسل آباد، د همزنګ او د بني حصار د یوې برخې له لارې کابل ته راننوتلې.

د قاضي کلا جګړه:

هغه پېښې چې د دغه عمومي هجوم په پایله کې د افغان جنګیالیو او بهرنیو یرغلګرو تر منځ پېښې شوې ډېرې زیاتې دي. د انګلیس نظامي لیکوال هنا، هغه پېښې چې د سمبر پر ۱۱ مه په قاضي کلا کې رامنځ ته شوې، راسي بیانوي:

((ډېره موده لا نه وه تېره شوې، چې ټول افغان پوځونه چې صف جلوې یې نژدې دوو میلوته رسېدله او په داسې حال کې، چې سره سپین او آبي بیرغونه یې په لاسونو کې وو او هغوی یې سواره، په ستایلې ډول رهبري کول، یوځل بیا یې د یوه قوس په بڼه په پرمختګ پیل وکړ او موخه یې ظاهرا دا وه چې د برتانیې پوځونه احاطه کړي او له شیرپور نه وباسي. مسي (massy) په دې هیله چې د توپونو اور او غرزهار افغان جنګیالي ووېروي وي، خپل ټانکونه یې نور هم قاضي کلا ته نژدې کړل او هغوی یې جګړې (عمل) ته راوبلل، لومړۍ د دو نیمو زرو او وروسته د دوو زرو ګزو په واټن سره؛ خو دا کار اغېزناك تمام نه شو په هغو ځایونو کې به چې دټانګ ګولۍ لګېدلې، افغانان به د یوې شېبې لپاره تیتېدل؛ خو احاطه کوونکې خوځښت په ښه توګه پر مخ تللو. مسي د دې لپاره له هغه خطر څخه چې هره شېبه یې دوی ګواښل، نجات ومومي؛ ځان یې اړ وباله، چې په بېړه په شاتګ وکړي او د کابل سیند له یوه مرستیال سره، چې د افغانانو له لومړۍ لیکې څخه ۱۷۰۰ ګزه لرې و، د ځلورم ځل لپاره ځای پر ځای شي، په دې وخت کې د افغانانو د توپکونو ګولۍ د هغوی د ټانکونو شا و خوا لګېدلې. ګو (Gougu) چې له خپل لانسرز (Lancers) پوځ سره د دښمن کېڼ اړخ ته د خوځون په حال کې و، په همدې موقع کې یې پر سورو جلویانو هجوم ور وړ؛ سره له دې چې له هغوی نه یې یو شمېر ووژل او یو بېرغ یې لاس ته راوړ؛ په دې ونه توانېدل چې د عمده لښکر پر مخیون ودروي. ټانکونه څو څو ځله شاته و تمبول شول او په لنډ واټن کې به یې پر دښمن (افغانانو) ګوزارونه کول، هغوی چې په لوړو اوازونو سره الله، او بسم الله ویل، په وېروونکیو نارو سره پر مخ تلل او په هره ناره سره به وړاندې تلل.

مسي د وروستۍ مایوسۍ چاره په دې کې ولیده چې د نهم لانسرز ۳۰ سواره پیاده کړي او د ټانګونو په شاتګ مصئون وساتي، خو څنګه چې له هغوی سره د کارابین توپکونه وو پر شاوخوا ګڼو ډلو یې اغېزه ونه کړه او

---

[124]- د افغان دویم جنګ رسمي شرحه، ۲۴۹ مخز رابرتس، ۴۲۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی په مخکې افغان پوځ قرار درلود چې د جنګي کتارونو په شکل وړاندې تللو، بېرغونه يې خوځول او د برياليتوب نارې وهلې. په داسې حال کې داسې انګېرل کېدل، چې د بې خبرۍ په حال کې به په ارغندۍ کې له منځه لاړ شي. د دغه لښکر په ځنګ کې ټانکونه او سورې او کچرې توپخانې د تېښتې په حال کې وې. او هغوی سره له دې چې په خپل حال نه وو، پاتې، له دې نه عاجز شوي وو، چې د هغو زرګونو کسانو مخه ونيسي، چې د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې وو، دا هغه هدف و، چې بايد پرېښې يې نه وای؛ ځکه چې تر شا يې شيرپور واقع و او هلته د غلو دانو، علوفه اوسون توکيو زياتې ذخيرې پرتې وې.

رابرټس په ډېره چټکۍ سره هيوګو (hagh gough) ته چې هغه يې د چهاونې د آمر په توګه پرېښې و، يو ليکنې امر ولېږه او هغه ته يې لارښوونه وکړه، چې له ياد شوي کوتل څخه ساتنه وکړي. په عين حال کې يې مسې ته يو ګړنی امر وکړ او له هغه يې وغوښتل، چې پر دوښمن بريد وکړي. که چېرې د هغوی پرمختګ درولای نه شي، لږ لږ خو يې وځنډوي.... عموما داسې انګېرل کېدله چې، (شيرپور) له لاسه وتل، د رابرټس د ټولو پوځونو د نابودۍ په مانا دي. چې نه به ورته د راټولېدو کوم ځای او نه به هم ورته خوراکي توکي پاته شي... د نهم لانسرز يوه قطعه په داسې حال کې چې کلې ليند(Cleland) هغه په ځانګړي ډول رهبري کوله او د بنګال څوارلسمو لانسرونو هغه حمايه کوله مستقيما د جنګياليو په لور وروخوځېدله چې هغوی يې تر اور لاندې نيولې وو، او دګو په رهبرۍ قطعه د دې په لټه شوه چې د دښمن يو وزر په يوه هجوم سره مغشوش کړی. د وېرونکيو ټوپکونو تر بريد لاندې راغلل او ډېری سرتېري په چټکۍ سره د ليدونکيو له سترګو په دواړو او غبار کې ورك شول. وروسته له دغو څپو(موجونو) څخه آسونه راڅرګند شول، چې په ټوپونو ټوپونو ببرته راغلل، پر ځېنو څوك سواره هم نه وو او پر نورو هم خلك داسې سواره وو، چې ځانونه يې د اس له زين سره سم کړي وو.... دغه بريد عمومي وضع هېڅ د ښه والي لورته يونه وړله.))

((رابرټس په داسې حال کې چې دتوپچيانو بد حالت يې وليد او اميد يې د هغه اميد پر بنسټ چې بايد ټانکونه نجات ومومي؛ کفتان سيستوارت – ميکنزي چې د نهمو لانسرونو قومانده يې پر غاړه وه، د دويم مارش امر وکړ امريې ومنل شو؛ خو هغو عسکرو چې جرئت يې له لاسه ورکړی و او پر اسونو ستړي سواره وو او دهغه څو تنه منصب لرونکي پاتې وو، چې رهبري يې کوله دا ورته په ډاګه شوه چې پر افغانانو يې هېڅ اغېزونه شوای شيندلای.[125]

او د سمايت وندهم (smith wind ham) مرسته د دې لپاره چې ټانکونه له خندق نه تېر کړي، په دې منجر شوه چې په هغه کې ولوېږي.... بل کار پاتې نه شو، پرته له دې چې دغه ټانکونه، په کوم ځای کې چې لويدلي وو، مبځ کړي او هغو په خپله ځان ته د امکان په صورت کې نجات ورکړي. له دې وروسته يوه وېرونکې صحنه واقع شوه ځېنې سواره باغونوته ننوتل او ځېنو د رابرټس لاره غوره کړه او ورسره څو تنو منصب لرونکيو د جنوبي ديوال

[125]- هنسمين دا پېښه داسې بيانوي: ((کله چې دوړې له منځه لاړې. وليدل شول، چې سواره ټولي پر دښمن هېڅ اغېز نه دی شيندلی او هغوی لا هم په مېړانه سره د کشتلت زار په لور په داسې حال کې چې تورې او چاړې يې اړولې را اړولې او خپل توغونه يې په ډېر غرور سره له ځان سره وړل، خپل پرمختګ ته ادامه ورکوله، سواو خلکو يې له يوه کتار نه بل ته ټوپونه وهل، حرکتونه يې رهبري کول او هغوی يې منظمول.)) هنسمين، ۱۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همزنګ ته انګريزي پوځونو تېښته:

((د غه عمليات په دې اواره برخه کې سره له دې چې پر ماتې پيل شوي وو، تر هغه ځايه چې فاتحانو ته اړوند وو، يوازې يوه ضمني پېښه بلل کېده، يوازې له هغوی څخه په هغه کې (شهم*) نيولې وو. او عمومي لښکر د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې و. څنګه چې د هغه ۱۰۰۰ ګزي واټن ته ورسېد، پرمختګ يې ناڅاپه ودرېد او تر لږ ځنډ وروسته کيڼ اړخ ته راوګرځېد او له ټول لښکر سره د دهمزنګ د تنګي په لور وخوځېد. محمد جان د کوم دليل له مخې چې مشوشو ليدونکو ته څرګند نه شو، له لومړي پلان (شيرپور باندې له هجوم) څخه راوګرځېد او تصميم يې ونيو چې د کابل د ښېردروازې لوړې ونيسي. انګريزانو د څو شېبو لپاره په آرامۍ سره ساه وايستله؛ خو رابرتس پوهېده، چې شيرپورته مهلت ورکړل شوی دی، نجات يې نه دی موندلی؛ ځکه چې د ځواکونو د وېشلو په حالت کې يې د ښار له لارې پر شيرپور بريد بايد د يو مستقيمې او توندې حملې په پرتله له خطرو کم ونه ګڼل شي؛ هغه د دې موضوع پر پوهېدو، تصميم لاره، چې په بهر کې د هغوی د مېړانې، مهارتونو او احساساتو په ساتلو سره وکولای شي، له ښار څخه د هغوی له داخلېدو مخنيوی وکړي.([126])

ماتې خوړلي رابرتس، چې خپل پلانونه ناکام وليدل، لومړی پر خپلو هغو افغان متحدينو چې په دهمزنګ کې ورسره وو، او د سدار ولي محمد خان په مشرۍ (د کوګناري زو) ته منسوب له يوې ډلې سردارانو څخه جوړوو، غوسه وکړه. هغوی له داوود شاه سره ((د خپل هېواد له دښمنانو سره مرسته کړې وه او اوس يې ځانونه د خاينينو د محکوميت په خطر کې ليدل.)) [127]رابرتس ((دغه بدبختان د ناسمو اطلاعاتو په ورکولو سره سخت وځپل.)) [128] هغوی د ځآن د سپيناوي لپاره همدومره وويل، چې دوی ته ناسم اطلاعات رسېدلي وو، سره له هغه هم رابرتس قانع نه شو او ((هغوی يې تر بل هر وخت نه زيات نګران او متاثر پرېښوول؛ ځکه داسې ښکارېده چې که هر لوری په دغه جګړه کې بريالی شو، هغوی به د خپل خيانت سزا ووينې.)) ([129]) خو رابرتس په هغه فرصت کې له سختې ستونزې سره مه و، چې هغه د افغان جنګياليوپه شا تمبول وو او هغوی انګريزان په خپله د ښار د ننه ګواښول او دغه کار له دې امله اړين وبلل شو، چې د جنرال مسي د قطعي تښتېدونکيو، چې ځانونه يې شيرپورته رسولي وو د افغانانو د قوت او]تکتيا وېرووونکي خبرونه يې ورکړي وو، په دې اندازه چې ((چهاوني پوځ په يوه داسې خطرناك حالت کې قرار لري، چې که هيو بې تجربې سړی وای هغو تيت پرك کېدل.)) [130] په دې اساس د های لندرز (High Landers) په نامه قطعي په شمول ځينې قطعې دځان د تقويې لپاره د همزنګ ته احضار کړې. په عين حال کې يې هغې قطعې ته چې دلته بند په سه باباي کې د کولونل جينکنز په قومانداني مستقره شوې وه، لارښوونه وکړه، په چټکۍ سره د هغه مرستې ته ورودانګې.

د د همونګ د وخت پر سر د مرستندويه پوځونو وتل په ځانګړې توګه د براون لو (Brown low) په قوماندانۍ د قطعې وتل، د دې لامل شو چې افغان عمده لښکر د جنرال محمد جان خان وردګ په مشرۍ وروسته له

---

[126]- هنا، ج ۳، ۱۷۶ ــ ۱۸۲ مخونه.
[127]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[128]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[129]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[130]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه د تخت د نیولو لپاره راخ و ډب

د شاه تخت تر دې مهاله د انګریزانو د یوې قطعې د قوماندان رابرتس په لاس کې و او هغه له دغه لوړ تخت څخه د خپل لښکر او افغانانو حرکتونه، چې په قاضي کلا او چهاردهي حوزه کې واقع شوي وو؛ د برېښنايي هنداري په واسطه خپلو مراجعو ته مخابره کوله. [131] د افغانانو د پرمختګ د شپې په راتګ سره د بالاحصار په لور ودرېد او بل اړخ ته، وحشت ځپلیو انګریزانو، د رابرتس په ګډون په شیرپور کې پناه واخیستله. په دې ترتیب د دسمبر یوولسمه د انګریزانو په ماتې او د افغانانو په چټك پرمختګ او بې شانه بریالیتوبه سره پای ته ورسېدله. یرغلګرو پوځونو ۷۱ تنه مړي او ۵۲ تنه ټپیان پر ځای پرېښوول او د افغانانو تلفات حتما ښايي ډېر وي، ځکه چې ډېری یې بې وسلې، نامنظم او شمېر یې ډېر و.

د دسمبر ۱۲ مه د شادتخت د جګړې ورځ وه. د دغې ورځې په پای کې به وورسته له هغه چې انګریزانو ته زیاته مرستندویه قوه ورسېدله او توپونو یې له حاکمه نقطه څخه پر افغان سنګرونو د شیردروازې لاندنی برخې په پر له پسې توګه تر برید لاندې ونیولې . افغان جنګیالي پر شا وتمبېدل خو د په شاتګ دوام یې ستونزمن، بلکې ناممکن و، او ډېره ژر له لوګر او کوهستان څخه ملاتړي پوځونه ورسره یو ځای شول او له سنګ نوشتې نه تر بیني حصار پورې یې موقع ګاني ونیولې، په داسې حال کې چې د محمدجانخان ملګري (معیتي) جنګیالي د شیردروازې د جنوبي لوړو په اوږدو کې، چې چهاردهي له کابل څخه بېلوي، سنګرونه نیولي وو، [132] په مقابل اړخ کې یوه مرستندویه قوې قطعه چې جنرال بیکر یې قومانداني پر غاړه درلودله او د تېرې ورځې په ماښام له میدان نه شیرپور ته رارسېدلې وه، بالاحصار ته ننوتله، ځو نورې قطعې د ګایدز (Guides) په نامه او د ګورګه یانو قطعې یې تقویه کړې. د سپتمبر پر ۱۳ مه له هر لورې د شاه د تخت د نیولو هڅې پیل شوې.

د ټوپکونو متنوعو ډزو، د توپونو غړزهار او د الله اکبر تورو نارو فضا کې انګازې خورې کړې وې، او غرونو کې هلکانو تراني ویلې. په داسې حال کې چې د یرغلګرو پوځونو هر قدم د هغې لوړې سطحې په لور شاته اخیسته او د افغان جنګیالیو له زړور او بې شانه مقاومت سره مخ وو، هغوی بالاخره د همغې ورځې په نیمایي کې هغې سطحې ته ورسېدل. خو د انګلیس د عسکرو د ا پر مخیون یوازې سیمه ییز اهمیت درلود او ګڼ شمېر مجاهدین له هر لورې ډلې ډلې په ډېره مېړانه سره د شیرپور او ښار تر منځ په هوارو سیمو کې راڅرګند شول، یو له بل سره یې د سیاه سنګ د غونډیو لورته پرمختګ پیل کړ او هم یې د شمال ختیځ له لورې شیرپور له ګواښ سره مخ کړ، د انګلیس سوارو او توپچي قواوو د بالاحصار له محاذ او د شا له تخت نه هغوی چې غالبا د بیني حصار له لورې د سیاه سنګ خواته د پرمختګ په حال کې وو، تر بریدونو لاندې ونیول. هنا لیکي ((په دې مقابله کې قومي خلکو بې شانه مېړانه، عزم او زړورتیا وښووله، سره له دې چې درانه تلفات ور واوښتل.)) د هغوی یو شمېر لا هم په هر تنګي او ژوره کې ځانونه ټینګ کړي دي او څنګه چې دلته ډېر له تعقیب څخه په امن کې پاته شول. پر لنډ مهاله فاتحانو یې ژوندی او توندې ګولی وورولې .)) [133]

د اسمايي غره اخ و ډب:

رابرتس په دې فکر و، چې د نن ورځې (د سپتمبر ۱۳) عملیاتو د افغان قومونو یووالی له منځه یوړ او ګڼ کسان بېرته خپلو کورونو ته وګرځېدل، د های لیندرز (Highlanders) غښتلې قطعې یې شیرپور ته

---

[131]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.
[132]- هنا ، ج ۳ ، ۲۰۲ مخ.
[133]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۰۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سهار يې (د دسمبر ۱۴) له بېلابېلو قطعو څخه يوې سورې اشغالي قوې د جنرال بېکر تر قوامادانۍ لاندې د هغوی پر ورانديې په د همزنګ کې پر سختو عملياتو پيل وکړ. په لومړي سر کې غلبه د هغوی په نصيب شوه؛ خو د ورځې يوې بجې ته نژدې له هندکي او چهاردهي څخه د ډېر زياتو مجاهدينو په راتګ او له کوه بچه مخروطي څخه د کوهستانيانو خوځښت انګريزي پوځونه په شا و تمبول؛ خو محمدعثمان تکاوي په همدغه ورځ ووژل شو. مجاهدينو له شمال، لوېديځ او جنوب له لارې برياوې لاس ته راوړې او انګليسي پوځونو له څرګند تفوق، توپخانې، وسلو، نظامي توکيو او دسپلين سره سره لکه د سل اوبو پر وړاندې د خسو او خاشاکو غوندې تېښته وکړه او د رابرتس په خپله وينا د دې لپاره چې ((لويه چهاوني وساتل شي او له بې ځايه وژنو څخه مخنيوی شوی وي.)) ټولو قطعو ته لاربښوونه وکړ، چې د شيرپور چهاونۍ ته پناه يوسي.[134]

د هغه استدلال داسې و، ((د سپتمبر د ۱۴ مې تر غرمې پورې زه هېڅ په دې فکر نه وم، چې هغوی دې وکولای شي، دومره ډېر خلك راټول کړای شي. او دليل راسره نه و، چې د هغوی لپاره ممکنه وای، د بادسپلينه پوځونو مقابلې ته درېدلي وای؛ خو هغوی له داسې لارې چې مخروطي ډوله غوندۍ يې بېرته ونيوله. د خپل قوي عزم او ارادې اندازه يې وښودله او زما باور يې د خپل واړه پوځ له قابليت سره، زموږ د ډېر پوځ د شمېر په برابر ولړزاوه...)[135] د همغې ورځې په دوو بجو يې د تيلګرام په واسطه ليتن ته خبر ورکړ((موږ ټوله ورځ له سهار نه جنګ پيل کړی: په پيل کې مو ستر برياليتوبونه لاس ته راوړل خو دوښمن په داسې شمېر سره پر مخ راتلو، چې ما تصميم ونيو، خپل پوځ د شيرپور په چهاونۍ کې راټول کړم او د ښار او بالاحصار لوړې له لاسه ورکړم او زما لپاره ممکنه نه ده، داسې يو پراخه دريځ په لاس کې ولرم، په داسې حال کې چې دوښمن دومره زيات دی، ښاغلی جلالتماب تاسې پر هغه څه چې زما لپاره ممکن دي ډاډه کېدای شئ ، خو زه تاسې ته وړاندوينه کوم، چې زما لپاره به ممکنه نه وي، هغه څه چې بايد ويې ښيم، ترسه يې کړای شم؛ مګر په دې چې نور پوځونه مې ملاوتړي او ژرترژره راولېږل شي. ما مخکې د اربوټ ناټ قطعې ته لارښوونه کړې وه، چې ژر تر ژره له جلال آباد نه د کابل په لور راوخوځېږي[136] د همغې ورځې په ماښام يې د يوه تيلګرام په واسطه له وايسرای نه مرسته وغوښتله او په هغه کې يې څرګنده کړه ((زما په فکر ټولې هغه مرستې چې تاسې يې رالېږلی شئ، زه ورته اړتيا لرم. جګړې د ورځې له لسو بجو نه تر ماښامه دوام وکړ، د دښمن شمېر زيات و او ښايي د ۳۰۰۰۰ کسانو په شاو خوا کې به و او ډېر مصمم وو.))[137]

شپږم څپرکی

په کابل کې افغان جنګيالي او په شيرپور کې محاصره شوي انګريزان

سريزه:

په دې څپرکي کې په شيرپور کې د يرغلګرو پوځونو په محاصرو کېدو او په ښار کې د مجاهدينو د کړنو هپ اړه بحث کيږي، د عمومي پاڅون مشران معرفي کيږي، په جګړه کې د ښځو ونډه، د عمومي پاڅون لاملونه، له شيرپور څخه د يرغلګرو پوځونو وتل او پر کابل باندې د هغوی مجدد مسلط والی او د افغان جنګياليو په شاتګ تر څېړنې لاندې نيول کيږي.

[134]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۱۴ مخ.
[135]- له هنا نه نقل قول، ۳ ټوك، ۲۱۳ مخ.
[136]-د ليتن په تيلګرام کرين بروك ته د رابرتس نقل قول، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۸ مه، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۵۷ مخ.
[137]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د د سمبر د عمومي پاڅون لاملونه:

په تاریخ کې یوه مهمه موضوع په تېر مهال کې د انسانانو د تولیزو کړنو د لاملونو موندل دي، په ځانګړې توګه د هغو انګېزو درك کول، چې انسان د هغو له امله د ژوند با ارزښته نعمت، یانې خپل خوږ په قصدي توګه له ګواښ سره مخ کوي او له خپلو عزیزو ارزښتونو څخه د دفاع په پار، ځاربېدنې (قرباني) ته حاضرېږي. لکه څنګه چې په مخکینې ځپرکې کې ولیدل شول، د ۳۰۰۰۰ په شاو اخوا کې افغان جنګیالي، چې لکونه نور انسانان یې تر شا ولاړ و، د کابل د شاوخوا سیمو او کلیو څخه، یا له چاړو سره، یا له چاقو، توپك او یا هم خالي لاس او یا له رنګه بیرغونو سره، خو په هر حال له عزم او جزم سره ه کابل په لور وخوځېدل، تر څو هغه انسانان، چې د هغوی په فکر ناموس ته (په عمومي مفهوم) لاس اچولی و، او په مساوي اندازه د هغوی د ورکولو تصمیم ورسره و، له خپل هېواده وباسي او د مقابلې او مقاومت په صورت کې د ژوندانه له نعمت نه محروم کړي؛ ولې؟

د دې پوښتې ځواب په لنډه توګه په هغه لیك کې نغښتی، چې د یو شمېر افغان مشرانو (ملایانو، نظامي منصب لرونکیو او خانانو) له خوا رابرتس ته لېږل شوی و. په هغه کې راغلي وو، چې د کوګناري له وژنې وروسته ((امیر له خپل زوی او مشرانو سره په خوشي کې برتانوي کمپ ته لاړ، څو دوستي پیاوړې شي او اختلاف او دوښمني له منځه لاړه شي. هغه ټول پوځ، په هر ځای کې چې و، او ټولې سیمه بیزې قواوې، په هر ځای کې چې راټولې شوې وې رخصت کړې. کله چې د برتانیې پوځونه راننوتل، امیر بندي شو، مالونه یې غصب شول او کورنۍ ته یې سپکاوی وشو.))

((سربېره پر دې برتانویانو پر دې پیل وکړ، چې ګنهکار او بې ګناه کسان ټول یو شان ووژني او هره ورځ شل یا دېرش کسه غرغره کړي، هغوی په دې کیسه کې نه وو، چې ویني دې توی کړي، ملکیتونه چور کړي او کورونه وران کړي. په دې اساس خلك ووېرېدل او پاڅون یې وکړ او تصمیم یې ونیو، چې له انګریزانو سره وجنګېږي.))

((جګړه د دواړه لوریو له وینې تویېدنې پرته بله ګټه نه لري. په دې موضوع کې مسلمانان دومره کلك هوډ لري، چې دې ته حاضر دي، خپل ځانونه ځار کړي.))138

له دغه لیك نه جوتېږي، چې امیرمحمد یعقوب خان د افغانستان د مسلمانو خلکو د امیر په توګه له یرغلګرو پوځونو سره په تړاو د پېښو او تاریخ عمده محرك و. لکه څرنګه چې له مخکینیو پاڼو څخه سرې پوهېږي، یعقوب خان د ګندمك تر تړون پورې د افغانانو په نزد، د هغه د شهزاده ګۍ پر مهال د مېړانې د سابقې له امله د یوه قانوني امیر په توګه درونډ ګڼل کېده.

هغه هم په دومره کچه چې ((د زمري زوی)) به یې هم ورته ویل؛ خو د خپلو مشاورینو د مصلحت پر خلاف د معاهدې د تړون او د لوګر په خوشي کې د انګرېزانو کمپ ته په ورتګ سره خلك ورنه زړه توري شول او حتا مخ یې ورنه واړاوه، لکه څنګه یې چې رابرس د غه مطلب پخپله په دې ټکو کې څرګند کړی : ((تر هغه وخته چې زه په یوه ځای او بل ځای کې جنګېدلم، هغوی زه ښه لیدلم، څنګه چې زه امیر شوم او د هغوی خیر مې له تاسې سره په پام کې ونیو، زما پر ضد شول .)) 139 دا ضدیت تر دومره کچې پورې و، چې حتا هغه ته یې لکه په تېر ځپرکي کې وویل شول ((کافر)) ویل . عامه ذهنیت داسې و، چې امیریعقوب خان له انګرېزي عسکرو سره په یوځای کېدلو سره، چې د افغانستان ځینې برخې یې نیولې وې او د دغه هېواد مسلمان وګړي یې په بېلا بېلو نومونو او حتا د امیر پر وړاندې د بغاوت په نامه وژل، نوریې د امارت واك او وړتیا له لاسه ورکړې وه؛ خو دهغه په استعفا او تبعید سره د خلکو ذهنیت د هغه په اړه په اساسي توګه بدلون وموند او د امیر عبدالرحمن خان تر واك ناستې پورې یې د هغه پر امارت ټینګار کاوه او قرباني یې ورکړې .

138- لایل ته د رابرتس په راپور کې د افغان مشرانو لیك، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه، م ض.س س هه. ۲۴ ټوك، ۶۲۴ مخ.
139- له رابرتس نه نقل قول، ۴۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه سلوك د بدلون لپاره دوې دليله شته . خلكو ته په ډاګه شوه، چې امير يعقوب خان د بهرنيو يرغلګرو له غوسې سره مخ شو او د هغوی په خپله وينا د ده مرستې ته راغلي وو او په پايله كې يې له خپل پلرنې ټاټوبي وشاړه د افغانانو انساني عواطف سره له دې، چې د جګړې پر مهال لكه د نورو خلكو غوندې؛ بلكې له هغوی نه ډېر بې رحمه او سخت زړي وو؛ د امير د دغه مظلوميت پر وړاندې په جوش راغلل او دغو احساساتو د هغوی په كړنو كې انعكاس وموند؛ خو له دې مهم د افغانستان د خلكو د مسلمانو خلكو په توګه د امير دريځ، ياني د هغه سياسي شخصيت و . په افغانستان كې هم د هر اسلامي هېواد غوندې اميرالمومنين، چې د مومنانو د واكمن لقب دی، د ((خدای د سيوري)) او د ((روسول نايب)) بلل كېده.[140]

او د هغه شتون د لوړو سياسي چارو د تنظيم لپاره، د ديني فرايضو اداكولو او له اسلامي ټولني او حقوقو څخه دفاع ؛ د ټولو هغو وسايلو او لوازمو چې په لرلو سره، چې د اسلامي شريعت د خوړولو (تنفيذ) لپاره اړين بلل كېدل او په نه شتون او يا په كوم بل بهرني او نامسلمان شخص باندې د هغه تعويض ته حضار نه وو؛ خو دا چې د هغه منلو ته اړ شي . هنسمين ليكي : ((هر ډول مستبد چې په افغانستان كې واكمني كړي، رعيت يې هر وخت دا غوره ګڼلې، چې د هغه تر واكمنۍ لاندې مصيبتونه وګاللي او بهرنی لاس وهني ته تسليم نشي .)) [141]

نو دا عجيبه نه وه، چې افغانان د ا مير استعفا اجباري بلله او په دې اند وو چې ((پاچاه له دراني خاندان څخه اړيكې شلولي .)) [142] هغوی داسې استدلال كاوه، چې كه د امير استعفا د هغه په خپله خوښه وای، بايد د هغه ځای ناستی ټاكل شوی وای او د تخت پر ګدی ناست وای . په دې اساس هغوی د انګرېزې لاسپوڅو (عمالو) پر دغو ژمنو باور نه كاوه، چې د كابل او د كابل او پېښور تر منځ پرتو سيمو نظامي اشغال د لنډ وخت لپاره دی.[143] په بل عبارت افغانانو د امير تر تبعيده پورې هم خپل هېواد نيول شوی او بې اميره باله، خو د هغه په تبعيد سره اغېزمن شول، لكه څنګه چې هنسمين ليكي ((د دغه تبعيد خبر ډېر ژر په كابل كې خپور شو او مسلمان خلك ډېر زيات ناارام او اغېزمن دي .)) [144] د دغې اغېزې شدت دومره زيات و، چې په پايله كې يې د دسمبر عمومي پاڅون د وردګو، تاجيكو، اندړو او نورو قومونو د مشرانو په قول، د ملامشك عالم، محمدجان خان، غلام حيدرخان چرخي او سردار محمد طاهرخان په ګډون، چې ټولو ځانونه د ((مسلمانانو سرلاري او مشران)) بلل،ترسره او امير مستقيماً تبعيد او د اسلامي عقيدې جوش په خلكو كې راپيدا او د انګرېزانو د بدنيتۍ پر وړاندې راپورته شي .

هغوی د ۱۸۷۹ په جنوری كې رابرتس ته وليكل : ((كله چې ستاسې د بدنيتۍ خبر خپور شو، امير ته د وفادارۍ او اسلامي عقيدې احساس پر موږ غلبه وكړه او ستاسې پر وړاندې مو پاڅون وكړ . اوس ښايي برتانيې ته د اسلام زور څرګند شوی وي .)) [145] شاه غاسي محمد يوسف خان دا ټولې ستونزې او جنجالونه يوه ((د كفر او اسلام)) موضوع بللې ده . پخپله رابرتس هم په دې اند دی چې ((دا خوځښت (نهضت) د يوه مذهبي احساس پر اساس ولاړ دی .)) [146]

رابرتس په يوه مفصل يادښت كې چې د عمومي پاڅون په اړه يې برابر كړی، د امارت د موضوع په برخه كې يو شمېر نورو موضوع ګانو ته هم اشاره كړې او د هغه له دې ليكنو جوتېږي، چې د يرغلګرو پوړځونو له خوا د افغانستان اسلامي هېواد داشغال او په افغانستان كې د همدې قواوو د شتون موضوع د ټولو موضوعاتو په سر كې راځي، سره له دې، چې هغه په دې نامه هغه نه يادوي . هغه ليكي : ((د تېر سپتمبر له پېښې او زموږ د استازي له وژنې وروسته د برتانوي پوځ پرمختګ دوني چټك و، چې افغانانو يې پر وړندې د مخالفت فُرصت په ځان كې ونه ليد. په چاراسياب كې هغو عسكرو چې د وژنې په پېښه كې يې لاس درلود او د ښار ناخوښه خلكو يې ملاتړ كاوه، په څرګنده توګه د جګړې په اوار ميدان كې مغلوب شول ، تنظيم او ترتيب يې د يوه وسله وال پلاوي په توګه له منځه لاړ او مشرانو يې د ځان د ساتنې په پار تېښته غوره كړه. همدارنګه په غالب ګومان سره څرګندېږي، چې په

---

[140]- كاكړ محمد حسن، د امير عبدالرحمن خان د امارت په دوره كې د افغانستان حكومت او ټولنه، د تكساس د پوهنتون خپرونه، ۱۸۷۹، ۷- ۱۱ مخونه .
[141]- هنسمين، ۹۹ مخ .
[142]- شاه غاسي ، محمد يوسف د زمينداور اليزايي صاحب خان ته، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .
[143] - هنسمين، ۲۸۴ مخ .
[144] - هنسمين ، ۱۷۵ مخ .
[145]- رابرتس خارجه سركتر ته (تيلګرام) ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۴ مخ .
[146]- شاه غاسي د زميندار اليزايي صاحب جان ته، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

((له دې وروسته داسې پېښه شوه، چې د چاراسیاب تر عملیاتو وروسته یوه د شك او توقع مرحله رامنځ ته شوه، افغانان د پېښو (وقایعو) په تمه شول او هغه وخت، چې په هغه کې کوم ملي نهضت ممکن وای، لا نه و رارسېدلی . خو ځو پېښو دې ځنډ ته دا ځانګړتیا وروبښله، چې له شك پرت یې ملي غرور اغېزمن کړ او له هغه څخه د برتانیې د حکومت مخالفینو د دیني احساساتو د پارونې او شدید تعصب په هڅونه کې په څرګنده توګه ګټنه وکړه، چې د افغان کرکټر یوه قوه ځانګړنه یې د تل لپاره تشکیل کړه .))

((د یوه پردي پوځ له خوا د شیرپورد قوي حصار شبیح اشغال، چې امیر شیرعلي خان د خپل پوځ لپاره جوړ کړی و؛ د قوي توپخونو، زیاتو جنګي مهماتو په خپل واك کې راوستل (تصرف)، چې د افغانانو نظامي قدرت یې په د اسیایي ملتونو په منځ کې په یوه نامساوي کچه لوړ کړی و؛ په هغو اقدامونو سره، چې د دغه ملت د بالاحصار د تاریخي مانۍ او د پاچاهانواو اشرافو د قصر د نړولو لپاره یې کړي وو ؛ او بلاخره د امیر یعقوب خان او د هغه د مهمو وزیرانو بندي کېدل او هند ته د هغوی په تبعید سره، ټولو یو بل ته لاسونه ورکړل، هغه کرکه چې هغوی یې د یوه یرغلګر په وړاندې لرله، په کلکه توګه تحریك کړه .

او څنګه چې د خلکو طبیعیت او مزاج دا ډول و، څرګنده وه، چې یواځې متقابل حسادت او بې باوري، چې د مشرانو ترمنځ یې لیدل کېده، د دې مانع کېدله، چې زموږ پر ضد ګډه داعیه تشکیل کړي . دا هم څرګنده وه، چې که داسې احساس د هغوی په منځ کې پیدا شي، [redacted] **ممکن هغوی په خپل منځ کې داسې یو قوي خوځښت رامنځ ته کړي ، چې موخه یې له هېواد څخه زموږ (انګېزانو) ایستل وي . دا ډول محرك په دې عواملو سره برابر شو : دملا مشك عالم ... پر مذهبي احساسانو ولاړو ویناوو، د هر کلي او ښار په مسجدونو کې د انګرېزانو عمومي تقبیح،له عامه احساساتو سره د یقوب خان د کورنۍ د ښځو التماس ، د پټو خزانو توضع چې په لاس کې یې وې ، او بلاخره د برانوي کمپ په چور کې د برخې اخیستنې توقع، لنډه دا چې ملایانو پر اوضاع د غلبې لاسونه پورته کړل او څنګه چې پر دغه کار بریالي شول ، چې شخصي دوښمنۍ یې له بهرنیو دوښمنانود حسن تنفر تابع وګرځولې . دغه نهضت ډېر ژر له مذهبي مرحلې واوښت او دانګېرېزي یرغلګرو پر وړاندې د یوه ملي نهضت په توګه بدل شو . د ۱۸۴۲ ـ ۱۸۴۱ د میصیب خاطرو ته یو ځل بیا رجوع وشوه . پر دې ټکي ډېر ټینګار وشو، هغه څه چې یو ځل پېښ شوي وي، د دویم ځل لپاره بیا تکرارېږي او خلکو ته ډاډ ورکړل شو، چې هغوی یواځې فوراً او په عین وخت کې پاڅون وکړي ، ممکن د انګرېزانو وړوکی لښکر، چې په شیرپور کې پروت دی ، راووځي او د تېر په شان د صعب المرور کوتلونو په لور چې افغانستان اوهندوستان سره بېلوي په شاتګ وکړي او له منځه لاړ شي .))** [147]

خو رابرتس ښایي د یوه بل عمده پاڅون موضوع یا یو محرك قصداً له پامه غورځولی وي او هغه د افغانانو له اعدام څخه عبارت و، چې په تېروپاڼو کې شرحه شوي دي . یو څو اضافي تبصرې دلته ضروري دي، څنګه چې انګرېزي چارواکي د نظامي حکومت په جریان کې د هغو اشخاصو نیولو لپاره، چې د کوګناري په وژنه کې یې برخه درلودله،پیسې ورکولې . له دې امله ډېری خلك د شخصي دوښمنیو په اساس یې خپل رقیبان په خطر کې واچول[148] او د کار د نویو مخالفتونو او دوښمنیو لامل شو، چې اصلي عاملان یې پخپله انګرېزان و . او د افغانانو د کرکې لوری واقع شول . په عین حال کې د هغو اشخاصو پر سر جایزه چې، له یرغلګرو پوځونو سره جنګېدلي وو، له خپله انده اود خلکو له انده د تحسین وړ وګڼل شول . په دې توګه دغه اعدامونه په واقعیت کې د افغانانو پر خوی تر ګردو غوره ضربه ګڼل کېدل چې له ((وطن او خپلواکۍ سره د مینې)) نه عبارت دي [149] **او ښایي له همدې امله وي، هغه افغانان چې په دار ځړول کېدل، هغه به یې پرته کش و پش څخه منل او ځان به یې د وطن، خپلواکۍ او دین دلارې شهید باله . البته دا د افغانانو د هغو خویونو ښکارندوی وو، کله به چې مظلوم واقع کېدل او ملګري او هېوادوال به یې د پردیو له خوا وژل کېدل، چوپ وو، او څنګه به یې چې**

147 - د فغان _ انګلیس دویمې جګړې له رسمي شرحې نقل قول ، ۲۴۹-۲۴۷ پورې .
148- عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .
149 - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دسمبر د پاڅون مخکښان :

دا پاڅون له مخکي چي وويل شول د دوامدارو تحريکاتو يوه نتيجه وه،چي د يرغلگرو پوځونو په راننوتلو او بلکي تر هغو وړاندي د بهرني خطر د احساس کېدلو پر مهال د امير شيرعلي خان د واکمنی په وروستيو کلونو کي پيل شوي وو .د دوښمنو پوځونو له يرغل سره سم مسلمانانو په جوماتونو او نورو مواضعو کي خلك له يرغلگرو سره جگړي ته رابلل کېدل او د قران کريم هغه ايتونه به لوستل کېدل، چي مسلمانانو ته به يي ښوول چي د بې دينو پر ضد وجنگيږي ، ديني عالمانو به افغانانو ته ((وعده ورکوله، چي که هغوی په پوره ايمان او منظمه روحيه پر کفارو باندي تېری وکړي، مرمی به هيڅ اغېزه پرې ونه کړي، نېزې به هغوی غوڅ نه شي کړای او چيني به يي چي د توپونو مخي ته وغورځول شي، له فير او گوزار څخه به مخنيوی وکړي .))[151] د دغه ډول وعظونو له امله وه، چي دد انگرېزانو پر وړاندي دمقابلي احساسات را تاوده کړل او خلك را پورته شول او د جگړي د لومړيو ليکو مخکښان شول .[152]

د چاردهي په عملياتو کي داسلام بيرغچيانو ، حتا هغه مهال چي د دوښمن سوارکارانو پر هغوی ډزي کولي هم پر مخ تلل او سره له هغه چي ډېر مړه هم شول ، نور پر خپلو ارادو او عزم کلك پاته شول . هغه مهال د انگرېزانو د نهمي قطعي يوه عسکر د يوه افغان مخکښ په لور نېزه ورسيخه کړه، خو هغه افغان له د کب په څېر په ډېره چټکی سره لول وخوړ، نېزه يي تري واخيستله او د چاړي په وهلو سره يي هم د نېزه باز گوتي پرې کړې او هم يي ميله پرې کړه، تابه ويل چي له کومي نرمي مادې څخه جوړه شوې وه .[153] د دسمبر پر ١٣ مه کله چي د های ليناردز ٩٢ قطعي د شاه پر تخت سخت تېری وکړ ، د افغان مخکښانو ډلي په خپلو مواضعو کي ټينگي او پرځای پاتي شوې، په داسي حال کي چي ډېری ملگرو يي تېښته وکړه ، تر هغه چي د دوښمن د نېزو او ټوپکونو ترسختو گوزارونو لاندي راغلل او له پښو وغورځېدل .[154] په بله ورځ د محمد جان خان وردگ ټولي برياوې د افغان مخکښانو د مېړاني د زعامت مرهون و ، سره له دې چي ډېری دغه سفيدجامکان مخکي له دې چي بريالي شي ، له منځه لاړل . کله چي انگرېزان د ورځي په نيمايي کي د اسمايي د غره پرېښوولو ته اړ شول ، دغه سفيدجامکان لومړني کسان وو، چي د تېرو پر سرونو راڅرگند شول او ((هغوی په داسي حال کي چي د ليندرز او گايدز قطعي د تېښتي په حال کي وې، خپل بيرغونه يي پر اسمايي غره پورته کړل، له هره پلوه د ستايني وړ وو .))[155]

په دې ډول سرتېرو سره بايد ډارن هم پر مخ تللای او هغه وخت چي دغو سرتېرو د اسمايي غره څوکه نيوله او له هغه ځايه يي ليدل، چي د نړی د يوه لوی قدرت پوځونو د شيرپور په لور تېښته کوله . دغه شېبې بايد ارومرو د هغوی لپاره د وياړ او خوښی وړ وای .[156] هنسمين زياتوي ((يو داسي پوځ چي زموږ پر وړاندي له دې ډول اشخاصو څخه جوړ وي؛ حتا زموږ لوړې وسلي او قوي دسپلين هم ښايي بسنه ونه کړي .
[157]

---

[150]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۹ مخ .
[151]- هنسمين ، ۳۳۵ مخ .
[152]- هنسمين ، ۳۳۶ مخ .
[153] - هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[154]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[155]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[156]- هنسمين، ۳۳۷ مخ .
[157]- هنسمين ، ۳۳۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>په جګړه کې د افغانو ښځو رول :</u>

په عمومي توګه ښځې د جګړې په ورځو کې د نارینه وو مرستیالانې وې او په جګړه هغوی ته اوبه او خوراکي توکي د جګړې ډګر ته رسوي او په دې توګه هغوی ته د جګړې ورتیا ورکوي. ښځې چې پخوا په عمومي توګه په ستر او پرده کې وې؛ د جګړې پرمهال یې موقتاً چادرې ګانې لرې کولې او په ازاده توګه به یې خپله دنده ترسره کوله ((ډېرې هغوی د (دسمبر) په جګړه کې برخه واخیستله .)) [158] د ریاضي په وینا د دسمبر پر ۱۴ مه د اسمایي غره په اخ و ډب کې ((نژدې ۴۰۰ ښځو غازیانو ته اوبه ورکولې او ۸۳ کسه وژلې شوې هم وې .)) [159] ښځو د دسمبر پر ۱۱ مه د باغبان په اونچي کې او وروسته د چهلستون او چاراسیاب په کلیو کې به چې انګرېزي پوځونه تېرېدل، هغوی پرې د کوزیو او ګړیو ګوزارونه کول . [160]

هغه ځایونه د ((غازي ادې)) په نامه مشهور شول. ښځو په جګړه کې نارینه سخت هڅول ، لکه څرنګه چې مهیج عبدالله او د کابل د عاشقانو و عارفانو د زهری له کیسي څرګندېږي . [161] ویل کېږي چې افغانی ښځې له انګرېزانو سره د جګړو پر مهال د شپې له خوا د جګړې ډګر ته تللې، د وژل شویو یرغلګرو نه به یې سرونه پرې کول، ټپیان او هغوی چې د جګړې په حالت کې به وو، هغوی به یې وژل . [162]

د امیر یقوب خان مور او مېرمن، چې په ترتیب سره د سعادت خان مومند او سردار یحیٰ خان لونې وې، وروسته له هغه چې امیر د یرغلګرو پوځونو لاس ته کېښوت، پر ټینګو فعالیتونو یې لاس پورې کړ؛ افغان مشران یې تر خپل نفوذ لاندې راوستل او په دې لار کې یې ډېرې پیسې ولګولې او د انګرېزانو پر وړاندې یې د هغوی په هڅولو کې ډېر منډې ترړې وکړې . [163] هغوی او د سردار یحیٰ خان مېرمن چې د وزیر محمد اکبر خان د لور په نامه مشهوره وه ((تر هغه ځایه چې په وس او توان یې پوره وه، شور او ځوږ ژوندی او لوړ وساته .)) چې وروسته رابرټس ورته د تبعید سزا واوروله . [164]

د امیر یقوب خان د مور په اړه ویل کېدل چې یوه ډېره فعاله مېرمن وه او خپله شتمني یې د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې د افغانانو هڅولو ته وقف کړې وه او د محمد جان خا وردک په وسیله او ((ملامشك عالم او د هغه د عالمانو، د مذهبي احساساتو څپه، چې د جهاد په اعلان سره په جوش راغلې وه، هغه لور ته سوق کړه، چې لمسي یا زوی ته یې د سلطنت دبېرته اعادې ته خدمت وکړي . [165]

افغانان په ځانګړې توګه دیني پوهانو د بهرني ګواښ پر مهال خلك هڅول، چې پردي د هغوی دین او ښځو ته سپکاوی کوي . دا ډول هڅونې د افغان – انګلیس په دویمه جګړه کې هم عامې وې . [166] خو د دغو هڅونو په یو علت قوي غبرګونونه راونه پارول، چې انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) دا ځل د خپلې پایښې (اقامې) په لړ کې، افغانو ښځو ته له لاس اچولو ځانونه وساتل . هغوی دغه احتیاط د هغې ترخې تجربې له امله، چې د افغان _ انګلیس په لومړۍ جګړه کې، چې په لړ کې یې ښځو ته په لاس اچونې سره له شدید غبرګون سره مخ شوي وو، ته پاملرنه وکړه . په دویمه جګړه کې د ښځې په اړوند یواځینۍ سیاسي مسئله، تر پاڅون وروسته له بالاحصار څخه شیرپور ته، چې د انګرېزي پوځونو نوې اډه وه او لوی شور ماشور یې راپورته کړ؛ د امیر یقوب خان د کورنۍ محترمانه لېږدونه وه . لکه څنګه چې ریاضي وایي : ((او د نامسلمانو دوښمنانو په لاس د

---

[158]- هنسمین، ۲۲۷ مخ .
[159]- عین الوقایع ، ۱۹۰ مخ .
[160] - رښتیا ، ۲۵۷ مخ .
[161]- غبار، ۶۲۹ مخ .
[162]- مارتین، فرانك، د مطلقق العنان امیر د واکمنی پر مهال ، لندن، ۱۹۰۷، ۲۲۷ مخ .
[163] - هنسمین ، ۳۱۳ مخ .
[164] - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۶۲۲ مخ .
[165]- هنسمین، ۲۵۶ مخ .
[166] - ۳۳۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاځون مشران :

لومړی ټکی چې د دسمبر د پاڅون په برخه کې د یادوني دی، دادی ځنکه چې پاڅون اصلاً د ولسي خلکو له خوا و، دا بدیهي وه، چې باید مشران یخپله رهبران هم واوسي . خانداني سرداران او هغه سرداران چې د دود اورواج له مخې منل شوي وو، تبعید شوي وو او د کابل نور ډېری سرداران انګلیس پلوي وو او د خلکو عمومي باور یې له لاسه ورکړی و . د نامشهورو سردارانو له جملې ځخه ځو تنه د انګرېزاو سخت دوښمنان وو او د پاڅون له مشرانو ځخه ګڼل کېدل . ددې واقعیت یوه مانا دا کېدله چې د مقاومت مشران لا هم د خلکو په منځ کې د مشر (زعیم) په توګه منلي او پېژندل شوي نه وو .

د دې لپاره چې په هغه عنعنوي تولنه کې د لېدر په توګه د عوامو او خواصو له خوا دمنلو وړ وګرځي، وخت ته اړتیا وه او دا د سردار عبدالرحمن خان تر ظهور پورې د مقاومت د نهضت د کمزوری یو مهم ټکی ګڼل کېده. د دغه واقعیت بله مانا دا وه، چې د مقاومت د مشرانو شمېر ډېرو. په دې نهضت کې سربېره قومي او دیني مشرانو، د امیر شیرعلي خان د تیت و پرك پوځ قوماندانان د جګړې د مشرانو د یوې مهمې سرچینې په توګه ثابت شول، چې د خپلو جنګي مهارتونو په کاراچولو سره یې د افغانانو جنګي وړتیا په ځانګړې توګه په نامنظمو جګړو کې وښووله.

هغه مشران چې د کابل په حوزه کې خلك د یرغلګرو پوځونو سره د جګړې په موخه د هغوی تر شا ودرېدل . دا لاندې کسان وو: ملا مشك عالم، جنرال محمد جانخان، جنرال غلام حیدرخان چرخي، میربچه خان. محمدسرور خان پرواني، محمد عثمان خان صافي، سردار محمدحسن خان او سردار محمدطاهر خان. دلته د هغوی لنډې سوانح پر کابل د هغوی د بریالي هجوم او انګریزي پوځونو تر محاصره کېدلو پورې راوړل کېږي.

ملامشك عالم چې اصلي نوم یې دین محمد و، د غزني د شلګر د سیمې د غلجي اندړو قوم ته منسوب و. پر ۱۷۹۰ کال زېږېدلی و او د ژوند ډېره برخه یې د دیني علومو په زده کړه تېره کړې وه. لومړۍ یې له ملامحمدواصل کاکړ ځخه دیني زده کړې وکړې او وروسته لغمان ته لاړ او هلته د میاصاحب په کلا کې له ملا عبدالحکیم آخوندزاده ځخه دوه درې کاله خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، وروسته پېښور ته لاړ او هلته یې د ۱۸۴۵ په شاوخواکې له عبدالمالك اخوندزاده ځخه یوهه ترلاسه کړه. بیا ځو ځله ملاعبدالحکیم ته ورغی او د هغه له مړینې وروسته یې د میا محمد اسلم خان لندر باغ شاګردې پیل کړه او د غه متنفذ عالم یې د خلیفه په توګه غوره کړ. له هغه وروسته یې له حاجي تاج محمد خان سره، د پوشه ګار pushagar د کافرستانیانو سره په جګړه کې مرسته وکړه. له ملامشك عالم نه تر دې مهاله یو تکړه او جید یوه جوړ شو او په غزني، وردګو، لوګر، کلات او جلال آباد کې ډېر شاګردان او مریدان موندلي وو، او د مولیانو لپاره یې مدرسه پرانېستې وه.

ملا مشك عالم له انډې او مهمندې ښځې ځخه درې زامن درلودل، چې دوه تنه یې عالمان هم وو، چې له هغه سره یې د مذهبي تعلیماتو په خپرولو کې مرسته کوله. ملامشك عالم د کابل له دربار سره هم تړاو درلود. او امیر شیرعلي خان، سره له دې چې هغه ته په پټه ((سوداګر)) ویل، هغه ته یې پټ معاش هم ورکاوه. ملامشك عالم له خپلو پیروانو ځخه نذرانه او ډېرې نغدې پیسې راټولولې. ویل کېدل هغه به کله چې خپل کوم مرید لیده، د نذرانې په توګه به یې یو ځه ورنه اخیستل. ((له یوه نه یې چینه ترلاسه کوله، له بل نه پیسې او له دریم نه پګړۍ او همداسې نور.)) هغه په شلګر کې د ډېرو ځمکو خاوند و او پر ځمکو باندې د مالیې له ورکولو ځخه معاف و.

ملا مشك سربېره پر دې له شاګردانو، مریدانو، ښو اړیکو، په دیني علومو کې بصیرت، شخصي تقوا او په کابلستان او ننګرهار کې عمومي صورت تمول له لارې په ځانګړې توګه، د غلجیو او مهمندو د قوم په منځ کې

167- عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .

168- د تفصیل لپاره ، په ۲۹ مه پېړۍ کې په افغانستان کې د ښځې دریځ ته مراجعه وکړئ، زما کتاب ((د امیر عبدالرحمن خان په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه .))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنرال محمدجانخان وردګ د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې په مبارزه کې د ملا مشك عالم ډېر نژدې ملګری و. له شخصي پلوه یې له هغه سره ډېر توپیر درلود. محمدجانخان اصلا یو عسکر او جنرال و او ښایي پوهه یې دومره نه وه؛ خو د جګړې په ډګر کې د پردیو پر ضد د لوړ احساس درلودونکی افغان و. په ځانګړې توګه د پوځ هغه برخه وه، چې د انګریزانو سخت مخالف و. هغه هم د ملامشك عالم په څېر زیات پلویان درلودل. او د جګړې په پای کې یې دومره محبوبیت ترلاسه کړ، چې د کابل عادي خلك هغه ته د یو پیر په توګه قایل شول. هر چېرې به چې تله، خلك به پرې راټولېدل او لاسونه به یې د احترام او کرامت په دود ښکلول. محمدجانخان په ننني عبارت د هېوادپالنې او بهرنیانو ضد، سمبول و. محمدجان د سیدال خان وردګ زوی و او د قوم مشري همیشه د هغه پر غاړه وه؛ خو یعقوب خان تر خپل ناستې وروسته، د هغه کاکا خدای نظر خان چې د امیرشیرعلي خان په وخت کې د غزني حاکم و، د قوم د خان لقب یې ورکړ او هغه د ګندمك له تړون وروسته د کولرا ناروغۍ له امله مړ شو او د قوم مشري د محمد جانخان او د هغه د مشر وررور محمد افضل خان پر غاړه شوه هغوی د مور له خوا نایب امین الله خان لوګري ته منسوب وو.

محمد جانخان یو ډېر احساساتي سړی و، په دومره کچه چې امیر شیرعلي خان ((لېونی)) باله، خو همدغه (لېونی) د پوځ قطعو په خپله خوښه د ګوګناري. له وژنې وروسته هغه د غټ مشر ((جنرال)) په توګه وټاکه. او په دې ډول هغه د افغانستان لومړنی غوره شوی نظامي منصب لرونکی وي. جنرال فریدرك رابرتس چې د محمدجانخان د مخالف لوري همقطاری و، ښایي د هغه په اړه یې څرګند (افاقي) نظر درلوده، چې ویلی یې وو ((که څه هم هغه باید ځېني خویونه ولري او له ټولو هغو څه نه چې زه یې اورېدلای شم، هغه داسې یو څوك نه دی، چې خلك ورته تسلیم شي، یا احتمالا هغه پر هغوی باندې کوم واقعي قدرت پیدا کړای شي. هغه په تیرو څو میاشتو کې د قدرت د شرایطو په واسطه، نه د کوم لوی مغز با استعداد په درلودلو سره د مخالفینو یو ممثل شخص شوی دی.))[171] خو واقعیت دا دی چې محمدجان د ټاکلو له وخت نه تر مړینې پورې یې له امیر عبدالرحمن خان سره د ۱۸۸۱ په دسمبر کې د ابدیه کوتل کې چې په بلخ کې شتون لري، نه یواځې په جګړو کې او انساني سرچینو په تجهیز کې لویې بریاوې لاس ته راوړې، بلکې د همدغو جګړو په لړ کې، له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې د غزني، کوهستان او وزیرستان دسیمو ترمنځ د خلکو په یووالي او اتحاد کې د افغانستان په تاریخ کې بې شانه مرستې کړې دي او خپل شخصیت یې په یوه بحراني حالت کې دیوه جنرال او لیډر په توګه ثابت کړ.

جنرال غلام حیدرخان چرخي دعصمت الله زوی و . د یوسفزیو ته اړوند د څرخ له لویو ملکانو څخه و. د هغه د ځوانۍ د وخت په اړه معلومات نشته ، یو څه باسواده و او د جګړې په پیل کې په علي مسجد کې د افغان پوځونو کوماندان و . امیر یعقوب خان له ګندمك څخه تر راګرځېدو وروسته د هغه رتبه راکښته کړه . نوموړي د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته او په عمومي پاڅون کې د څرخ، منګلو، ځدرانو او نورو قومونو رهبري پر غاړه درلودله او د انګلیس له سرسختو دوښمنانو څخه و .[172]

---

[169]- مشك عالم لیپل ګریفن، ۱۸۸۰ د جون ۱۹ مه، سروو، ۲۶ ټوك، ۲ جز، ۲ مخ.

[170]- د مشرانو د ژوندانه شرح، د افغانستان سرداران او نور، (له در وروسته ش زس س ا) د برتانوي هند د حکومت خیرونه، ۱۸۸۸، ۱۴۳ – ۱۴۵ مخونه.

[171]- رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۹ مه، م و س س ه، ۲۸ ټوك ، ۱۴۷ مخ.

[172]- پر ۱۸۸۰ کال په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او د هغه د امارت په دوره کې یې په جګړو کې د خپلو بریالتوبونو په پایله کې لوړو پوړیو او مرتبو ته ارتقا وکړه او لومړی سپه سالار وبلل شو . له ۱۸۸۲ نه تر مړینې پورې یې په ۱۸۷۹ کې په ننګرهار کې د امیر وایسرای او استازي په توګه په پراخو ملکي او نظامي اختیارونو سره، په ځانګړې توګه د بغاوت د غلي کولو او د کافرستان په فتح کولو وخت تېر کړ . غلام حیدرخان د مرکزي حکومت د ټینګښت او پراختیا لپاره په ننګرهار کې لومړی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

میربچه د صوفي خان زوی د کوهدامن له قشقارو څخه او د انګریزانو ډېر مخالف و. د دسمبر تر عمومي پاڅون پورې د هغه ژوندانه په هکله خبر په لاس کې نشته او په هغه پاڅون کې يې د انساني پوځونو په سمبالتيا کې فعال رول لوبولی دی لکه څرنګه چې د خلکو له دغې ترانې څخه څرګندېږي:

محمدجانخان مرد میدان است = ایوب خان شیر غران است
میربچه خان رس رســـــان است = ازري فـــخر افـــغان اســـت
رایت کل لات کـــلان اســـــت = بیا بیا در انـــــــــګور بخو. [173]

د محمد زيو سردارانو له جملې سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف خان زوی او سردارمحمد حسن خان د سردار محمد قليخان زوی د بهرنيو ضد فعاليتونو کې فعاله ونډه درلودله. د سردار محمد طاهر خان په اړه ډېر معلومات په لاس کې نشته او سردار محمد حسن خان چې د مور له خوا د وزير فتح خان په لمسي مشهور و او د خپلې توري څېرې له امله (تور سردار) بلل کېده، ښايي يواځينی سردار وي، چې د يعقوب خان ډېر جدي او باثباته پلوی و، د انګريزانو له دويم تيري وروسته يې جلال آباد چې حاکم يې و، پرېښود او د يرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې يې د هغوی پر وړاندې ډېر فعاليتونه ترسره کړل.

سرور خان پرواني په ۱۸۴۵ کال زوکړی د قاضي خان په مستقيم احفاد څخه و، قاضي خان اصلا د بخارا و، د مغلي شاه جهان په مهال يې د ديني موضوعاتو کتاب ليکلی و، چې د فتاوه قاضي خان په نوم يادېده، سرور خان چې مور يې صوفي وه، د کوهستان له ميراثي خانانو څخه و. خو د امير دوست محمد په وخت کې دهغه د کاکا د زوی نادرخان تر منځ يې د خانۍ پر سر لانجه پېښه شوه. دا لانجه امير په داسې ترتيب فيصله کړه، چې شمالي کوهستان لوری يې د (حصار) په نامه نادرخان ته او جنوبي برخه يې د ((شازوت)) په نامه سرور خان ته ورکړه. د شيرعلي خان په وخت کې د تول پروان خاني سرورخان ته ورکړل شوه، سربېره پر دې نوموړی د همغه حاکم هم وټاکل شو. سرور خان د انګليس پلوي شهبار خان د واکمنۍ په مهال د رابرټس د سلام لپاره کابل ته هم راغی، خو د دسمبر د پاڅون په اوريدلو سره له خپلو ۳۰۰۰ پيروانو سره د ملا مشك علام او محمد جان مرستې ته د کابل په لور وخوځېد او د دسمبر پر ۲۳ مه يې له خپل پوځ سره د شيرپور پر شمال منځ برخې تېرې وکړ. [174]

په کابل کې د موسى خان پاچاهي:

په همدې قول چې افغان جنګياليو د دوښمن پوځونه په شيرپور کې محاصره کړل، د هغوی څو تنه چې نومونه يې معلوم نه دي، دانګريزانو په هڅونه يې، د څو ورځو لپاره د متارکې وړانديز وکړ، او ومنل شو. [175] دا روايت قانع کوونکی نه دی، خو په هر حال يرغلګر پوځونه له هغې ورځې (دسمبر ۱۴) نه تر ۲۳ پورې په شيرپور کې محاصره وو، او په دې موده کې د ۳۰۰۰۰ په شاوخوا کې افغانان پرته له ځينو ډزو ډوزو په ټوليزه توګه پر عملياتو لاس پورې نه کړ، پس هغوی په داسې حال کې چې دوښمن يواځې محاصره؛ خو په هماغه قدرت سره د شيرپور د يوالو په منځ کې شتون درلود، په ښارکې څه کول او ولې يې عمومي يرغل نه کاوه. سره له دې چې محاصره شوي خلك د دفاعي ترتيباتو د نه بشپړتيا له امله د دسمبر په ۱۵ مه له حملې نه معروض وو او افغان جنګياليو کولای شواي، د شيرپور تر زړه پورې ځانونه ورسوي[176] لکه د دسمبر له ۱۱ ــ ۱۴ د هغوی لپاره ممکن

---

[173]- میربچه د ۱۸۸۰ په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره يو ځای شو او تر يوه وخته د هغه مشاور و، خو کله چې په ۱۸۸۱ کې يې ورور بندي شو، له کابل نه وتښتېد او د څه وخت لپاره په تيرا، باجوړ، سوات او شينوارو کې پاته شو. او پر ۱۸۸۳ سردارمحمد ايوب خان ته مشهد ته ورغی او له هغه سره يې په ۱۸۸۸ کال هندوستان ته پناه يوړه. په ۱۹۰۲ کال هېواد ته راغی او امير حبيب الله خان د هغه د غصب شويو ځمکو په بدل کې د لوګر په برکي ډېرې ځمکې ورکړې. (ش ز س ا) ، ۳۴ مخ.
[174]- ش ز س س ۱، ۱۷۳ مخ.
[175]- عين الوقايع، ۱۹۰ مخ.
[176]- هن، ۳ ټوك، ۲۴۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دې چې رابرتس په وينا ((محمدجانخان وردګ)) د افغان جنګياليو عملي زعيم ګڼل کېده.)) [178] دا هم بايد وويل شي، انګريزي پوځونو سره له دې چې دمحمد جانخان په وينا له قاضي کلا نه وروسته ۷ ځلي ماتې خوړلې وه، [179] او درانه تلفات وراوښتي وو جنګي قدرت يې نه و بايللى، او کله يې چې تولې تيت و پرك قطعې په شيرپور کې يو ځاى شوې د مرګ او ژوند په يوه سياسي مسئله کې راګير شول او قدرت يې ناديده نشواى نيول کېداى. هره يوه افغان مشر له ځان سره له ۵۰۰ ته ۱۰۰۰ پورې يا ډېر وسله وال پيروان درلودل [180] او هغوى يوه هم او يا ټولو د هغوى د کنټرول قدرت نه درلود. هنسمين وايي ((د صفونو له خوا پر مشرانو چندان باور نه کېده.)) [181] محمد جان خان د هغه لامل داسې بيانوي چې د مسلمانانو د پوځونو شمېر ((له شمېر وتلى و، او کنترول کېداى نه شواى. او هغوى د کابل ښار مسلمان خلك چور کړل)) او د مشرانو هڅې ګټورې نشواى کېداى. [182] خو دغو مشرانو د دې لپاره چې خپلو عملياتوته يې قانوني او حقوقي بڼه ورکړې وي، د دسمبر پر ۱۵ مه يې په ګابل کې حکومت تشکيل کړ. او د بې وسلې شوي امير زوى موسى جان يې د ((پاچا)) په توګه اعلان کړ. سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف زوى او د دوست محمد خان لمسى يې وزير وباله او غلام حيدر خان چرخي د بالاحصار د والي په توګه غوره کړ. [183] دا کار د رابرتس په وينا د جنرال محمد جان خان په نوښت ترسره شو او په خپله يې د ځان لپاره کوم مقام غوره نه کړ. ملامشك عالم دغه اقدام نېکمرغه وباله او موسى جان يې ((پر تخت کښېناوه، چې د پلار حق يې و، چې د هغه په وينا په ظالمانه ډول د انګريزانو له خوا تبعيد شوى دى.)) [184] موسى جان کوتوالي خپل مقر وټاکه او مجاهدين د سيمې په اساس په ښار کې، احتمالا په مسجدونو کې او ميربچه د سردار يحيي خان په کور کې او قلعو د کابل سيند کيڼ اړخ ته اقامت غوره کړ؛ خو دغو مشرانو سره له دې چې حکومت يې تشکيل کړ، و نه توانېدل امنيت تامين کړي او ((...... د برتانيې د معلومو دوستانو کورونه چور او ويجاړ شول.)) [185] او د ځينو اماميانو او هندوانو کورونه او دوکانونه هم چور شول. [186] تر هغه چې محمد جان خان دي تطاول ته د پاى ټکى کېښود. البته د دغه عمل اغېزې ناګواره ثابتې شوې. هغه پام چې د مبذلو دوښمنانو لور ته شوى واى، د مسلمانو په کمزورى ولګيده.

سربېره پر دې د محمد يوسف رياضي په وينا((په پنځوشپږو هغو ورځو کې، چې غازيانو تاراجي مال لاس ته راوړى و، د غازي محمد جان خان شاوخوايې پرېښوول .)) ([187]) او ((له دغه امر څخه انګريزي پوځونوته د اسودګۍ فرصت په لاس ورغى .)) ([188]) په عين حال کې د دغې موضوع پر سر مخالفت راپيداشو. او ويل کېدل، چې ملامشك عالم له موسى جان سره شخړه وکړه، چې هغه پاڅون کوونکي يې پرېښې دي، چې((د ښار د مسلمانانو اوسيدونکيوکورونه چورکړي او په دې ترتيب د پاڅون مذهبي ځانګړنې ته صدمه ورسوي او د ناکامۍ لامل يې شي)) ([189])

---

[177]- هنا، ۳ ټوك، ۲۱۸ مخ.
[178]- رابرتس وايسراى ته، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۲۲ مه، م ض س س ه، ۳ ۲ ټوك، ۱۷۸۴
[179]- محمد جانخان غلام حيدر وردګ ته، ۱۸۸۰ د فبروري ۲ مه، م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶.
[180]- هنسمين، ۲۶۴ مخ.
[181] - هنسمين، ۲۴۶ مخ.
[182] - غلام حيدر وردګ ته د محمد جانخان ليك، له ګريفن نه لاي ته، ۱۸۸۰ د مارچ ۵مه. م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ.
[183] - ي ك ، ۱۸۷۹ د سمبر ۱۴ ـ ۲۰، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۱۴۵ مخ.
[184]- هنسمين، ۲۲۲ مخ.
[185] -عين الوقايع، ۱۹۰ ـ ۱۹۲ مخونه.
[186] - هنسمين، ۲۵۹- ۲۷۲ مخونه.
[187]- عين الوقايع / ۱۹۰ مخ
[188]- سراج التواريخ/ ۳۸۵ مخ.
[189]- ش ز س س ا، ۱۴۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي د همدغو پېښولـه املـه وي، چې افغان مشرانو د دولیکونو په ترڅ کې، وروسته له هغه چې د انګلیسن له بعيدالتي ګانو نـه، چې نسبت ((افغانستان او امير)) ته خبرې وکړې، محاصره شويو انګريزانو ته يې د سولې شرايط وړاندې کړل .[190]

د وړانديزونو يوه ماه داسي وه، چې انګريزان بايد کابل تخليه کړي او هندوستان ته لاړشي [191] جنرال غلام حيدرخان د يوه ځانګړي ليك په ترڅ کي، سردار محمد ابراهيم خان ته چې له محاصره شويو سره و وړانديزکړی و، چې غلام حسن خان او محمدحيات خان دې د برتانيې د استازو په توګه پاتې شي او دوه تنه برتانوي منصب لرونکي دې دبې وسلې اميرتربلنې پورې د مشرانو په توګه ورکړې شي .[192] په عين حال کي غلام حيدر خان د يوه بل ځانګړي ليك په ترڅ کي سردارولي محمدخان ته څرګنده کړه، چې ټولو مشرانو د ملامشك عالم او محمدجان په ګډون توافق کړی، چې امارت ومنې .[193]د کوهستان خلکوهم د يوه ځانګړي او بېل ليك په ترڅ کې کټ مټ همدغه مطلب د يرغلګرو پوځونو له خوا د افغانستان د تخليه کولو وړانديز وکړ. [194]جنرال محمد جان، چې په دغه وخت کې يې د غازي محمداکبرخان غوندې عمل کاوه،له عصمت الله خان جبار خيل نه وغوښتل، چې د کابل او جلال اباد ترمنځ د انګرېزانو مواصلاتي او مخابراتي کرښې پرې او په خپل کنترول کې راولي. [195]ترڅو د مرستندوی پوځ له راننوتلو څخه مخنيوی وشي او هم د يرغلګرو پوځونو د مراجعت په صورت کې د خوردکابل ځوېښت کاله وړاندې داستان تکرارشي، خومحاصره شويو انګريزانو د هغه پرخلاف، چې په سراج التواريخ کې راغلي دي، چې ((جنرال محمدجان ته يې د دوستی ورونه پرانستل)) [196]پورتنيو وړانديزونو ته يې هېڅ ځواب ورنه کړ او په بدل کې يې د دفاعي ترتيباتو په بشپړولو پيل وکړ .

<u>پرشيرپور ناکام بريد:</u>

رابرتس له هماغې د محاصرې له لومړی مرحلې څخه د خپلو پوځونو پام د فاعي ترتيباتو ته راواړاوه. لکه څنګه چې مخکې وويل شول، په شيرپورکي خوراکي توکي هم د عسکرو او هم د حيواناتو لپاره او د سون مواد ډېر راټول شوي وو او اوبه په دننه کې موجودې وې .

رابرتس له څو ناحيو نه زړه بدی شوی و، يوشمېر محمد زيو سردارانو، سره له دې چې د هغه په لاس کې هم وو، له محمد جان او ملامشك عالم سره يې اړيکې درلودلې او له دې پلوه له هغوی نه داود شاه په ګډون يو شمېر بندي شول. را برتس داسې فکر وکړ، چې دا جنرال چې د ميربچه له نژدې خپلوانو څخه و، سره له دې چې هغه انګليس ته ډېر خدمتونه کړي وو. ممکن خطرناك ثابت شي . ([197]) په انګرېزي پوځونو کې يو شمېر سرحدي پښتانه هم وو او افغان جنګيالو هغوی د انګرېوانوپر ضد هڅول او هغوی ته يې پېغور(فحش) ورکاوه، چې ولې يې د کفارو د غلامی کړی غاړو ته اچولې دي.[198]

سربيره پردې د پنجاب په نامه قطعه کې د پنجاب مسلمانوهم ګډون درلود او دا وېره موجوده وه، چې هغوی ښايي د مذهبي اړيکو له امله له افغان مسلمانو سره مرسته وکړي، ډېرکارګران او باروړونکي، چې ترهغه مهاله يې په شيرپورکي کارکاوه، له شير پور نه ووتل [199] خو د رابرتس اساسي وېره د شيرپور د دفاعي ترتيباتو د ناحيې له نيمګړتياوو څخه وه .

---

[190]- ی ك/ ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۱-۲۷ م ض س س هــ) ۲۴ ټوك، ۳۲۷ مخ .
[191]- هنسمين ۲۴۴ مخ
[192]- ی، ك ، ۱۸۷۹، د سمبر ۱۴-۲۰، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۱۵۴ مخ
[193]- ايضاً، ۱۴۶ مخ
[194]- هنسمين، ۲۱۵-۱۴۴ مخ
[195]- هنسمين، ۲۷۴ مخ .
[196]- سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

[197]- رابرتس، ۴۵۷ مخ .
[198] - رابرتس، ۴۵۷ مخ
[199] - همين، ۲۲۶ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرپور له درو خوا، ختیځ، لویدیځ او جنوب څخه دپلنو او لوړو دیوالونو په درلودلو سره او د محفوظو مرچلونو د برجونو درلودونکی و. یواځې هغه برخه یې چې له بي بي مهرو سره نښتې وه ښه نشوای مدافعه کیدلای او دایې دحصار یو کمزوری ټکی تشکیلاوه او ختیځ لوری د شیرپور او د قلعوښار ترمنځ پروت و، چې یرغلگروپوځونو وران کړ. د نورو مهمو دفاعي ترتیباتوله جملې نه، د بي بي مهرو مقابل د څینو برجونو جوړول، د خندقونوکندل، په بېلابېلو برخو کې د توپونو ځای پرځای کول ، د اغزنو سیمونو اچول، او دسنگرونو (مورچلو) جوړول هم شامل وو. په عمومي توگه د فاعي ترتیبات، د لومړیو ۴۸ ساعتونو په لړکې د برتانیې د پوځونو محدودیت کافي و، چې رابرتس په ډاگه څرگنده کړه، چې موږ اوس په شیرپورکې ((په ټولیزه توگه په امن کې یم)) [200]

د محاصرې پرمهال له رابرتس سره ۷۰۰۰ عسکرموجود وو . او هغه د دغه واقعیت په ملاحظې سره د محاصرې په هماغې لومړۍ ورځ د یوه تیلگرام په واسطه وایسرای ته خبر ورکړ، چې((جلالتماب، تاسې ډاډه اوسئ، هغه څه چې زما له لاسه کېږي، دریغ به یې نه کړم، خو زماوړاندوینه داده چې هرڅه وغواړم، ترسره بې کړای شم، خو په دې شرط چې هغه مرستندویه قوه پرته له ځنډ څخه راورسېږي .)) [201]د هماغې ورځې په وروستۍ ورځ رابرتس یوبل تلگرام په واسطه له وایسرانه وغوښتل چې ((موږ هرې هغې مرستې ته چې تاسې یې راولېږئ اړتیالرو)) خو هغه په عین حال کې لیتن ته چې د خپلې کابینې غړیوته یې، چې په کابل کې یې د برتاني پوځونو د نابودۍ څېره انځوروله، ډاډ ورکړ، چې ((زه د یوې دقیقې لپاره هم داسې فکرنه کوم، چې موږ نشوکولای خپل له لاس وتلی موقف بیرته لاس ته راړو.)) [202] دغه محاصره شوي جنرال په عین حال کې دوې قطعې پوځونه د چارلز او اربوت ناټ په قوماندانۍ ، چې په ترتیب سره په گندمك او جلال اباد کې میشتې وې، په بیره کابل ته راوغوښتې او هم یې له هندوستان څخه د نظامي مهماتو بېړنۍ غوښتنه وکړه .

د ۹ ورځو په اوږدوکې محاصره شویو یرغلگرو پوځونو او مجاهدینو ترمنځ وړې ډزې ډوزې پېښې شوې، چې ټولې د افغان جنگیالیو په نوښت سره ترسره شوې . افغان جنگیالیو د سمبر پر ۱۵ مه د کابل او پېښور تر منځ تلگرافي اړیکه پرې کړه او په سهار یې د اسمایي غره او سیاه سنگ پر غونډۍ د قدرت په مظاهره لاس پورې کړ؛ خو دوښمنانو د توپونو په فیرونو سره تیت و پرك شول او بله ورځ (۱۸ دسمبر) هغوی ټولې غونډۍ بیا ونیولې او حتا ځینې د هغوی ۴۰۰ گزه شیرپور ته نژدې شول او د دسمبر ۱۹ مې او ۲۰ ورځو تر منځ د دواړو لوریو تر منځ لنډ اخ و ډبونه را منځ ته شول. د دسمبر پر ۱۲ مه افغان جنګیالیو د فعالیت نښانې وښوولې او داسې ښکارېده، چې د عمومي عمل مقدمه وي ... د دسمبر پر ۲۲ مه د یادونې وړ پېښه رامنځ ته نه شوه؛ خو د دسمبر پر ۲۲ مه افغانانو د چارلز په کوماندانۍ د های لیندرز د ۴۰۰ عسکرو او ۴ توپونو د مرستندویې قطعې له نژدې کېدو څخه خبر تر لاسه کړ او په دې اساس مخکې له دې چې له محاصره شویو سره یو ځای شي، د عمومي تېري بنسټ یې کېښود . تر هغه وختنه د ښار خلك له جنګیالیو سره یو ځای وو او په یوه شبنامه کې راغلي وو، چې ((افغانانو پخوا د شېرعلي خان له ظلم څخه د برتانیې حکومت ته د امید سترګې نیولې وې، خو اوس ثابته شوه چې انګرېزان له نور واکمنانو سره په پرتلنې تر ګردو ظالمان دي .)) [203] هنسمین د هغه پرجوشه او عمومي یرغل مشاهده، چې د دسمبر د ۲۳ مې په سهار پېښ شو او رابرتس د خپلو جاسوسانو له خوا له هغه نه خبر و ، داسې کیسه کوي ((د کابل جنګي خلکو ته په بېلابېلو مواضعو کې حملې ځایونه ټاکل شوي دي .

او د برید نښه به د اسمایي غره پر سر پر تېلو د لړل شویو باروتو لګول وي . ۴۵ دانې زینې هغو ۲۰۰۰ کسانو ته ، چې د شاهي باغ او محمد شریف خان کلا کې مېشت وو ، ورکړل شوې او په هغو سربېره به د جنوبي دېوال پر وړاندې د هغه لوېدیځ لور ته لاریون تر سره شي؛ خو دا یرغل به ګمراه کوونکی وي، اصلي یرغل به د بي بي مهرو پر قلعه او پر ختیځو خندقونو وي .))

---

[200] - رابرتس وایسرای ته، ۸۷۹، دسمبر ۲۲مه، م ض س س هـ / ۲۳ ټوك، ۱۶۳۶ مخ

[201] - رابرتس وایسرای ته،۸۷۹، د دسمبر ۱۴مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۷۸۲ مخ

[202]- رابرتس لیتن ته ، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۱۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۳۶ مخ .

[203] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ ، د جنوري ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد جان خان ښايي له ۲۰۰۰۰ عسکرو سره پر شيرپور يرغل کړی وي . په اسمايي غره کي د سهار پر پينځه نيمو بجو، چي هوا لا تياره وه، د يرغل نښي راپورته شوې . [204] هنسمين اصلي يرغل داسي شرحه کوي :

((د بي بي مهرو له اخوا غاړي او د ختيځو ديوالونو له خندقونو نه په دومره اندازه د غږونو ځوږ او شور راپورته شو، چي تهديدوونکی و . او داسي ښکارېده، چي کوم سوار ۵۰۰۰۰ کسيز لښکر د کمزرو خلکو پر کتارونو بريد کوي . د اصلي افغانانو ډلي، چي د شيرپور په ختيځو کليو او باندو کي پټي شوې وې او غازيانو يې رهبري کوله؛ په ټوليزه او منظمه توګه يې بريد پيل کړ او فضايي د الله اکبر په نارو سره ډکه کړه. څومره چي د جګړې کتارونو پرمختګ کاوه، ناري نورې هم لوړېدلي او هغه په داسي ټوپکونو سره بدرګه کېدلي، چي د يوې شپيې لپاره غلي شوې او وروسته په عمومي غږ سره راپورته شوې او موږ يې وپوهولو، چي زموږ خلکو د مارتيني او سنايدر ټوپکونو سره د دوښمن پر وړاندې هجوم راوړی او موضع ګاني يې ټينګي کړي دي . [205]

((کله چي بريد پيل شو، فضا لا هم دومره تياره وه، چي يواځي د خندقونو غاړې لږ لږ ليدل کېدای شوای . امر داسي و، چي د فير ځواب بايد د يوڅه وخت لپاره وځنډېږي، چي د افغانانو ډلي په ځرګند ډول وليدل شي .)) ((بلاخره د مه غبار په منځ کي د خلکو يوه ډله راپورته شوه، چي چاړې او توري يې ښورولي او د جګړې ناري يې وهلي او هر څومره يې چي پرمختګ کاوه، نو پرله پسي ډزې به يې کولي .))

((له هغه وروسته بلاخره عسکرو ته د ډزو کولو امر وشو، افغانان په دې وخت کي دومره نژدې شوي وو، چي توغونديو پرې ښه ترا مرګوني اغېزه کولای شوای .)) [206]

((افغانان د ورځي په ۱۱ بجو راغونډ شول او بريد يې پيل کړ؛ خو ډېر ژر پر شا وتمبېدل او څنګه چي په دې وخت کي جلوي قطعي خبر تر لاسه کړ، چي د دوښمن تازه نفسه قوه د چارلېزګو په قومانداني د لوګر له سيند نه تېرېږي، د ورځي نژدې يوه بجه له جګړې راوګرځېدل او د ښار پلو يې تېښته وکړه او په سبا يې ښار هم پرېښود او محاصره شوي پوځونه د دويم ځل لپاره په بالاحصار او ښار کي را ځرګند شول او تر خپل کنترل لاندې يې راوستل .

رښتيا([207]) او غبار ([208]) د بريد ناکامي د دوو کسانو (نوروز پاچاخان او محمد شاخان سرخابي) د خيانت پايله بولي، چي په خپله وينايي خپلي قطعي په يوه حساسه مرحله کي، چي له انګرېزانو يې رشوت اخيستی و، پر شا کړې. دا حکم بايد له سوچ او ډېر استدلال پرته رد شي . هغوی خپله منبع نه ښيي او په واقعيت کي په هېڅ داخلي او خارجي منبع کي يې نومونه په نظر نه راتلل . او سربېره پر دې څنګه ممکنه ده، چي د دغو دوو مجهول الهويه کسانو او ورسره پلويانو عمل د يوه جمعيت د ماتي لامل شي، چي له ۲۰۰۰۰ سوارو څخه جوړ و او په کلکه اراده او عزم جنګېدل . دا ماتي د محمد جان خان په وينا له دوښمن سره د مساوي وسلو، ياني توپونو د نه شتون له امله وه. ([209]) د افغان جنګياليو په صفونو کي د توپونو د نه شتون د کمزورۍ احساس له بريد نه پخوا هم محسوسېده؛ خو دا احساس ملامشك عالم داسي رفع کړی و، چي هغه د خلکو پر وړاندې سوګند ياد کړچي ((هغه به په خپله دعا سره د برتانيي توپونه غلي کړي .)) ([210]) او څنګه چي هغسي ونه شول، وروسته شکايتونه راپورته شول ([211]) او د افغانانو په راتلونکو جګړو يې ناوړه اغېزې وشيندلې. په سراج التواريخ کي د ماتي نسبت حتا محمدجان خان ته ورکړ شوی دی . ([212]) چي ګويا هغه د ۶۰۰۰۰ کلدارو په بدل کي وروسته له سرسري هڅو څخه تېښته وکړه. د غه مازې تور هم پرته له سوچ او ډېر استدلال او په ځرګندو

---

[204] - هنسمين، ۲۵۱ مخ .
[205] - هنسمين، ۲۵۲ مخ .
[206] - هنسمين، ۲۵۳ مخ .
[207] - رښتيا، ۲۶۲ مخ .
[208] - غبار ، ۶۳۰ مخ .
[209] - ی ك ، ۱۸۸۰ ، د جنوري له ۲۵-۳۱ ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[210] - ی ك ، ۱۸۸۰ ، د فبروری ۱-۷ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[211] - د کرم يادښت، ۱۸۸۰، ۱۰-۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۴۸۹ مخ .
[212] - سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ((لوړ هېواد په هغه وخت کې ناکام معلومېده، خو د هغه اساسي اغېزې، د هر ډول دسته جمعي کوښښ د اغېزو په څېر په ظاهر کې په افغانستان، هند او برتانيه کې ډېرې ژر ناکامي محسوسي شوې، چې په پای کې له افغانستان څخه د يرغلګرو پوځو د وتلو عمده لامل شوې.

اووم څپرکی
د اميرعبدالرحمن خان د جلوس او مبارزې دوام او پراختيا

<u>په کابل کې نوي اقدامونه:</u>

رابرتس وروسته له بيا ځلي واکمنۍ څخه د خلکو د عامه توقع خلاف په کابل کې نسبتا معتدله وضع غوره کړه. البته له محاصرې وروسته متصل د هغه سلوك دا ډول نه و او د رياضي په وينا ((د غازيانو له تيت و پرك کېدو وروسته، انګريزي پوځو د کابل ښار په کوڅو او بازارونو کې ګرځېدني پيل کړې، هر ځای به يې چې کاکل لرونکی او تورزن ليده، په دې خيال چې غازي دی، هغه به يې نيوه او شيرپورته به يې وړه او هلته به يې اعداماوه.)) [216] همدارنګه انګريزانو د نظامي قطعو په زور د ميربچه کلي چې په بابه قشقارکې پروت و او د پاچاه خان احمدزی کلی چې په لوګر کې پروت و ، په ګډون د مجاهدينو کلي ، چور کړل؛ حتا باغونه او ونې يې پرې کړې. [217] خو د دغو ورانيو دوره ډېره لنډه وه او د دسمبر پر ۲۶ مه نېټه عمومي عفوه اعلان شوه.

له امله يې ټول هغه افغانان چې د انګريزانو په مقابل کې جنګېدلي وو، پرته له محمدجان خان، ملا مشك عالم، سمندرخان (د غلام حيدرخان ورور) ميربچه خان او سردار محمد طاهر خان څخه نور ټول وبښل شول. پخوانی نظامي حکومت له منځه لاړ او پرځای يې د سردارولي محمد په مشرۍ ملکي حکومت منځ ته راغی. خاص کابل، د ده سبز، چاراسياب، بتخاك ترمنځ سيمې او ميدان او پغمان د هغه تر واکمنۍ لاندې وګڼل شوې، او دا وټاکل شوه چې مستوفي حبيب الله ، د ښار قاضي او يو څو سرداران له هغه سره د چارو په پرمخ وړلو کې مرسته وکړي . هغه په خپله د رابرتس تر مستقيم کنترول لاندې و. دغه لنډ مهاله حکومت اعلان شو او والي ته هېڅ مهمه مسئله کې واك ور نه کړل شو، يوازې په ملکي او جزايي چارو کې ورته مقيد صلاحيت ورکړ شو.

[213] - هنسمين، ۲۶۱ مخ .
[214] - هنسمين ، ۲۷۸ مخ .
[215] - له باالفور نه نقل قول، ۳۹۳ مخ.
[216]- عين الوقايع، ۱۹۲ مخ.
[217]- هنسمين، ۲۷۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د تعجب ځای دا دی چې رابرتس هغه په داسې حال کې پر دغه مقام وګوماره، چې د هغه په خپله وینا((دا سردار زما په نظر کوم قوي سړی نه دی او د هغه لیاقت په اړه زیات شك لرم، چې له دې وروسته دې له مرستې پرته هېواد اداره کړای شي.))

داسې ښکاریده، چې رابرتس د هغه له انتصاب پرته بله چاره نه درلود له دې امله چې د انګریزانو په مخالف لوري کې قوي خلك شته وو او په انګلیس پلوو افغانانوکې له هغه نه پرته بل کوم غوره مشخصو نه برېښېده، لکه څرنګه چې خپله رابرتس هم وایي ((زه له هغه پرته بل کوم مناسب سړی نه وینم.))[218] په ښار کې د وسلو ګرځول د پخوا په شان منع اعلان شول. [219] خو سردارولي محمد پر خپل ځان باور نه درلود او رابرتس ته یې څرګنده کړه، چې د هغه لپاره ممکنه نه ده، د برتانیې له پوځونو پرته پر دې کار بریا ومومي او که چېرې انګریزي پوځونه کابل پرېږدي، نو هغه به یوه ورځ مخکې کابل پرېږدي[220] سره له هغه هم چې هغه د یوه بهرني مقتدر حکومت اجباري تحمیل و، پر کار یې پیل وکړ. په دې حالت کې د قدرت عملونه (کارونه) د هغه لپاره ممکن نه وو او هغه براتونه یې چې ((کوکناري زیو)) ته یې ډالۍ کړل، بېرته لاس ته نه شوای راتلای. څرنګه چې دغه سرداران د ژوندانه د وضعې د ښه والي په پار له انګریزانو سره یو ځای شوي وو، **د ناخوښۍ احساس یې وکړ . [221] نو د نوي والي قدرت یواځې په ښار پورې ترلی و، کوم چې بهرنۍ لښکرې هلته مېشتې وې .**

د کابل ښار مالي وضعیت د هغه د واکمنۍ په دوره کې ښه شو . انګرېزانو له محاصرې وروسته د کابل ځینې سرتراتیژیکې سیمې ، لکه سیاسنګ او د هغې شاوخوا غونډۍ، شېردروازه ، بي بي مهرو، او نظامي استحکامات او د ښار په د ننه کې یې د سړکونو د جوړولو کارونه یې قرار داد کوونکیو او اجاره ورکونکیو ته وسپارل . په دې ترتیب هغوی او دښار اجیرانو کارونه پیدا کړل او پیسې یې په کار واچولې، تر دې چې په هندوستان کې به ویل کېدل، چې په کابل کې پیسې په پټه توګه ورکېږي . [222] څرنګه چې انګرېزانو خوراکي توکي او د څارویو خوراکه د نظامي قوې په زور په پیسو اخیستل، نو له دې اړخه هم خلکو نغدې پیسې په لاس راوړای شوای . څرنګه چې افغانانو خپله متاع دهندي کلدارو په بدل کې نه تبادله کوله ؛ نو د سردار ولي محمد خان حکومت په ضراب خانه کې سل کلدارې په ۱۲۶ کابلیو روپیو بدلولې . انګرېزانو د دغه اصل په پیروۍ، چې په اقتصادي برخه کې د آزاد عمل د اسعارو او نورو مالونو بیې ازادې پرېښووې، چې له دې امله ډېرې پیسې په دوران کې شوې او سوداګرۍ پرمختیا وکړه . هنسمین چې په کابل کې ګرځېدلی را ګرځېدلی و، لیکي ((شتمن شوی کابل، پرځان ویاړمن تجاران هېڅکله دومره غني شوي نه وو او عامو وګړو هم هېڅ وخت په بازارونو کې دپیسو دومره لوی دوران نه و لیدلی . تر دې بریده چې هندوان هم زموږ د بډاینې څخه خبر او حیران شوي دي .))[223] او زیاتوي چې هندوان او د ښار امیان چې د کابل ښار د سوداګرۍ غوره برخه جوړوي .

((زموږ د تېرې په وخت کې یې ډېره شمېر پیسې سپما کړې دي .)) [224] خو انګرېزانو چې د افغانستان لپاره هر ډول پالیسي غوره کوله، هغه یواځې په کابل پورې اړه نه درلودله، باید اطرافي سیمې هم که په هر شکل وې، تر نفوذ لاندې راولي . ددې موخې لپاره رابرتس داسې پرېکړه وکړه چې د کابل ولایت بېلابېلو سیمو ته د نایب تر نامه لاندې واکمنان اومرستیالان ولېږي . او هر یوه ته د دې جواز ورکړي، کومې پیسې چې دوی یې په واك لري، د هغې سیمې او ولایت د پراخوالي او اهمیت په تناسب سواره، پلي سپاهیان تهیه کړي او په هغو کړنو قدرت ورکړي ، مګر دا پروګرام هم د نورو تېرو پروګرامونو په شان له دې امله پلی نه شو، چې دا سیمې د انګرېزانو تر کنټرول بهر وې او د افغانانو تر ولکې لاندې وې . د بېلګې په توګه سردارمحمد هاشم خان ته ټاکل شوې وه، چې ۸۰۰ پلي او ۳۰۰ سواره کسان تنظیم کړي، څو په غزني کې حکومت وکړي ، په داسې حال کې چې داښار د شېرپور له پېښې وروسته د ملي مقاومت د مرکز په توګه بدل شوی و، چې وروسته به بحث پرې وشي .[225]

---

[218] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۷۷۵ مخ.
[219] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۳۴۳ مخ.
[220] - ي ك، ۱۸۸۰ د جنوري ۱۸ – ۲۴ -، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۸۳۲ مخ.
[221] - ي، ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱- ۷ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[222] - هنسمین ، ۴۰۷ مخ .
[223] - هنسمنین، ۴۰۷ مخ .
[224] - هنسمین ، ۴۱۳ مخ .
[225] - رابرتس به لایل ، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۷۷۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو پلان او پسرلني عمليات :
لیتن سربېره پردې او ښايي د دسمبر د توپان له امله د افغانستان د خلکو او هېواد څخه د غچ اخیستلو په باب تینګار کاوه . او حاضر نه و، چي په خپله تګلاره کي د دسمبر د پېښو اغېزې منعکسي کړي او د جنوري پر ۷ مه یې د افغانستان د وېشلو پلان د کاغذ طرحه کړ، چي د هرات ولایت دې د ځینو شرطونو لاندې په موقتي توګه فارس ته تخصیص ورکړي او په کابل و کنداهار کي یو ځانګړی دولت منځ ته راشي او بې وسلې شوی امیر په هېڅ صورت کي بیا د واك ګدی تر لاسه نه کړي . لیتن په دې برخه دومره ټینګار کاوه، چي ویل به یې که چېرې لندن د بې وسلې امیر په اړه بل فکر ولري، هغه حاضر دی، چي له خپلې دندې استعفا ورکړي او د هغه په وینا که چېرې د یعقوب خان پر ځای یو له ((د مشهورو سردارانو له جملې چي د کورنیو اړیکو په درلودلو او د هغه شخصي سیمه ییز نفوذ له مخي د کابل د دولت حکمران وټاکل شي .)) ښايي د امینت په ټینګښت کي مرسته وکړي او دا طرحه یې ((په افغانستان کي د چارو نظم په نامه وبلله .)) [226]

د دې طرحي د پلي کولو لپاره د برتانيي د قدرت لاريون د یوې لښکر کشی په توګه په بېلابېلو سیمو کي په پام کي ونیول شو، چي باید په راتلونکي پسرلي کي عملي شي او د ((پسرلني عملیاتو)) په نامه وبلل شي او همداشان یو تکړه دیپلوماټ د لیپل ګریفن (lepel Griffin) په نامه کابل ته ولیږل شو ، چي د غې طرحي په اړینو خبرو اترو په ځانګړې توګه د باانتصابه ټاکنو په اړه د کابل لپاره یوه نوی حکمران لپاره پر مخ یوسي. هغه د مارچ پر ۱۹ کابل ته ورسېد .

دا پسرلني عملیات د دانلدستیورات دلشکر کشی په ګډون له کندهار نه کابل او د رابرتس کوهستان ته تر بامیانو پورې وو . جنرال برایت باید له ننګرهار او یوه بله قطعه له شترګردن څخه کابل ته راوخوځېږې . [227] د دغو عملیاتو له سرته رسولو څخه یوه موخه دا وه، چي افغانستان باید تر راتلونکي مني پورې تر هغه اندازې ارام شي، چي خلك یې د لیتن نوې طرحه ومني . ستیورات وروسته له هغه چي د کندهار څخه کابل ته لاړ شي او د رابرتس پرځای د ((شمالي افغانستان)) د نظامي او سیاسي چارو عمومي امر شي . په کندهار کي امیر شیرعلي خان په هغه ولایت کي د خپلې کورنۍ د واکمنۍ د میراثي کېدلو په بدل کي د انګریزانو ته د تابع کېدلو ټول شرایط ومنل .سره له دې چي د کورنۍ ځینې نژدې غړي یې هم ورسره مخالف شول . خو هرات د انګرېزنو له ولکي وتی او د سردار محمد ایوب خان په لاس کي و او په دې توګه د لیتن د نوې طرحي تطبیق په هغه ځای کي عملي نه ښکارېده . لیتن د شمالي سیمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه بې پروا و .

د لښکر په اړه داسي پرېکړه وشوه، چي له ژمي مخکي او د مني په رارسېدو به لښکر کشیو په بشپړتیا سره دې هندوستان ته لاړ شي . لیتن په دې اړه قاطع دريځ لاره ، لکه څنګه چي ګریفن ته د هغه له دې لاربښووني څرګندېږي چي ((وایسرای غواړي، په پام کي ولرئ، چي د افغانستان د تخلیې سیاست به په هېڅ وجه د یوه نوي دوست امیر په ټاکلو او یا دکابل د حکمران سره د دوستانه اړیکو په ټینګښت پورې تړلی نه وي، یا داچي هغه به مطلوب وي .)) [228] تخلیه د دې لپاره ضروري ګڼل کېدله، چي ((برتانيي د جګړې درانه لګښتونه د لږو یا هېڅ عایداتو په بدل کي ورکول، نو لندن د دوامداره اشغال په اړه ناخوښي او نارامي کوله او حاضر نه و، چي هغه دې تر دې زیات ومني او د برتانيي کابینه تر دې برېده تنګه شوې وه، که څه هم په دې ښه پوهېدل، چي د افغانستان مسئله لاینحل باقي پاتېدله، نه دا چي د برتانيي لښکرو له خوا د دوامداره اشغال اجازه ورکړي)) [229] په داسي حال کي چي د افغانستان بحران دوام درلود.

د ۱۸۸۰ د اپریل پر ۲۸ مه د عمومي ټاکنو په اثر د یوه محافظه کار (ټاوري) حکومت پر ځای د ګلیدستن تر قوماندانی لاندې یو نوی حکومت منځ ته راغی . د افغان مسئله د برتانيي د ټاکنو عمده موضوع وه او د لبرال نوی حکومت د محافظه کارانو د حکومت پالیسي پیه ځانګړې توګه د افغانستان په اړه د لیتن پالیسي په کلکه تقبیح کړې وه . د دغه نوي حکومت په راتلو سره د افغانستان پر مسئله ډېر تاثیرات وارد شول . د لیتن

---

[226]- لایل به رابرتس ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۲۷ مخ .
[227] - رابرتس ، ۴۶۵ مخ .
[228]- خارجه سکرتر ګریفن ته ، ۱۸۸۰ د می ۱۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك ، ۸۹۹ مخ .
[229] - سنکهل ، ۵۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون د مشرانو او رابرټس ترمنځ ناکامې خبرې اترې :

د پاڅون مشرانو له هغه وروسته چې کابل یې تخلیه کړ، هغه حکومت ته چې په کابل کې یې تاسیس کړی و، په غزني کې هم دوام ورکړ او هغه ښار یې د مقاومت په یوه غوره ښار بدل کړ، چې ژر به بحث پرې وشي . هغوی د جنرال محمد جان خان تر مشرۍ او فعالیت لاندې، چې موخه یې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو ایستل او د محمد یعقوب خان واك ته رسېدل وو، هم یې د انګرېزي چارواکو سره د خبرو اترو لار په پام کې ونیوه او هم یې د انساني قوتونو په مجهزولو کې د یرغلګرو پوځونو د مقابلې په موخه د راتلونکي پسرلي لپاره تیاری ونیو . او د تبعید شوي امیر د بیا غوښتنې موضوع ته د لومړیتوب حق ورکړ شو او د پاڅون مشرانو د دوو هغو لیکنو په ترځ کې چې د جنورۍ په نمایي کې یې رابرټس ته استولي وو، څرګنده کړه چې ((موږ مسلمانان د برتانیې له حکومت سره کومه دوښمني نه لرو، موږ یواځې د امیر د خوشې کېدو غوښتنه کوو .

موږ به وروسته له دې ستاسې د دوښمنانانو دوښمن او ستاسې د دوستانو دوستان واوسو . څو چې تاسې امیر له بند نه راخوشې نه کړئ، موږ به هېڅکله هم له خپلې غوښتنې تېر نه شواوتر هغه وخته چې څو مو په بدن کې ساه وي، زاړه او ځوانان به له تاسې سره وجنګېږو .))[230] سربېره پر دې محمد جان خان هم د دوو بېلو بېلو لیکونو په ترځ کې رابرټس او د هغه مرستیال او نواب غلام حسن خان ته هم د دغې مطب غوښتونکی شوی و، چې ((د هېواد د دغې برخې ټول مسلمانان چې د ولیعهد د درناوي لپاره راغلي دي، وایي تر هغې چې د برتانیې حکومت امیر له بند نه راخوشې کړی نه کړي او د ولیعد رتبه ونه پېژني، د ځان او سر په بیه به هم د جګړې لاې پرې نه ږدي او له خپل عزم نه به وانه وړي او په دې لپاره ټول مسلمانان سره یوه خوله او یو موټی شوي دي .))[231] محمدجان خان ته د رابرټس ځوابیه لیك منفي و او څرګنده کړې یې وه، چې ((که چېرې تاسې اوس خپل مخالفت ته د پای ټکی کېږدئ او کابل ته راشئ، ستاسې درناوی به وشي او که پخپله موجوده لار باندې ټینګار وکړئ تاسې او ستاسې سره بې فکره کسان به ټول برباد شئ .))

خو رابرټس له دې فضا نه چې ممکن مذاکره یې جوړه کړې وه، ګټه واخیستله او یو پلاوی یې د مستوفي حبیب الله په مشرۍ په دې موخه غزني ته واستاوه، چې : ((امکان لري دا مشران دې ته وهڅوي، چې د هېواد د حکومت لپاره یو داسې نظر ورکړي، چې د عملي کېدو وړ وي .))[232] د مقاومت مشران په لومړي سر کې غزني ته د مستوفي د راتلو لپاره د برتانوي مقاماتو سره خبرو اترو ته حاضر نه وو او سردار محمد طاهر خان او محمد جان خان په ځانګړې توګه ددې مخالفت کاوه، چې د امیر شیرعلي خان د کورنۍ له غړیو څخه پرته دې بل څوك د افغانستان امیر وي . خو مستوفي ورو ورو پر دوی باندې مسلط شو او داسې استدلال، څرنګه چې انګرېزانو ژمنه کړې، چې افغانستان به تخلیه کوي؛ نو له د هغوی له شر څخه د خلاصېدلو یواځېنۍ لار په خبرو اترو کې ده، نه په مقابله کې . او وسله واله مبارزه د افغانستان په تاوان ده . ملا مشك عالم چې تر ګردو د انګرېزانو د سطې مخالف و، یو څه مخالفت وکړ، خو وروسته مستوفي لومړی د وردګو او بیا د ټولو خلکو موافقه او ملاتړ ترلاسه کړ .[233] له هغوی سره د ۲۰۰ تنو په شاوخوا کې کابل ته راغلل؛ خو ټول نامهم کسان وو؛ خو په ورسره هغه لیك کې چې د ټولو مشرانو لاسلیك او مهرورباندې شتون درلود، پخوانۍ غوښتنې په دې شرحه پکې تکرار شوې وې : ((۱ – زموږ پاچا یا واکمن باید له بنده خلاس شي او بېرته دې پر خپل پخوني مقام پاته شي او زموږ قومي خلك د دې ضمانت کوي، چې ... هغه به د برتانیې له حکومت سره دوامداره او صمیمي دوستي ولري . ۲ – د برتانیې استازی هرڅوك چې وي، باید مسلمان وي او د برتانیې پوځونه دې زموږ له هېواد څخه ووځي . ۳ – د افغانستان هېواد او سیمې یې باید ټولې بېرته اعاده شي .))[234]

230- خارجه سکرتر ته د ۸۰ تنو افغان مشرانو لیك، درابرټس په تلګرام کې ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه .
231 - جنرال محمد جان خان غلام حسن خان ته ، ۱۸۸۰ د فبروری ۱۳ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۲۶ مخ .
232- رابرټس ، ۴۵۸ مخ .
233- هنسمین ، ۳۶۶-۳۶۵ مخ .
234 - کاکړ، محمد حسن، افغانستان ، د کورني انکشاف سیاسي مطالعه ، ۱۸۹۶-۱۸۸۰ ، لاهور ۱۹۷۱ ، ۲۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مشرانو د اپرېل پر ۱۳ مه له رابرټس سره په یوه دربار کې خبرې اترې وکړې او ګریفن هم هلته جوته کړه، چې د یعقوب خان دویم ځلې راتګ ناممکن دی او بل هرڅوك چې د امارت لپاره د خلکو د منلو وړ وي، هغه به د غور لپاره وایسرای ته واستول شي . هغه زیاته کړه چې د افغانستان د پیوستون عزم هم نشته او د هېواد هېڅ سیمه پرته له هغو سیمو، چې د هند د سرحدي سیمو د دفاع لپاره ضروري وي، تر ولکې لاندې را نه شي . کله چې هېواد ارام شو او د انګرېزانو د خوښې امیر وټاکل شو؛ نو بیا به انګلیس لښکرې له افغانستان څخه وځي؛ خو کندهار به بیا په کابل پورې و نه تړل شي . [235] د هغه دې ځواب د خبرو اترو چانس له منځه یوړ، ځکه ځواب پرېکنده (قاطع) و او د برتانیې د حکومت نظر افغاني مشرانو ته په ډاګه شو .

<u>د ملي مقاومت بڼې او مرکزونه :</u>

د کابل تر خالي کېدو وروسته د پاڅون مشرانو په غزني کې د سرادر موسی جان حکومت ته دوام ورکړ او د هغه په ټینګښت لګیا شول او د دغه حکومت د ټینګښت لپاره یې هر اړخیزې هلې ځلې وکړې، چې له جملې یې د ځمکو د مالیو لاس ته راوړل، د یوه منظم پوځ جوړول، له پنجشېر نه تر وزیرستانه پورې د بېلابېلو قومونو د مشرانو راغوښتل، څو په غزني کې له موسی جان سره وګوري او د قومي دوښمنیو له منځه وړل او د مشرانو ساتل او په هغوی کې د جهاد روحیه ژوندۍ ساتل .

وړوکی موسی جان او واقعي حکومت د سردار محمدطاهرخان او محمد جان خان په لاس کې و او دوی د هغه نایبانو په توګه عمل کاوه، چې البته دغه ډول حکومت په افغانستان کې سابقه درلوده . په خپله موسی جان د هغه د وزیرله قوله سردار محمد طاهر خان او د هغه مشر ورور محمد یوسف ((حافظ باله ، دربار یې کاوه، ساعت تېرې یې کوله او خلکو هغه پاچاه باله .)) [236] سره له دې څرنګه چې د هغه کورنۍ په کابل کې وه، هغې ته ډېر اندېښمن و . عمده مسئله د مالیاتو لاس ته راوړل او د پوځ تنظیم و، چې د افغانانو بریالیتوب په هغو پورې ډېر تړلی و او دې کار د لوګر، کوهستان او غزني د سیمو په بېلابېلو درجو دوام درلود . په کوهستان کې جنرال میر سیدجان استالفي او خواجه خان د موسی جان په نامه مالیات راټولول ، پخوني عسکر به یې تنظیمول .

د فبرورۍ تر پایه پورې د لوګر ملکانو هم ۱۲۰۰ عسکر تنظیم کړل او د نهو کلیو مالیات یې د موسی جان په نامه راټول کړل [237] په لوګر کې د دغه کار په تر سره کولو سربېره د سردار محمد حسن خان او سردار محمد طاهر خان له خوا د پخوانیو وسلو راټولول پیل شوي وو؛ خو په هغه برخه کې ((ځینو ملکان د هغوی غوښتنې ته تیار وو او ځینو نورو دغه بار ته اوږه نه ورکوله .)) [238] او ټولو ((د لوګر ملکانو په قران کریم سوګند یاد کړ، چې د بې وسلې شوي امیر پر موضوع پاڅون وکړي او ژمنه یې وکړه چې له عسکرو سره به د وسلو او پیسو مرسته وکړي .)) [239] جنرال میر سیدجان استالفي هغه کسان، چې د مالیاتو دراټولو په پروګرام کې یې برخه نه اخیستله د کورونو په سوځولو به یې ګواښل . د هغه پلیوني ورځ په ورځ زیاتېدل او په چاریکارو کې یو شمېر انګلیس پلوي ملکان له ښار څخه وایستل شول . [240]

د کوهستان ملکانو دغلام قادر چاریکاري په لمسون پرېکړه وکړه، چې د هغه ځای حاکم سردار شهبازخان، چې د رابرټس له خوا ټاکل شوی و، و ایستل شي . [241] په همدې وخت کې سردارمحمد علم خان د غزني او میدان تر منځ سیمو مالیات راټولول ، په داسې حال کې چې محمدجان او سردارمحمدطاهرخان، چې له ۸۰۰- ۱۰۰۰ کسانو پورې د موسی جان په نامه د مالیاتو په راټولو بوخت وو او د توخي خلك ، اندړ او هوتك یې دې ته

---

[235]- رابرټس ، ۴۶۲ مخ .
[236]- د ولیعهد مور ته د سردارمحمد طاهر خان لیك، ۱۸۸۰ د جنوري ۳۱ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۴۳ مخ .
[237] - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۸ مخ .
[238]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵- ۲۱ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۴۷۵ مخ

[239] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۳-۲۸ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ .
[240] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵-۲۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ
[241] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۵-۳۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په دې نژدې وخت کې وزيو ، کاکړو او سليمان خېلو ته لاړم ، له هغو خلکو سره مې وليدل او د هغوی ملکان مې د تره کي او علي خېلو له ملکانو سره يوځای غزني ته د وليعهد حضور ته راوستل . ما هغه دوښمنۍ چې له کلونو راهيسې د هغوی ترمنځ وې، له منځه يوړې او هغوی مې د خدای (ج) په لار کې تقويه کړل .))[248] البته د دې ټولو هڅو موخه دا وه، چې څو بياپر کابل د پرديو پوځونو پر وړاندې مارش وکړي . پر کابل د دويم مارش اوازې، حتا د جنوري د مياشتې په وروستيو کې هم خورې شوې او ويل کېدل، چې سردار ايوب خان او جنرال غلام حيدرخان هم رابلل شوي دي، څو په مارش کې برخه واخلي، خو وروسته محمد جان خان د يورش او يرغل نېټه د مارچ ۲۱ و ټاکله .[249] خو دا يورش د مستوفي د پلاوي د پايلو تر معلومېدو او وروسته دسردارعبدالرحمن خان د ظهور او له هغه سره د خبرو اترو د زمينې تر برابرولو پورې و ځنډېد. او د هغه په برياليتوب سره هېڅکله هم عملي نه شو، که څه هم د هغو هنګامې او ترتيباتو د انګرېزانو تر وتلو پورې له د پخوا په شان دوام درلود .

[242] ـ سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۹ مخ
[243] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د فبروری له ۸ـ۱۴ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۷ مخ
[244]ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د فبروری له ۲۲ـ۸۲ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ

[245]ـ جنرال واتسن خارجه سکرترته ، تيلګرام ، ۱۸۸۰ جنوري ۱۹ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۳۷۴ مخ .
[246]ـ محمد جان او موسی جان دلاورخان دواب ته ، ۱۸۸۰ د فبروری ۱۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۱ مخ .
[247]ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۵ـ۲۶ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[248]ـ محمدجان خان غلام حيدروردك ته ، د ګريفن به لايل په راپور کې ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ .
[249]ـ رابرتس خارجه سکرتر ته ، تلګرام، ۱۸۸۰ د مارچ ۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر عبدالرحمن ناستی او د جګړې پای :

دا موضوع زما له اثارو څخه په یوه کې په بشپړه توګه څېړل شوې ده .[250] دلته یواځې یو څو مهم ټکي د وروستي بحث په توګه په دې اثر کې راوړم .

سردار عبدالرحمن خان پر ۱۸۸۰ کال د فبرورۍ په لومړیو کې په تاشکند کې له (۱۱) کلن اقامت وروسته له یوڅه پیسو او لږ شمېر وسله والو پیروانو سره د تزاري روسیې د چارواکو په اجازه، بدخشان ته ننوت . او هلته په قصدي توګه د هغه ځای دځینو امیرانو په مرسته او میر سلطان مراد قطغني ۱۲۹۷ (مارچ ۲۱) له نوروز مخکې تالوقانو ته ننوت . په تالوقانو کې د سوارو یوه قطعه، چې د ترکستان د نایب الحکومه غلام حیدرخان له خوا چې د سلطان مراد میر قطغني د باخبرئ لپاره روانه شوې وه، له عبدالرحمن خان سره یوځای شوه . دې پوځ له هغه سره د واکمنی د عملي قدرت په جوړښت کې مرسته وکړه او د قطغن سیمې، تالوقان او بدخشان د هغه تر ولکې لاندې راغلل . په داسې حال کې چې لږ څه وروسته سردارمحمداسحق خان چې د هغه د تره زوی او پلوی و او له هغه سره یوځای ترکستان ته تللی و، په دې بریالی شو، چې جنرال غلام حیدرخان له هغه ځایه د بخارا په لوري وشړي او پرته له میمنې څخه د هغه ځای واکمنې په لاس کې واخلي . په دې ترتیب سردارعبدالرحمن خان پر ۱۲۹۷ کال د مارچ پر ۲۱ مه په نوروز کې په دې بریالی شو، چې د شمالي هندوکش د واکمن په توګه پرته له دې، چې کوم رسمي لقب یې ځان ته غوره کړی وي، د قدرت چارې تر سره کړي، له هغه وروسته کندوز ته لاړ .

دا هغه وخت و چې په کابل کې د لیپل ګریفن، چې د افغانستان لپاره یې د لیتن نوې پالیسي اعلان کړې وه . ځینو ځان غوښتونکو سردارانو لکه د سردارمحمد شریف خان زوی سردار محمد هاشم خان د امارت پلویان شوي وو، خو دا چې هېڅ یوه ونه شوای کولای، چې د غزني د ملي پارتۍ له ملاتړ پرته د قدرت او تخت واګې تر لاسه کړي، هې څوك پر ځان باوري کېدای نه شوای . په ځانګړې توګه ورسته له هغې ملي پارتۍ چې په سر کې یې ملا مشك عالم او محمد جان خان وو، د امارت لپاره د امیر شیرعلي خان د کورنۍ د یوه غړي پلویتوب کاوه . خو لویه ستونزه دا وه چې لیتن او د انګلیس کړنې په کابل کې چې د هغوی پر وړاندې په یوه مقابل او مخالف لوري کې واقع وې . سردار عبدالرحمن خان په داسې حال کې چې د قدرت د ټینګښت لپاره یې هڅې کولې له خپل مقر څخه یې د ملامشك عالم او محمد جان خان په ګډون د ملي نهضت له ډېرو مشرانو سره مکاتبه وکړه او د هغه د مکاتبو روحیه داسې وه، چې هغوی باید د جګړې لپاره تیار وي، خو پخپله دې اقدام نه کوي . دغو مکاتیبو ملي جهاد ته نوې او تازه ساه ورکړه او هر چا هیله څرګندوله چې د غه خانداني لایق مشر په راتګ او مشرتوب سره به د یرغلګروانګرېزانو مسئله یو اړخیزه شي .

دې وضعې په کابل کې انګرېزي چارواکي په اندېښنه کې واچول، خو لیتن د عامه هیلو خلاف په عمدي توګه، له دې امله چې سردار عبدالرحمن خان له ده غوندې د امیر شیرعلي خان د خاندان مخالف و او حتا کله چې نوموړی سردار په بدخشان کې و[251]، تصمیم یې درلود، چې د کابل د امارت په اړه د خبرو اترو درزازه خلاسه شي، لکه څنګه چې لیدل کېږي دغو خبرو اترو په اسانۍ سره پر مختګ ونه کړ . کله چې نوموړی سردار په کندوز کې و، د همدې موخې لپاره د انګرېزانو له خوا ورته ۳ استازي ورولېږل شول .

لیتن له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو لپاره دومره میلان ښووڅ، چې د سردار عبدالرحمن خان اقامت یې په روسیه کې نادیده وګاڼه او داسې فکر یې وکړ، چې نوموړی سردار به دومره مننذوی شي، چې د کابل امارت به د هغه له طرحې سره سم ومني . هنسمین ولیکل د ((د دغه سردار راتګ زموږ لپاره له شمال څخه د یوه روحاني شخص په توګه ګڼل کېږي .))[252] یو استازی د محمد سرور غلجي په نامه د اپرېل پر لسمه کندوز ته ننوت، نوموړي د ګریفن شفاهي پیغام سردار ته واوراوه، چې انګلستان د کابل لپاره دا سې یو امیر غواړي چې د هغوی دوست وي . برتانوي لښکر له افغانستان څخه وځي او د برتانیې حکومت په روسیه کې د سردار د اقامت په وجه له هغه سره دوښمني نه لري او په دې به وتوانېږي چې د روسیې په تناسب له هغه سره

250- افغانستان، د داخلي سیاسي انکشافاتو څېړنه ، ۱۸۸۰-۱۸۹۶ ، لاهور، ۱۹۷۱ .

251- هنا ، ۳ ټوك، ۳۶۵ مخ .

252- هنسمین، ۴۰۳ . مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار عبدالرحمن خان په همدې وخت کې د افغانانو د بېلابېلو قومونو مشرانو ته لیکونه واستول . د دغو لیکونو موخه دا وه چې افغانان باید جګړې ته ځانونه تیار کړي او په دې مبارزه کې له چا سره هېڅ ډول معامله ونه کړي، مګر تر هغې پورې چې د خبرو اترو پایلې نه وي راوتلې، تر هغې په وسله وال اقدام نه کوي . په همدې وختونو کې جنرال غلام حیدرخان او میربچه خان له هغه سره یوځای شول او د جهاد ولولې په هماغه پخواني شکل تودې وې . په کابل کې له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو افشاکېدل د یوشمېر زیاتو بدلونو نو لامل شول . سردار ولي محمد خان او سردار محمد شریف خان د امارت امید له لاسه ورکړ؛ خو جنرال محمدجان خان نور هم د یعقوب خان په بېرته راتګ ټینګار کاوه. سردار طاهر خان ګریفن ته ولیکل، چې یعقوب خان یواځېنی سړی دی، چې په هېواد کې یې امن راوستی دی. خو هغه چا چې د خبرو اترو په ناکامۍ کې یې عملاً اقدام وکړ، هغه مستوفي حبیب الله خان وردګ و، چې ډېر ژر هندوستان ته تبعید شو .

د خبرو اترو په ځنډېدلو په برخه کې د امیر عبدالرحمن خان تکتیکونو، په کابل کې ګریفن او نور انګرېزي چارواکي اندېښمن کړل، هغوی په دې فکر کې شول، چې لکه چې سردار پوهېده،چې انګرېزان په راتلونکي مني کې له افغانستان څخه وځي، نو هغه غواړي د انګرېزانو په مرسته نه؛ بلکې په خپل زور سره واك تر لاسه کړي او سربېره پر دې هغوی نوي وایسرای رپن ته وړاندیز وکړ، چې له هغه سره دې له خبرو اترو نه تېر شي او بې وسلې شوي امیر ته دې اجازه ورکړل شي، چې بېرته خپل هېواد ته لاړ شي . رپن د هغوی دلیلونه ډاډ وړ ونه بلل او ویې نه منله او لاربښوونه یې وکړه، چې یو ځل بیا له سردار سره خبرې اترې وکړي، هغوی همداسې وکړل؛ خو عبدالرحمن خان په خپلو ځانګړو وړاندیزونو سره بیا داسې یو ځواب ورولېږه، چې د انګلیس چارواکو ته د ډاډ او قناعت وړ نه و. او دا ځل یې ټینګار وکړ، چې د امیر دوست محمد خان د وخت افغانستان باید د هغه تر ولکې او قلمرو لاندې وي . ګریفن د دویم ځل لپاره له هغه سره د خبرو اترو د پرېکون او د سلطنت لپاره د یعقوب خان د راتګ وړاندیز وکړ. دا ځل د ویسرای رپن لاربښوونه دا وه، چې د وروستي ځل لپاره نوموړی سردار په دې وپوهوي، چې کابل ته راشي او کندهار له کابل نه یوه بېله سیمه وبولي او د کابل د امیر په توګه دېرې هېوادونو سره مستقیم تړاو ونه لري او چېرې هغه په لږ وخت کې مثبت ځواب ورنه کړ؛ نو د شېرعلي خان له کورنۍ له یوه تن څخه به وغوښتل شي، چې د حکومت د جوړښت اقدام وکړي؛ خو دا ځل د لیك له رارسېدو سره سم سردارعبدالرحمن خان د برتانیې ټول شرطونه ومنل او بې له ځنډه یې د کابل په لور حرکت وکړ، چې د جولای پر ۱۴ مه د پروان تتمدرې سیمې ته ورسېد . د امیر دا بدلون چې هېڅ هیله یې نه کېده، په هرات کې د سردار ایوب خان د حرکتونو سره په تړاو کې شرحه کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار ایوب خان د سردار عبدالرحمن خان په پرتله په درانیو، غلجیو او ملي پارټی کی ډېر محبوبیت درلوداو پخوا عبدالرحمن له انګرېزانو سره د مقابلې پر ضد د هغه غوښتنه نه وه منلې . سردار ایوب خان د جون پر ۹ مه ؛ یانې درې اونی مخکې له هغه، چې عبدالرحمن خان د کابل په لور روان شي، له خپلو پوځونو سره د کندهار په لور حرکت کړی و. عبدالرحمن خان باید ارومرو له هغه نه خبر شوی وي . ځکه هغه پوهېده چې کندهار ته د ایوب خان په ننوتلو سره به غلجیان او دراني د هغه تر مشری لاندې سره یو موټی کېږي؛ ممکن د انګلیس چارواکو چې د افغانستان د پرېښوولو ژمنه یې کړې وه، له هغه سره د امارت په اړه جوړ جاړي ته ورسېږي. په دې اساس پخپله له هغه څخه مخکې هلته لاړ او د انګلیس شرطونه یې ومنل .

په هر حال د جولای پر ۲۰ مه سردار عبدالرحمن خان د قومي مشرانو او خلکو له خوا، چې ټولیز شمېر یې له ۲۰۰۰۰ زرو څخه زیات و، د امیر په توګه اعلان شو او ورپسې د جون پر ۲۲ مه په کابل کې د ګریفن او ستیورات د یوه دربار په ترڅ کې په رسمي توګه د هغه امارت ومنل شو . د ۱۸۸۰ کال د جولای پر ۲۷ مه افغانانو د سردار ایوب خان په مشرۍ د جنرال به رو (Burrow) په مشرۍ د انګرېزانو یو پوځ د کندهار په میوند کې سخت وځاپه او پخپله کندهار چې هلته د برتانیې نور پوځونه مېشت و، محاصره کړ. په کندهار کې د انګرېز لاسپوڅي سردار شېرعلي خان تر واکمنۍ لاندې د انګرېزانو واکمنۍ سقوط کړ او په کندهار کې د پاڅون ساحه دومره ارته شوه، چې ربښې یې ان تر کوټې پورې ورسېدلې .

په دې اساس سردار ایوب خان هم د انګلیس او هم د نوي امیر لپاره یو د ناڅاپه یو لوی ګواښ (خطر) رامنځ ته کړ. ګریفن او امیر د هغه د له منځه وړلو لپاره یو د بل مرستې ته اړ شول . په ډېره بېړه یې سرای خواجه ته نژدې د ذمه د غونډۍ په سیمه کې یې د جولای پر ۳۱ مه او د اګست پر لومړۍ نېټه د شپږو ساعتونو لپاره دوه ځلې غونډه وکړه او داسې پرېکړه یې وکړه، چې انګرېزي پوځونه دې له ځنډ پرته کابل ترک کړي او انګرېزي چارواکي دې نولس نیم لکه روپۍ،چې نمایي یې بخشش او نیمایي یې په افغان خزانې پورې اړوندې وې، امیر ته ورکړي . د امیر پر وړاندې یې ژمنه وکړه غلجي خلک به دې ته وهڅوي،چې پرهغو انګرېزي لښکرو باندې بریدونه ونه کړي، چې درابرټس په مشرۍ کندهار ته لېږل کېږي. موخه یې دا وه چې سردار ایوب خان له کندهار څخه وشړي. سره له دې چې امیر پر هغه ډېر ټینګار هم وکړ؛ خو بیا هم د هغوی تر منځ د هېڅ ډول معاهدې تړون ونه شو .

د رابرټس په مشرۍ د انګرېزي پوځونو له ۱۰۰۰۰ زرو عسکرو څخه جوړ او تاکل شوی لښکر د اګست پر لسمه د کندهار په لور روان شو او هلته یې وروسته له هغه، چې د سردار ایوب خان پوځونو ته یې ماتې ورکړه، د کوټې له لارې هند ته لاړل. په داسې حال کې، چې په کابل کې مېشت د انګرېزانو یو بل پوځ د ستیورات تر مشرۍ لاندې، چې شمېر یې ۲۰۰۰۰ کسه و، د شترګردن له لارې هند ته تللی و. په دې ترتیب د امیر عبدالرحمن په ناستې او د انګرېزي پوځونو په وتلو سره د افغان _ انګلیس دویمه جګړه پای ته ورسېده .

په بل کال (۱۸۸۱) په کندهار کې مېشتو انګرېزي پوځونو دبېلابېلو دلیلونو له مخې په اپرېل کې کندهار هم تخلیه کړ او د هغه ولایت اداره یې امیر ته پرېښووه. خو د هماغه کال دجون په میاشت کې دویم ځل لپاره سردار ایوب خان بیا له هرات نه پر کندهار وروخوځېد او هغه یې لاس ته راوړ؛ خو له امیر سره په مقابله کې چې له زیات پوځ سره هلته تللی و، ماتې وکړه او فارس ته یې پناه یوړه . هرات او کندهار د نوي امیر لاس ته ورغلل . پر ۱۸۸۴ کال د میمنې ولایت هم، چې تر هغه وخته پورې د یوه خپلواک امیر تر واک لاندې و، د امیر تر ولکې او قلمرو لاندې راغی . په دې ترتیب د لیتن د ډېر ټینګار او طرحې پر خلاف افغانستان یو موټی او متحد شو؛ خو ځینې سمیې چې د ګندمک په تړون کې راغلې، له افغانستان نه بېلې شوې او د هغو بهرنۍ خپلواکي سلب شوه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای او پایله

د دغه اثر له لوستلو ښکاره ده، چې په افغانستان کې په سیاسي ساحه کې، په ځانګړې توګه د هېواد د امنیت او د دولت د نظم دورانکارۍ او بیارغاونې کارونه ځنډ په ځنګ په ډېر زور او شدت سره روان وو . دا عملیه دسدوزیو د کورنۍ تر سقوط وروسته پر ۱۸۱۸ کال ښکاره شوه او د نګلیس د لومړي تېري تر پیل پورې په ۱۸۳۸ د دولت دبیارغاونې چارو په اخر کې غلبه وکړه اود االحمدزیو د واکمنۍ بنسټوال، امیر دوست محمد خان د دغې عملیې ممثل وپېژندل شو . دانګرېزانو لومړي تېري دغې عملیې ته د پای ټکی کېښود او افغانستان د پردیو پر ضد د جګړو او مبارزوپه دوره کې خپل مرکزي حکومت له لاسه ورکړ. له مرکز څخه تښتېدلې قوې تقویه شوې؛ او افغانستان په وړو واحدونو ووېشل شو . په دې ترتیب د افغانانو لومړی برخورد له پر مخ تللو او پر عصري وسایلو سمبال اروپایي انسان وژونکو سره په نظامي ډګر کې و او په دې اساس د هغه اغېزې تل پاتې او منفي ثابتې شوې .

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم ځلي پاچاهۍ پر مهال خپلې پخوانۍ سیاسي رغاونې دا ځل په یوه پرخه کچه په ډېر تدبیر سره له سره پیل کړې او د خپل عمر تر پایه پر دې بریالی شو، چې افغانستان له آمو تر پېښوره په سیاسي لحاظ یوموټی او متحد کړي .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library